

П. ДЪРВИНГОВЪ

На поручикъ Манолевъ Живо отъ автора, неговъ съгражданинъ.

Отъ Пловдивъ и София

26.IX.20.

КЪМЪ

Цариградъ и Скопие

Паралелъ на военнитѣ сили.

СОФИЯ
Печатница «Св. Со
1903.

ПРѢДГОВОРЪ.

Като захванахъ да пиша и печатамъ въ в. „Реформи“ настоящия трудъ, азъ не прѣдполагахъ, че той ще привлече що годѣ вниманието на нашата читающа публика, особенно на нашето воинство. Обаче, многото насърдчения, които получихъ отъ разнитѣ краища на България, особенно отъ видни военни люде у насъ, ми дадоха идеята да довърша по-скоро темата, която развивамъ и да я издамъ въ отдѣлна брошура.

Колкото и да считамъ себе си слабо приготвенъ въ попрището на списателя, колкото и да считамъ настоящия трудъ за незавършенъ и не тъй пространенъ, както много по-способни отъ мене наши офицери биха могли да напишатъ, азъ най-сетнѣ се рѣшихъ да дамъ подъ печатъ настоящия трудъ. Той вече е въ ржцѣтѣ на читателя.

Азъ мисляхъ, изпърво, да го прѣработа, да го допълна, но като се опасявахъ, че ще се увлека, защото има въпроси върху които би могло повече да се напише, и като прѣдполагамъ, че въ едно такова важно врѣме, което сега прѣживяваме, даже и най-краткитѣ свѣдѣния, и обяснения върху бойнитѣ сили на Турция и България не ще бждатъ безъ полза, рѣшихъ да го довърша само, безъ да допълнямъ печатания материялъ. Съ това искамъ да обясна, отчасти, пробѣлитѣ и промахитѣ въ настоящия трудъ. Твърдѣ е за вѣрване, че ако критиката обърне на него внимание, то съ строгата си логика и точни данни, тя ще разбие навѣрно всички мои аргументации, като не остави двѣ думи достойни за внимание.

Но, ако тя се обърне къмъ мене съ упрѣкъ, че не трѣбвало да се заемамъ съ непосилна работа въ область не така пространно изслѣдвана, за която, освѣнъ туй, се иска и специална подготовка, то на това азъ ще отговора съ думитѣ на римлянитѣ: „пиша това, което ми иде [illegible] ржки, нека тия които могатъ, да напишатъ по-добрѣ“

10 Юний, 1903 година.

СЪДЪРЖАНИЕ.

I.

Въведение.

На сѣверо-албанскитѣ висоти една полска армия отъ 60.000 души, ужъ за да усмирява най-прѣданната нация на Султана, отдавна е съсрѣдоточена. Нейната стратегическа задача, въ случай на политически усложнения, е въ една седмица да се струпа въ операционния театъръ на българската граница, центрътъ на който изглѣжда, че ще бѫде градъ Щипъ. Като прѣдвиждаха до най-голѣмитѣ подробности развитието на македонския въпросъ, турцитѣ създадоха албанския — и съ врѣме почнаха да прѣвозватъ азиятскитѣ резервисти за европейскитѣ полкове, както и цѣли полкове (петь дивизии) постоянно живущи въ Мала-Азия.

Въ такъво едно сѫдбоносно врѣме, единъ обективенъ паралелъ на въоржженитѣ сили на двѣтѣ държави (Турция и България), които сега водятъ дипломатическа война, ще е и наврѣмененъ, и отъ полза за нашето обществено мнѣние, достатъчно злѣ освѣдомявано по военнитѣ въпроси.

До колко азъ ще изпълня тая трудна задача, остава читателитѣ да сѫдятъ. Feci quod potui, faciant meliora potentes.

Войната е въоржжена борба на два народа, сблъскване на двѣ сили. Силата на всѣки [illegible] се слага отъ цѣла рѣдица фактори, които взаи[illegible]ѣйствуватъ и си въздѣйствуватъ. Ако боевата си[illegible] на[illegible]родъ се помжчимъ да илюст[illegible]

формула, тя ще ни прѣдставлява слѣдующего, което трѣбва да прибавя не е абсолютно — „A la guerre il n'y a rien d'absolut" — и не пълно.

Силата се равнява на масата (численость, финанси, орѫженъ материалъ) умножено на квадрата отъ *духътъ* (гений, интелектъ, моралъ, техническа подготовка, общечовѣшки инстинкти), раздѣлено на двѣ.

Всички тия фактори се взиматъ не като аритметическа сума, а нѣщо като химическо съединение — което и характеризира психологията на единъ народъ.

Прѣдъ това произведение, за да бѫдемъ най-близки до вѣроятностьта, ще туримъ и единъ *коефициентъ*, за който Наполеонъ съ страхопочитание говори, а Фридрихъ Великий нарича „Негово Величество *случая*".

А сега имаме:

$$\text{Силата} = \frac{\text{Случай} \times \text{Маса} \times \text{Духъ}^2}{2}.$$

Тукъ не влизатъ още: мѣсностьта на полесражението, театрътъ на военнитѣ дѣйствия и врѣмето.

Врѣмето е общо и се унищожава. Мѣстностьта, съ всичко на нея, колко и да е обща, все на едната повече, отъ колко на другата боряща страна благоприятствува. Прѣвѣса, който ще излѣзе отъ разликата на благоприятствието въ мѣстностьта, нека наречемъ теренна разлика.

И сега вече имаме:

$$\text{С.} = \frac{\text{С.}^1 \times \text{М.} \times \text{Д.}^2 \times \text{Т. Р.}}{2}$$

Рѫководимъ отъ това, прѣдстои ми да пристѫпя къмъ излагането на редъ всички фактори, които влизатъ въ тая формула, която, по моето разбиране, най-близко до вѣроятностьта илюстрира боевата сила на единъ народъ.

Отъ формулата се вижда, че *духътъ* е най-важенъ, защото се взима въ квадратъ. Азъ ще захвана съ факторитѣ по такъвъ начинъ, щото да има логическа послѣдователность, до колкото е възможно да се съблюдава тя, до края на цѣлото изложение.

II.

Умствено развитие.

Литературниятъ турски езикъ е смѣсь отъ арабски, персийски и старо-турски (уйгурски), и за това мѫченъ за изучване е и за самитѣ турци. Процента на незнающитѣ да четатъ и пишатъ между турцитѣ е огроменъ и обикновено ходжата, на когото умствения крѫгозоръ не се простира по-далече отъ корана, е най-образованиятъ въ турското село. Въобще, турскиятъ народъ потѫва въ едно невѣжество, срамно за единъ народъ съ велико минало. И нѣмскитѣ военни списатели (Голцъ паша) и френскитѣ (майоръ Ханри, капитанъ Ламушъ) съ печаль прѣдричатъ катастрофата, къмъ която нѣкогашното най-жизнено племе съ бързина настѫпва. Съ скръбь всички изслѣдователи на Турция, констатиратъ факта, че 8000 офицери не знаятъ нито да четатъ, нито да пишатъ, които другадѣ и за ефрейтори не биха били допуснати. И общата, и военната литература, която специално съмъ изучвалъ, стоятъ още въ примитивната стадия на своето развитие. Строгата цензура е осакатила всичко до степень на праматарски мисли. И вѣстницитѣ, прѣдъ менъ стои Икдамъ, се пълнятъ съ никому не потрѣбни бълвочи и свѣдения. Прѣводнитѣ книги се изопачаватъ и всичко лошо [illegible] Турция навредъ се фалшифицира до прѣстѫпность. [illegible]ното съчинение на фонъ деръ Голцъ „Das Volk [illegible] Waffen", прѣве-

дено на турски, по заповѣдь на султана, подъ название „Миллет-и-Мюселлиха“ е изопачено. Характеристиката, която Гольцъ дава за турцитѣ е прѣмълчана; а тя е съвсѣмъ невинна: „турцитѣ, както и испанцитѣ, наймного сѫ доказали прѣзъ послѣднитѣ два вѣка привързаностьта си къмъ отбраната“.

Въобще, интелектуалната култура на турцитѣ е ниска, а военната — примитивна. Уставитѣ и тактиката се прѣвождатъ безъ да се приспособятъ къмъ нацията. И отъ половина вѣкъ насамъ нѣмски, френски и пакъ нѣмски инструктори, между които най-знаменититѣ светила на военната мисъль и практика, като Молтке, Голцъ и други щедро плащани, се мѫчиха да възродятъ силата на Турция, но безъ успѣхъ. Съ скръбь, каквато само единъ турчинъ е способенъ да изкаже, Изетъ Фуадъ паша, мадритски консулъ, авторъ на едно прѣкрасно съчинение на френски „Изпуснати благоприятни случаи“, относяще се до руско-турската война, признава, че чужденцитѣ вмѣсто да възродятъ военната мисъль у турцитѣ, тѣ я съкрушиха безвъзвратно, за което свидѣтелствуватъ всичкитѣ послѣдни войни на Турция. Турскиятъ народъ върви назадъ, не напрѣдва; той губи, безъ да спечели нѣщо.

Въ турската армия, освѣнъ уставитѣ, които сѫ прѣведени напослѣдъкъ повече отъ немски, военни съчинения мѫчно виждатъ турския свѣтъ. Литературата е монополизирана само за генералъ-щабнитѣ офицери. За да се прѣведе една военна книга, обикновено трѣбва да се пита султана. Тѣ издаватъ само два военни журнала: „Меджмуа-и-фюнюн-и-аскерие — форматъ като „Българска Сбирка“ и Джериде-и-аскерие“ седмиченъ вѣстникъ само съ официаленъ отдѣлъ. Първия (военно-наученъ сборникъ) съдържа само прѣведени статии, които обикновенно нищо общо нѣматъ съ духътъ и нуждитѣ на турската армия. Въ едно цѣло годишно течение — 12 сви-

тъка — само една оригинална статия срѣщнахъ, а тя бѣше за България и нейнитѣ въоржженни сили, гдѣто за пѣхотата се говори, че е „най-добра“, артилерията „бърже прогресира“, а кавалерията „доста назадъ“.

Като поручикъ отъ кавалерията, бързамъ да заява, че тя въ послѣднитѣ години направи успѣхи, които ще ѝ спечелятъ една незабравима слава. Нигдѣ военнитѣ идеи не сж разчепквани толкова много, както въ срѣдата на кавалерийскитѣ офицери. И ако върху нашата кавалерия се хвърлятъ упрѣци, то е защото въ пѣхотата има още офицери, които незнаятъ какъ да употрѣбяватъ конника и кавалерията, когато тѣмъ сж подчинени.

Въ резюме, турцитѣ въ интелектуално отношение, за което пжтьомъ и по-нататъкъ има да говоримъ, стоятъ въ едно незавидно, трагично даже положение.

Въ България картината е съвсѣмъ друга. Просвѣщението обхваща и послѣдната колиба; процента на грамотнитѣ расте съ неимовѣрна бързина. И ромжни, и сърби, и турци далече, далече оставатъ назадъ. Литературата — отражение на умственната култура — расте и въ своя размѣръ, и въ своето качество. Економисти, политици, въспитатели, изслѣдователи, кореспонденти, историци, военни мислители,*) и всички стрѣмѣщи се да станатъ, прѣди всичко, оригинални, работатъ съ една настойчивость удивителна за наблюдателя. Съ умственното си развитие България вѣкове прѣскокна и далечъ, далечъ остави задъ себѣ си Турция, на която тя бѣше прѣди четвъртъ вѣкъ робиня.

Въ борбата, въ кървавата борба, интелекта играе една отъ най-могжщитѣ роли, особенно днеска, когато армиитѣ сж грандиозни и отъ от[illegible] борецъ, безъ

*) У насъ се издаватъ 5 военни [illegible] вѣстници, по-рано 6, повече съ оригиналенъ материалъ, ка[illegible] който все се подобрява и подобрява съ голѣма бързина.

да говоримъ отъ началствата, се иска една самостоятелность.и работа безъ надзоръ на командуването, която по-рано на биющитѣ се единъ до други и на стотина крачки отъ неприятеля войници, не бѣше нужна и не бѣше извѣстна.

Върху духовната култура, която ще роди гения азъ по-нататъкъ ще говоря на широко.

III.

Политическо управление.

Административната или господарственната метафизика въ Турция почива на религиознитѣ догми, на божията воля. Султана е пълномощникъ на пророка, неговата воля е свещенна и неговото могжщество въ което простия турчинъ се съмнѣва вече, несъкрушимо, както и онова на Аллаха—Бога на вселенната (Раб'юл алемин). Никждѣ народната воля не се изразява и въ нищо народний духъ не вѣе, безъ да не бжде задушенъ отъ една излишна днесъ теологическа мистериозность.

Пасивенъ зритель на своята сждба, турския народъ гние въ суевѣрие и фатализмъ („ватанъ гайбъ олуръ ве оладжакъ), управляванъ отъ единъ политически евнухъ — султана, който нито царството си познава, нито го е виждалъ по-далечъ отъ своя палатъ-тюрма. Свобода въ Турция нѣма, всичко е съсрѣдоточено въ ржцѣтѣ на падишаха, и народа живѣе, само за да живѣе, безъ никакви полети въ идеиннитѣ сфери.

Робъ на една държавническа метафизика, която въ първитѣ врѣмена на османското царство е била висшия законъ и най-силния моралень стимулъ, и която е усигурявала побѣдитѣ надъ феодалнитѣ раскапани и ефемерни срѣдневѣковни държавици, турския народъ

днесъ съ скърбь си спомня великитѣ загуби и поражения отъ два вѣка насамъ. Въ неговото съзнание историческото близко минало отдавна е хвърлило единъ песимизмъ, който въ дни на отрезвление, дохажда до една всенародна велика печаль и тѫга. Довѣрието къмъ държавното управление е окончателно погрѣбано. Низъ села и колиби, училища и джамии съ скърбь, която ужасъ навѣва въ суевѣрния народъ, се расправятъ историитѣ на изгубенитѣ провинции и прѣдстоящата катастрофа. И ожесточението, което естественно се явява къмъ християнитѣ, свидѣтелствува колко е голѣма слабостьта на турския народъ.

Политическото управление въ турция е сломило вѣрата въ бѫдѫщето на народа турски, което е твърдѣ важно въ кървавата военна драма.

Турцитѣ знаятъ, че и слѣдъ побѣдитѣ тѣ губятъ една по една своитѣ провинции.

Въ Българил — царството на слободията — народа живѣе управляванъ отъ народната воля, която се изразява въ рѣдъ институции, които самъ той създава и нарѣжда. Ако се нарѣди добрѣ, щастливо и ще живѣе, каквото си постеле, на това и ще лѣгне. Всичко излиза отъ народа и всичко е за него. Щракането на политическитѣ идеи разширява неговия кръгозоръ, облагородява неговитѣ чувства и увеличава съзнанието въ неговата сила, както и трѣбва да бѫде. Той знае, че силата е въ него и че тая сила не е малка. Политическитѣ успѣхи го въокуражаватъ, миналото укрѣпва вѣрата въ бѫдѫщето, защото той нищо не е губилъ, а само печели. Войната съ Сърбия той завърши по единъ дивенъ начинъ; отъ южнитѣ граници хвръкна на западъ, порази неприятеля и при Пиротъ наложи м[illegible] Тая борба, която френцитѣ наричатъ *„петнаде[illegible]* *война“* циментира въ съзнанието [illegible] военна мощь. Человѣкъ облад[illegible]

отъ сили, отъ колкото тия съ които се разпорежда въ нормално състояние — психологически законъ. Безъ да се самозабравя, той работи върху себе си, безъ да се прѣпорѫчва. Самоотверженостьта на македонскитѣ борци и тѣхнитѣ политически успѣхи, още повече му освѣтляватъ бѫдащето и закрѣпватъ вѣрата, която трѣбва да питае къмъ него.

Ако турцитѣ живѣятъ съ миналото, ний съ настоящето, ако тѣ сѫ народъ на истеклото, ний на идущето. И двѣтѣ психологии, противоположни по своята сѫщность, различно и ще влиятъ върху духътъ на двата народа, единия съ вѣра, другия съ отчаяние, което показва, че борбата ще бѫде твърдѣ жестока.

IV.

Икономическо развитие.

Турскиятъ народъ въ по-голѣмата си часть, особенно въ Мала-Азия, гдѣто той населява компактни маси, е дребенъ земледѣлчески народъ. Тукъ-тамъ, особенно въ Европа, се срѣщатъ едри земледѣлци, именията на които се състоятъ въ цѣли села, наречени „чифлици“ населени съ раи-българи. Тенденцията да изчезнатъ чифлицитѣ, като минаватъ въ рѫцетѣ на българитѣ, отдавна се забѣлѣзва. Освѣнъ съ земледѣлието, часть отъ турцитѣ се занимава съ сарачество, папукчарство, тюфекчилъкъ, керванджилъкъ и други нѣкои леки занятия. Колкото за Европейска Турция, тежкитѣ занятия и търговията оставатъ повече върху християнитѣ. Като управляющъ народъ и като малоброенъ, той едва наваксва да попълни многобройнитѣ държавни и общественни служби: войска, администрация, пѫдари, пазаванти, адвокати, кятипи, поща, телеграфъ и пр.

Стопанска политика не се забѣлѣзва и турцитѣ отъ день на день сиромашеятъ, което прави горчива переспективата за икономическото имъ бждаще. Постояннитѣ вълнения, анархии, мобилизации още повече сътресяватъ стопанския имъ напрѣдъкъ; тѣ ставатъ раздразителни, което се доказва отъ редъ факти хроникирани въ вѣстницитѣ, и завладяни отъ единъ песимизмъ, който врѣдно влияе на тѣхния духъ.

Въ борбата, ако воюватъ съ ожесточение, то ще трѣбва да се тълкува повече, защото се въодушевляватъ отъ идеята, че сж управляюще племе, отъ колкото отъ своето не розово материялно положение.

Финанситѣ на държавата сж твърдѣ много компрометирани. Турската империя има единъ огроменъ дългъ, който турскиятъ народъ не знае, до каква цифра възлиза.

Въобще, материалното положение на турчина не може да дѣйствува въ положителна посока върху духа на османския войникъ, при всичко, че простия мохамеданинъ се отличава съ скромность, пестеливость, въздържание и безропотно прѣнасяние общественитѣ или политическитѣ незгоди.

България е една страна изключително земледѣлческа и напълно демократическа. Една перспектива, която примамва ума и подкрѣпя духа, стои прѣдъ насъ. Една стопанска политика, която изглежда вече кристализирана, широко се популяризира низъ работния народъ. До какви размѣри ще достигне развитието на земледѣлието, скотовъдството, птицевъдството, пчеларството, копринарството, градинарството, тютюновата култура и пр. никой не може да прѣдвиди. Избавени отъ манията за нѣкаква си индустрия, която никогаш [illegible] ще може да конкурира съ иностранната, кий [illegible] въ пътя, едничкия само, който може [illegible] ни бждаще.

Роби на Турция прѣди 25 години, съ трудъ който само българина познава, съ настойчивость и съ постоянство откупихме турскитѣ чифлици, нивя, гори и пасбища и създадохме, речи го, едно равномѣрно разпрѣдѣление на работната земя. Всѣко селско стопанство у насъ има достатъчно земни пространства, за да може, ржководено отъ новитѣ начала на земледѣлческата ни политика, да богатѣе и щастливо живѣе.

Постоянното икономическо напрѣдване, което само земледѣлческото у насъ население забѣлѣзва и осѣща, винаги ободряюще ще влияе върху духа на българския борецъ.

Като изключимъ занаятчийствата, които пропадатъ, всесвѣтско явление, слѣдствие на машинното производство, у насъ нищо друго не върви назадъ. Голѣмия вносъ на земледѣлчески инструменти, прѣскжпото откупване земитѣ на изселвающитѣ се турци и каситѣ достатъчно илюстриратъ националния икономически подемъ. А съ икономическия подемъ укрѣпва се вѣрата въ бждащето у народа и се подържа духътъ у бореца.

Триста милионния дългъ не е една голѣма бѣда, още повече, че срѣщу него имаме цѣла желѣзнопжтна мрѣжа.

V.

Морална енергия.

Най-голѣмия стимулъ за боевата дѣятелность у турския народъ е религиозното чувство, което не е така префинено, както онова на старитѣ скандинавци. Макаръ че умрѣлия на война турчинъ се счита за „шехидъ“, което сега не е толкова примамливо, защото почва да се замѣстя отъ социалнитѣ чувства, които въ мохамеданеца сж въ зародиша си още, войнитѣ, които Турция

води прѣзъ миналия вѣкъ доказаха, че религиозното настроение въ повечето случаи навежда нацията къмъ пасивность въ живота, отбрана въ войната и полесраженията. Ако турцитѣ съ морала на корана успѣха въ миналото да създадатъ великата империя, пакъ вслѣдствие сѫщия моралъ, говорятъ военнитѣ изслѣдователи на Турция, тѣ ще бѫдатъ принудени да напуснатъ Европа. И наистина, прѣдричанията на свѣтитѣ турски книги, че мохамеданитѣ ще бѫдатъ изгонени отъ континента и фатализма, успѣха вече прѣзъ цѣли вѣкове, особено слѣдъ пропаданието на Андалузкото кралство, да кристализиратъ въ съзнанието на турчина мисъльта, че безполезно е всѣко самопожертвуване за европейската колония. Дамаскъ, Багдатъ и Мека ги привличатъ и турцитѣ тѫгуватъ за тѣхъ. Тѣхниятъ духъ витае назадъ, а наший български напрѣдъ къмъ Бѣлото море; и това нищожно на глѣдъ явление спомага да се създадатъ двѣ противоположни една на друга масови психологии, които по-нататъкъ пространно ще изложа.

Войната въ 77 година, както и оная отъ 97, за военнитѣ психолози дадоха богатъ материялъ да съградятъ хипотезата, че турската нация съвсѣмъ издребнѣ въ своята боева морална сила. Ако въ турчина не липсва храбрость, тя трѣбва да се тълкува, като такава, която се проявява по инерция и стара традиция, защото при по-силно упорство отъ противника, тя се обръща въ паника.*) Напримѣръ, на Шипка отъ 40,000 турци, хиляда, рѣшени да умратъ, бѣха избрани да възлѣзатъ съ нощна атака въ руско-българскитѣ окопи. Религиозни церемонии, заклеване, рѣчи и пиение на спиртъ даже прѣдшествуваха тая османска херойщина.

Но какво стана?

---

*\) *У насъ турската жестокость [illegible] храбрость Велика и печална глупость. [illegible] накъ на страха, казва психологи[illegible]*

Едно малко упорство бѣше достатъчно слѣдъ кратка сватка, при 10 процента загуби, да се распилѣятъ, безъ да могатъ да се съберать.

Мѣрило, разбира се не абсолютно, за храбростьта е жертвитѣ, които се даватъ въ боя.

Храбри сжруситѣ, защото постлаха съ десетки хиляди трупа полесраженията, Плѣвенъ напримѣръ. Тамъ руситѣ парадираха само безумна храбрость. Сжщо тѣ направиха и при Ловечъ; подъ безпорядъчната ужасна стрѣлба на скрититѣ задъ укрѣпленията турци, тамъ Скобелевъ произвеждаше церемониални маршове. При Джбникъ Гурко направи почти сжщото. А минаването на Дунава отъ 14 п. дивизия на генерала Драгомирова, бѣше една епична кървава драма, гдѣто борцитѣ потъваха въ славянскитѣ води, безъ ропотъ и думи, останкитѣ отъ които мокри и въ разбити команди безъ изстрѣлъ ходиха въ атака по хълмоветѣ на българския брѣгъ.

Да, храбри сж руситѣ.

Но турцитѣ? — това е най-изродената военна нация, която се е отличила въ послѣднитѣ вѣкове само съ жестокость — признакъ на трусость и колективенъ страхъ.

Като казвамъ това, азъ ще се помжча да го докажа.

И наистина, срѣщу руската армия (210,000 души), която дългъ пжть имаше да минава и велики прѣпятствия (Дунавъ, Балкана) да прѣскача, що проявиха турцитѣ, които бѣха много повече, бѣха въ стратегическа отбрана, познаваха земята си, не бѣха уморени и такива грозни бариери съ още по-грозни крѣпости разполагаха?

Що проявиха питамъ пакъ?

Кратко едно сражение слѣдъ минаването на 14 дивизия на българския брѣгъ, 10,000 души турци се прѣдадоха въ плѣнъ безусловно.

Каква страхливость!

Такива тѣ се показаха и при Джбникъ, и при *Шейново*, и при Ловечъ, и на всички други мѣста. Въ Търново, само слѣдъ два топовни гърмежа, по-многочисленния турски отрядъ панически избѣга на югъ. Сжщото тѣ направиха и при Елена, като избѣгаха къмъ Османъ-Пазаръ; при София, като отстжпиха къмъ Калково; при Пловдивъ, като панично изчезнаха къмъ Родопитѣ, безъ да могатъ нѣкога да се съберать.

Да наричамъ такава армия храбра, това е една голѣма нелѣпость.

А Шипка? А триумфалното шествие на 10,000-ния отрядъ на генерала Гурко къмъ Търново-Сейменъ, на два прѣхода отъ Одринъ, въ самото сърдце на Турция?

Всѣкждѣ, всѣкждѣ турцитѣ — колективниятъ турчинъ — се показаха страхливи, неиздържливи, бърже обхващани отъ паниката и готови безусловно да се прѣдаватъ въ плѣнъ.

Само Плѣвенъ направи едно поразително изключение въ това отношение. И тоя епизодъ отъ войната, като че ли забърка ума на всесвѣтската тълпа. Военнитѣ изслѣдователи, обаче, и тукъ не съзиратъ елементи на една храбрость, каквато проявиха напримѣръ руситѣ или българската колективна единица, която се дигна отъ южната граница, хвръкна на Сливница, спрѣ неприятеля, разби го и като го подгони, доби го окончателно при Пиротъ и му наложи миръ.

Защо турската колективна единица не направи сжщото?

Защо турцитѣ, кждѣто и да бѣха, не хвръкнаха право къмъ неприятеля и да го биятъ, въ което тѣ имаха пълна възможность, [illegible] имаха несравнимо по-добро оржжие (мартина ср[illegible]ка и стоманени 8·7 с. м. топове срѣщу брон[illegible]), било че бѣха по многобройни, [illegible] че дѣйствуваха по те[illegible]

Защото, отговаря военната психология на колективнитѣ борящи се единици, *религиозното чувство на сумарния турчинъ не дава вече оня положителенъ тонъ на духа, както прѣди два вѣка.* Укажешъ ли малко съпротивление, парадирашъ ли малко храбрость, както нашитѣ възстанници въ Македония напримѣръ, турчина — колективния турчинъ, вече вижда прѣдъ себе си оня гибелъ и поражения, които отъ два вѣка насамъ той изпитва и които въ свѣтитѣ книги сѫ пророкувани прѣди 1200 години.

Нещастно племе!

Масовиятъ моралъ на турската армия е страхътъ, който при що годѣ съпротивление се прѣобрѫща въ паника, който се доказва отъ всички боеве и войни на турското племе отъ два вѣка насамъ.

Едно важно и забѣлѣжително нѣщо психологията може да констатира за турския народъ. А то е: *отдѣлната единица* (единъ турчинъ) е наклонна въ много случаи да умре съ честь и хероично. Който може да схване това, напълно би могълъ да си прѣдстави особенностьта на масовата турска борцова психология и защо нейниятъ специфиченъ елементъ е *страхътъ* *)

Всѣки народъ или племе, живуще при особени условия и рѫководимо отъ особени идеи, идеали и пр. има и особенэ психология.

Арнаутитѣ и българскитѣ възстанници прѣдставляватъ нѣщо тъкмо противното на турцитѣ.

Тѣхната масова психология може да се изрази съ двѣ думи: храбъръ въ дружината, герой въ голѣмия отрядъ, пасивенъ въ отдѣлность — саминъ. Тукъ, пѫтьомъ, ще кажа нѣщо повече за възстанницитѣ, за да мога по-ясно да илюстрирамъ колективната турска психология.

*) Страхъ се нарича съзнанието отъ наближающата се печаль, горесть, скръбь, страдание, болѣсть, раняване или смърть.

Сраженията въ макодония даватъ богатѣйши материалъ, за да можемъ да релиефираме масовия моралъ на нашитѣ възстанници, който може да се изрази допълнително така: единъ пжть, щомъ смъртьта е вѣроятна и нуждна за свободата на народа, борбата става приятна, силитѣ удвоени и даже неуспѣхътъ дава положителенъ тонъ на духа. Тука има само социални чувства. Отъ това духовно становище до героизма има само половина стжпка. А героизмътъ е способенъ на всичко.

Сражението при „Чавкитѣ“, гдѣдо 2,000 души, споредъ признаванието на турцитѣ, сж били разпръснати, показва колко голѣмъ е билъ масовия моралъ на една чета отъ 30 българи (1 взводъ) и колко скоро страхътъ въ колективната турска единица може да се обърне въ паника.

А подобни сражения не сж малко.

Солунъ, Габрово, Пиринъ-Върхъ, Кратово, Готенъ и пр. и пр. показватъ, първия — максимална и нечувана паника; втория — нерѣшителность; третия — страхъ до бездѣйствие; четвъртия — инертность; петия — въображение, което 100 възстанника въздигна въ хиляда и то прѣдъ ничтожни чети, силата на които винаги е било многократно по-малка.

Важно явление въ психологията на отдѣлния възстанникъ е да не се прѣдава живъ, прѣдъ видъ страхътъ отъ турската жестокость. Това е много цѣнно за българската колективна психология, защото жестокостьта на турцитѣ винаги ще дава положителенъ тонъ на нашия духъ. Подъ тая психология воюваха и опълченцитѣ едно врѣме, а колко дивни герои бѣха тѣ!

Мимоходомъ мога да забѣлѣжа още сега, че българската войска необходимо е да се управлява въ битвитѣ съ турцитѣ и съ посрѣдството на страха отъ турската жестокость — което просто изказано значи: турски роби да хващаме и да ги третираме добрѣ, но

ний роби да не се прѣдаваме, а да умираме. Въ тоя духъ въ нашитѣ казарми съзнателно или несъзнателно се работи съ голѣмо постоянство.

А такава армия е непобѣдима.

Но да се върна пакъ къмъ турския моралъ, колкото за българската нравствена енергия, азъ подробно ще пиша по-нататъкъ.

Става явно вече отъ всичко до тука казано, че турската религия и историческото имъ минало, които създадоха страхътъ въ колективната единица, ще облегчаватъ ролята на всѣка армия, точно така, както и въ войната отъ 77—78 година, стига противната войска да върви напрѣдъ и да укаже още изпърво що годѣ съпротивление.

Не е ли общо мнѣнието, че, ако гърцитѣ въ 97 година малко покажаха съпротивление, щѣха да надвиятъ турцитѣ, които съ страхъ и трепетъ три мѣсеци се баткаха срѣщу 80,000 души капетане, безъ моралъ и техника, съ лошо оржжие и команда?

Не писваха ли всички кореспонденти това?

Не го ли констатира самъ Фонъ деръ Голцъ, който все е единъ отъ най-добритѣ познавачи на турската психология?

Но върху този фактъ, безспоренъ за ония които могатъ да изучаватъ човѣка и народитѣ, бореца и войната, живота и историческия багажъ, ако азъ спрѣхъ повече, това е за да *разсѣя едно невѣжественно мишление, което за жалъ и между офицеритѣ се срѣща, макаръ и твърдѣ рѣдко.*

Турцитѣ ще бждатъ страшни, когато *социалнитѣ чувство* *) вематъ върхъ надъ религиознитѣ, защото при днешнитѣ икономически катаклизми корана не по-

---

*) Масовата психология на мухаджиритѣ турци, живущи по-рано въ България, е доста различна отъ оная на другитѣ, особено малоазийскитѣ. Защо? — догадливия читатель лесно ще си обясни.

мага вече. Турцитѣ нѣматъ онова интелектуално могущество, за да схванатъ това, пъкъ масата е съвсѣмъ ретроградна и загубена работа, а чужденцитѣ на да ли ще успѣятъ да изучатъ Турция, за да я изцѣрятъ.

Прочее, сумарний турчинъ-воинъ е страхливъ, жестокъ, неустойчивъ пасивенъ и съ паническо въображение.

Отдѣлний турчинъ е вежливъ, благороденъ, милостивъ, прѣдупрѣдителенъ, юначенъ по традиция, честолюбивъ, славолюбивъ, гордъ и други подобни качества свойственни на люде, които обичатъ да господаруватъ и управляватъ.

Отдѣлния турчинъ винаги ми се е харесвалъ, но сумарния мразя, защото е жестокъ и страхливъ. Образува ли тълпа, турчина е съвсѣмъ другъ. Въ Македония турцитѣ, разпръснати низъ селата и градоветѣ, не образуватъ тълпа, но тѣ пакъ сж сборъ хора, макаръ и да не могатъ да си влиятъ непосрѣдствено. Обаче, какво чуваме за тая колективна единица? — Страхъ да пжтуватъ денѣ и ужасъ — нощно врѣме. Вилнѣятъ въ градоветѣ, прѣдъ безоржжното население, трѣперятъ въ гората и планината. Комити прѣдъ тѣхното въображение се мѣркатъ на всѣкждѣ. Ужасяватъ се даже и отъ личности, които сж умрѣли или изчезнали. Комититѣ куршумъ не хващало, тѣ хвърчели отъ планина на планина и пр. и пр.

А всичко това е богатъ материялъ, за да може да се разбере масовата турска психология.

Като илюстрирахъ *слабата морална енергия* на колективната турска единица, макаръ и не така пространно, както азъ мислѣхъ, било че краткото врѣме не позволява, било за [illegible] стана отекчителенъ, азъ ще мина по-нататъкъ.

Каквато и да бжде [illegible] психология, най-важното [illegible] войната съ Турция е да прослѣдимъ

оная на българската колективна единица (психологията на българската тълпа: гражданска или военна).

Въ тая посока на мисъльта, колкото и безкрайно важна, у насъ твърдѣ малко се е работило. Ний живѣемъ на този Божи свѣтъ, безъ да се познаваме. Впрочемъ, колективната българска единица (тълпа, отрядъ или армия) е нова и сега сформирующа се.

Колкото и да сѫ слаби моитѣ сили за изслѣдвание психологията на българската сумарна единица, колкото и да не е разработванъ, даже пипванъ, отъ нашитѣ мислители тоя въпросъ, азъ ще завлѣза макаръ и съ страхопочитание напрѣдъ.

Прѣдъ менъ стоятъ цѣла редица факти, върху които може да се гради законътъ за българската масова психология.

Прѣди 150 години ние българитѣ бѣхме една кржгла *нула*. Въ ногтитѣ на патриаршията ний бѣхме обезличени съвсѣмъ, оставаше ни само единъ езикъ, който несъзнателно ни свързваше Отъ тогазъ до днесь тоя мъртавъ народъ почва своето възраждание съ една трогателна постепенность. Българското битие въ морална или интелектуална посока почва да закрѣпва и закрѣпва до окончателното му кристализиране.

Днесь вече и въ политическо, и етническо и психологическо отношение ний прѣдставляваме единъ народъ, и за да бжда пъленъ, нуждно е да каже *най-младия*. Трѣбва да кажа това послѣдното, защото историята и обикновения животъ ни говорятъ, че въ младитѣ народи, общества или партии винаги има едно психологическо засилване. Като народъ ний си имаме своя масова психология, която илюстрира особенностьта на нашата тълпа (армия, събрание и пр.) и на социалния човѣкъ — българинъ. Тая психология се различава твърдѣ много отъ оная на отдѣлния българинъ, съставляющъ частица отъ цѣлото — народа.

Въ различие отъ турцитѣ най-голѣмия стимулъ за боевата дѣятелность у нашия народъ сѫ *социалнитѣ чувства*, които ясно се прозиратъ още въ религиозната разпря. Цѣлъ вѣкъ кървава борба водихме и нашитѣ сънародници умираха по полесраженията и тюрмитѣ въ името на тия само чувства. Сѫщото виждаме и днесь въ Македония, кѫдѣто страданията сѫ много по-голѣми отколкото при една война и гдѣто индивидумитѣ гинатъ, безъ да се асимилиратъ, търпятъ, безъ да се прѣдадатъ, да клекнатъ. Въ това, както и въ всичко българско, се забѣлѣзва едно упорство, което се изражда въ *инатъ*, специфичность на психологията на българина и оная на социалния българинъ. Дали тоя инатъ е останка отъ старо-българскитѣ врѣмена или е плодъ на епохата слѣдъ падането на България до наши дни, не може съ положителность да се утвърди, било по липса на исторически здрави материяли, било по липса на солидни методи за излѣдването. Както и да е, ината сѫществува и въ индивидуалната и въ колективната българска психологии. Това е единъ елементъ, нека пѫтьомъ забѣлѣжимъ, съ който военния гений или началствата ще трѣба да оперират, като се мѫчатъ винаги съ него да даватъ положителенъ тонъ на духа, т. е. като гледатъ да го използуватъ за успѣха и побѣдата.

Социалнитѣ чувства, които сѫ отражение на днешното врѣме, изразяватъ не само една по-висока доховна култура, но и една, нека кажемъ, държавническа метафизика, най-високото изражение на която е „съединението прави силата" — девиза на нашия народъ. Това съзнание ражда идеята, формулирана отъ Наполеона: „раздѣляме се, за да живѣемъ, съединяваме се, за да се биемъ", която има еднаква смисълъ и въ политическия и въ боевия животъ на война.*) Тукъ нѣма оная

*) Нека още сега забѣлѣжа, че въ 77 год турцитѣ, историята говори съ чудно ясенъ езикъ, нѣмаха духа да се събиратъ, за да се биятъ, когато войната въ 85 г. е „най-типична" за единъ духъ да се събираме, за да се биемъ.

теологическа мъглявость и безсмисленность, както въ мировъзрѣнията на турския народъ.

Това различие въ моралнитѣ стимули създава двѣ масови психологии: турската — абстрактна, българската — реалистична, едната се базира извънъ човѣшки мотиви, другата — само на човѣшки, едната е неустойчива, другата — упорна.

Турскиятъ народъ въ изгубенитѣ провинции, като не е способенъ да се бори, съ съкрушено сърдце ги напуща, фрапиранъ отъ Аллаховата воля. Тукъ има само едно честолюбие, едно стремление да не се измѣни на старата традиция и религиознитѣ догми, всичко друго е неустойчивость — специфичность на турската масова психология.

Въ социалния българинъ имаме тъкмо противното. Ний за първъ пѫть отъ новитѣ врѣмена го виждаме въ черковния въпросъ. Тая борба, като възроди у него социалнитѣ чувства, бѣше първата арена за кристализиране една що годѣ масова психология. Въ първичната си форма тя се отличава съ своята постепенность, обмисленность и упорство, които се изразяватъ въ цѣлъ редъ политико-религиозни демонстрации.

Емигрантскитѣ чети въ сѫщото врѣме показватъ не само единъ ентусиазмъ, но и едно упорство, което въ всички по-нататъкъ дѣйствия на колективнитѣ български единици виждаме да се проявява съ все по-голѣма и по-голѣма буйность и сила. Четитѣ гинатъ, но вмѣсто тѣхъ всѣка година сѐ нови и нови се явяватъ, до като най-сетнѣ виждаме, едно масово движение въ долинитѣ на Срѣдна Гора, Родопитѣ, Севлиевскитѣ балкани и къмъ Сливенъ.

Българскитѣ въорѫжени тълпи, голѣми или малки въ тия мѣста, запечатани въ нашата память съ трагизмъ, отразяватъ само дивна морална енергия, защото всичко останало: брой, строй, техника, въорѫ-

жение, умъ и пр. липсваше. До 77 год. българитѣ умираха, както едно врѣме гинѣха прѣслѣдванитѣ християни, у които упорството, вслѣдствие социалнитѣ и божествени идеи на Исуса Христа, достигаше до съзерцание собственната смърть отъ разпнатия мѫченикъ или поставения всрѣдъ разгорещелия костеръ християнинъ.

Това нужно е добрѣ да се разбере, защото, както и по-рано загатнахъ. турчина стои на противоположния полюсъ. Той емигрира, за да не страда, защото му липсва упорство; а да избѣгвашъ страданията — това значи да бѫдешъ страхливъ.

Българска военна колективна единица, макаръ и на бърза рѫка, но съобразно военната наука и психология, образувана виждаме за първъ пѫть въ Сърбия въ 76 година.

За българскитѣ чети въ гръцкото освобождение, както и онова на сърбитѣ, азъ нѣма да говоря, защото тамъ колективнитѣ единици не сѫ били съвсѣмъ чисто български. Колкото и героични да ми се виждатъ образитѣ на Марко Бочаровъ, Хайдутъ Велко и др. и др., азъ ще ги замина, за да не стана много пространенъ.

Въ 76 година подъ командата на генералъ Черняева нашитѣ българи послѣдни напущаха сраженията. При Джунисъ и Гредетинъ тѣ отстѫпиха, когато сръбската тълпа бѣше вече отдавна скрита отъ погледитѣ на неприятеля. Въ тоя фактъ, който историята и запискитѣ на генерала Черняева потвърдяватъ, може съвършено ясно да се види упорството на българската въорѫжена колективна единица. Чувството на българина да се бори на смърть и животъ съ турчина [illegible] го е хвърляло на всѣкѫдѣ и въ Гърция, и въ [illegible]бия, и въ Босна, и въ Черна-Гора, като че ли при[illegible] нарочно е вмъкнала у духа му една почти физио[illegible] [illegible]. Това е друга една специфичн[illegible] на [illegible] ринъ. Това показва, че борб[illegible] [illegible]

се отличи съ голѣма ожесточенность отъ българска страна, мимо даже прѣдположенията или желанията на главнокомандующия.

Но, ако това е малко мъгляво за масовата психология, фактитѣ отъ 77—78 година идатъ още повече да ни освѣтлятъ. Историята на неоцѣнимитѣ опълченци е мила за менъ. Тукъ азъ гледамъ грандиознитѣ, великитѣ, всесъкрушающитѣ специфичности на масовата българска психология, които плѣняватъ моето въображение, фрапиратъ моя умъ.

Недоучени въ военната техника, неосвѣтлени въ тайнитѣ на военната метафизика, проникнати само отъ единъ шеметенъ патриотизмъ, отъ едни сюблимни социални чувства — първитѣ шесть опълченски дружини съ своя хероизмъ, прѣзрѣние на смъртьта, съ своитѣ подвизи, съ своитѣ атаки и дивни отбрани кристализираха въ съзнанието на цѣлия свѣтъ величието на масовата психология на българската колективна единица. Азъ ще се помѫча да я илюстрирамъ тъкмо, както я схващамъ.

Отъ всичкитѣ краища българи се стекоха въ Кишиневъ. Организирани отъ тамъ, заедно съ руската армия, тѣ тръгнаха за балкана. Вървейки, тѣ изучаваха тайнитѣ на военното искуство. Изъ първо на тѣхъ се гледаше отъ посрѣдственнитѣ началства съ голѣмо недовѣрие. Придадени въ „передовия отрядъ“ на генерала Гурко, въ който тѣ прѣдставляваха почти пѣхотния родъ орѫжие, тѣ минаха балкана прѣзъ Хаинитѣ съ нечувана износливость и воля, заобиколиха на западъ и атакуваха Шипка отъ югъ. Отряда на Хулуси паша, съкрушенъ отъ дивната и почти внезапна атака, издигна *бѣлъ флагъ* и слѣдъ прѣкратяването на стрѣлбата въ пъленъ безпорядъкъ избѣга, като успѣ да се събере чакъ слѣдъ дохаждането армията на Сюлейманъ паша при Кара-Бунаръ.

Това е още една илюстрация на констатиранитѣ до сега специфичности на масовата турска психология: паническо въображение и страхъ.

Слѣдъ това, ние виждаме опълченцитѣ въ боя при Джуранли и Стара-Загора. Тука слабиятъ руско-български отрядъ, който бѣше въ сърдцето на Турция и отъ всѣкждѣ заобиколенъ отъ армии, имаше насрѣща си 40,000 души подъ началството на Сюлейманъ паша.

Борбата на дружинитѣ, третата отъ които затъмни славата на рускитѣ войски, ни показва съвършенно наглѣдно, до какви размѣри достига моралната енергия на колективнитѣ български единици.

Трогателнитѣ епизоди при Стара-Загора, упорството и отстжплението прѣдъ десеткратно по-голѣмия противникъ, ясно характеризиратъ масовата българска психология. Трѣбва да помена, че третата дружина четири пжти ходи въ контръ-атака въ боя и въ началото на отстжплението.

Слѣдъ това, настжпва оная шеметна отбрана на още по-шеметнитѣ върхове при Шипка, която омая всесвѣтската тълпа и която се свърши съ плѣняването на 40,000 армия на Вейселъ паша при Шейново.

Двадесеть хиляди турски войника, съ толкова пакъ резерва, три дена неуспѣшно ходиха въ атака срѣщу шепата шипченски защитници.

Оловото и желѣзото, като дъждъ безумно се поливаха върху позицията на отбраната. Засилванията на атаката бѣха голѣми, но безрезултатни. И волята, храбростьта, въобще моралната енергия на нашитѣ борци надви, безъ да бжде съкрушена. Шипченскитѣ герои бѣха пълни побѣдители. Тѣ се биха, като даваха отъ 20 до 50 процента загуби.

При шейновската атака, петата дружина виждаме въ първитѣ редове; тя се прочу тамъ, като възлѣзе най-п[illegible] единъ турски редутъ.

Отъ всички тия факти може да се доде до заключение, че колективната психология на опълченцитѣ бѣше: *прѣзрѣние на смъртьта, страхъ отъ плѣнъ, невиждано въ историята на народитѣ упорство, активность и ентусиазмъ*; и, като казвамъ това, нека оставя на покой сѣнкитѣ на тия велики херои и да мина напрѣдъ.

При конституирането на българската държава въ Дели-Ормана, Тузлука и Герлово се подигна възстание отъ страна на турцитѣ. То бѣше задушено отъ младитѣ български войници съ бързина и сржчность.

Слѣдъ това вече, турцитѣ живѣятъ въ България, като най-покорна рая и, ако въ тѣхъ имаше активенъ духъ, тѣ трѣбваше постоянно да се вълнуватъ. Това тѣ не сж правили, а туй още единъ пжть потвърдява характеристиката на масовата турска психология.

Както и по-рано бѣхъ казалъ, турцитѣ гледатъ къмъ Азия. Русия, Ромжния, Сърбия, Гърция, България, Босна напущатъ тѣ съ печаль и вървятъ, вървятъ къмъ Мала-Азия, която въ съзнанието си считатъ за истинско отечество.

Ако се спрѣхъ върху тоя незначителенъ фактъ, съ рискъ да спра логичното течение на мислитѣ, то е за да се покаже още единъ пжть разликата на двата народа, която на всѣкждѣ се забѣлѣзва.

Епоха, която може да ни даде най-голѣмъ материялъ за боевата жизненость и за моралната енергия на нашата нация, безспорно е войната прѣзъ 1885 година.

Да се спра пространно върху нея, за която въ народа се знае и говори всичко, това е излишно. Азъ ще обърна вниманието само на ония факти, които сж важни за да можемъ нагледно да си прѣдставимъ масовата наша психология.

Съ рискъ и по вродена активность, види се, се прѣдприе съединението. То щѣше да ни доведе до

стълкновение съ турцитѣ. Двѣтѣ армии почнаха да се съсрѣдоточаватъ. Внезапностьта на политическото пронунциаменто смая и двата народа. Азъ бѣхъ въ Турция тогава и помня колко изненадани, замислени, нерѣшителни, пасивни и отчаяни изглеждаха турскитѣ тълпи. Да ли пропаданието на Турция тѣ вижлаха прѣдъ себе си тогава, не мога да твърдя. Но ликуванието на турцитѣ по случай българскитѣ побѣди, хвалбитѣ, които тѣ щедро пръскаха по български адресъ, ми даватъ право да съзирамъ въ масовата турска психология една радость отъ избѣгването на войната съ България и единъ страхъ отъ българската армия. Право или криво, не спирамъ съ твърдость върху това. Въ Цариградъ и навсждѣ мюсюлманитѣ съ мълчание, безъ роптание глътнаха горчивия хапъ — съединението.

За щастие на турцитѣ, *военната гръмотевица се струпа върху сръбската глава.*

Какъ стана това, на кратко, ей сега ще изложа.

Сръбскитѣ войски навлѣзоха въ България. Една рота при Врабча, още въ първитѣ дни на войната, порази сръбския войникъ съ своята чудна морална енергия. Подпоручикъ Ангеловъ, тридесеть и петь трупа и толкова ранени лежеха на позицията, когато цѣла сръбска бригада, спрѣна съ тоя бой на цѣлъ день, се приближи съ атака. Тоя епизодъ отъ войната, който характеризира упорството и храбростьта на българския войникъ, ще остане памятенъ за поколѣнията. Захваната войната така, тя се свърши съ пълното поражение на сърбитѣ при Пиротъ, като се манифестираше на на всѣкждѣ *едно безумно вървение напрѣдъ и напрѣдъ, безъ спиръ до ударъ на щикъ, които сърбитѣ старателно избѣгваха.*

Сливница, която бѣше една [illegible] на най-голѣмото упорство, което народа ни нѣкогашъ въ новитѣ врѣмена е проя[illegible] [illegible], както и всички други сражения,

гдѣто българитѣ вървѣха само въ атака, доказватъ, че масовата психология на българската армия има за свои специфични елементи: *упорство*, *стойкость*, *активность и въ отбраната даже*, *и едно цѣнно качество „ударъ на щикъ“, което само най-храбритѣ армии притежаватъ*.

Най-дивната особенность на тая война, която накара цѣлото человѣчество да викне: „Осанна“, е нейната пословична въ цѣлия свѣтъ на врѣмето си, краткотрайность. Единъ френецъ, името на когото забравихъ, въ съчинението „La guerre des quinzes jours“ за тая война, не може да се начуди на „гърмотевичната“ морална енергия, проявена отъ българската армия. *Краткотрайностьта на войната*, *форсираното съсрѣдоточване* отъ южния на западния театръ, на такива огромни разстояния единъ отъ други, *борбата на Сливница безъ солиденъ резервъ*, *безспирното вървене напрѣдъ подъ изтрѣлитѣ* плѣняватъ всѣки изслѣдователь на тая война.

Вънъ отъ тия качества има и единъ ентусиазмъ, извѣстенъ само въ българската война. „Отивахме на свадба“ — ти говори днесь участника на сърбско-българскитѣ битки, като бърза да прибави, „че тоя духъ го нѣмало (?) сега“. Това е вѣрно, защото въ мирно врѣме дѣйствително нашия благоразуменъ народъ нѣма защо да воинствува като гръцкия народъ. Но на война, при съсрѣдоточаването стотини хиляди въоръжени маси т. е. при образуването на колективнитѣ единици, които се управляватъ не отъ мирната индивидуална, а боева масова българска психология, ентусиазма ще бъде много по-голѣмъ отъ оня при миналата война. За това ми служатъ два факта: духътъ на българскитѣ военни и граждански маси при романо-българския конфликтъ и вербуването на четитѣ.

Ако прѣзъ сърбско-българската война, българскитѣ военни маси съ форсирани маршове до капвание тичаха да биятъ неприятеля, въпрѣдстоящата война съ Турция тоя масовъ български моралъ ще се прояви въ десетократно по-голѣми усилия, защото и противника е по-силенъ и умразата къмъ него, речи я, е физиологическа.

Въ сърбско-българската война се забѣлѣзва и друга една специфичность на социалния българинъ — *инатa*. „Сърбитѣ, наши братя да ни отворятъ война тогава, когато трѣбва всички славяни да се биемъ съ общия врагъ турчина? Ха, това е невъзможно“. Но убѣденъ въ това, че войната е обявена, заинатява се въ оспорваното му право да се съедини и се бий съ грозно упорство, което скоро поразява противника, побѣждава го морално и нанася му материялния ударъ.

Тая война е толкова популярна въ народа, хероизма проявенъ въ нея е толкова извѣстенъ, щото нѣма нужда повече да се простираме върху нея.

Тълпитѣ, които бѣснуваха при паданието на Стамболова, които върлуваха въ Тръстеникъ, умираха въ Дуранъ-Кулакъ и др., проявиха, очевидцитѣ ще се съгласятъ съ мене, разрушителность, безразсѫдна нападателность, рѣшителность и устойчивость.

Всички тия свойства на човѣшката тълпа се изразяватъ въ българската, въ много по-голѣма мѣрка, защото нашата колективна единица бавно психически се заразява, *но заразена единъ пѫть, тя става стихийна.* Това е една друга специфичность на българската масова психология.

И така, въ една Турско-Българска война двѣ морални енергии, отъ два различни по своето естество извора, ще се сблъскатъ прѣди всичко съ голѣмо ожесточение. Ако всички останали елементи на войната не веземемъ подъ внимание, коя енергия ще н [illegible] *да да бѫдемъ пророци, за да прѣд-*

скажемъ. Историята, науката и настоящето само единъ отговоръ даватъ, а то е: българската морална енергия ще побѣди.

VI.
Техническа подготовка и боево възпитание.

Турция. Въ лицето на първитѣ яничери, военната наука вижда единъ съвършенъ типъ войници въ днешна смисълъ. При всичко, че тѣхния стимулъ за боева дѣятелность бѣше религията, при всичко, че тѣ се набираха и изъ между християнитѣ, които отъ послѣ ставаха найревностни мюсюлмани, историята въ тѣхния активъ е записала безподобни побѣди и хероизмъ. Яничаритѣ — старата *постоянна* турска войска — до тѣхното израждане въ преториянци, бѣха резултатъ съ всичкитѣ имъ особености (казарменъ животъ, чудни похвати за обучението, не съкрушими принципи за възпитанието, дивенъ прогресъ въ практическата психология у командуването и пр.) само на националната турска боева мисъль. Тѣ бѣха въплощението на турския гений, който витаеше съ своитѣ политически, военни, административни, сѫдебни и научни даже успѣхи и прѣвъзходства надъ цѣла Европа. Тая епоха на безподобна за ония врѣмена, духовна интенсивность роди историци, философи, гениални полководци и редица учени люде турци, които украсяваха и подържаха величието на пространната империя.

На мѣстото на Римъ единъ Стамбулъ се въздигна, историята на който и до днесъ остава не изслѣдвана, при всичката ѝ величавость.

Яничаритѣ, които вѣкове прославляваха империята, прѣзъ XVIII столѣтие почнаха да се израждатъ въ груби

преторианци, до като въ началото на XIX вѣкъ, по заповѣдь на единъ непрѣдвидливъ султанъ-реформаторъ, бидоха за двадесеть и четири часа изклани на Атъ-Мегданъ (стария иподромъ).

Отъ тая епоха датира сегашната турска военна наредба, която е лишена отъ чисто национални турски тенденции, и е грубо подражение изпърво на френцитѣ, до като бѣха побѣдители, а днесъ на нѣмцитѣ.

Съ слаба духовна култура, не способни да възприематъ уроцитѣ отъ толкова поражения, тѣ подражаватъ на чужди военни идеи, безъ да ги асимилиратъ или национализиратъ. Уставитѣ за вжтрѣшна служба, които регулиратъ военниятъ битъ, сж германско издѣлие. А между това, турчина далечъ може да мяза на германеца. Старитѣ принципи на възпитанието и обучението, които бѣха станали плжть въ духътъ на яничеритѣ и които бѣха гениални и практични, защото отъ единъ християнинъ създаваха храбъръ и солидно обученъ воинъ-мюслюманинъ, като че ли се погрѣбаха съ смъртьта на старата военна наредба.

Не рѣдкитѣ вълнения на турскитѣ войници низъ казармитѣ, които често се обръщатъ въ открити бунтове, свидѣтелствуватъ че военния битъ не е точно съобразенъ съ особеноститѣ на турската психология и сега още. А войнитѣ на Турция, даже и най-послѣдната, оная отъ 97 година, все още ни убѣждаватъ, че упоренъ трудъ трѣбва турцитѣ да положатъ, за да създадатъ *прѣди всичко една дисциплинирана армия.* Своеволията въ мирно и военно врѣме, качеството на стрѣлбата на полесражението, [illegible]ертьорствата при мобилизацията, влечението къмъ [illegible]рство и грабежъ (военна добича), угрюмостьта на [illegible] колони въ походъ и пр. свидѣтелствуватъ, че оп[illegible]ие, за да може турската ар[illegible]та възста[illegible]я си слава.

Социалнитѣ чувства, които могатъ да бѫдатъ най-силния стимулъ за съврѣменния борецъ-воинъ у турската казарма, не се развиватъ съ оная настойчивость и методичность, които да могатъ да осигурятъ виреянето имъ.

Когато, нека пѫтьомъ повторя, турската маса еднакво силно ще се заразява отъ религиозни и социални чувства, тогава ще може да бѫде могѫща и стихийна.

Ако младотурцитѣ, които за сега сѫ носителитѣ на тоя модусъ, вематъ управлението въ рѫцѣтѣ си нѣкогашъ, Турция ще може да се възроди и армията ѝ ще стане непобѣдима. Но за тая еволюция, за да не се свърши съ междуособици, ще трѣбватъ вѣкове.

Занятията въ казармата турцитѣ не водятъ, непонятно защо, съ оная постепенность и пространность въ видъ на цѣлъ курсъ, както другадѣ. Въ *пѣхотата* тѣ привършватъ годината безъ да произведатъ обикновено даже една стрѣлба, а не и цѣлъ курсъ, както у насъ 18—20 упражнения, при които се изгърмѣва около 160 патрони. Въ гръцко-турската война цѣли полкове бѣха принудени, прѣди да влѣзатъ въ сраженията, да се обучаватъ да стрѣлятъ съ боеви патрони въ канаритѣ.

Султана ли се страхува или турската военна мисъль счита безполезна мирната стрѣлба въ мишени, никой изучвачъ на Турция не може да си обясни. За това турската стрѣлба въ качественно отношение е *укорна*. Дисциплината въ огъня не е твърда и загубитѣ, които турцитѣ съ своята стрѣлба нанасятъ не сѫ голѣми. Това го доказва Русо-Турската, Гръцко-Турската войни*) и възстанието, при което нека ми бѫде позволено да кажа, било възъ основа на личния ми опитъ, било отъ изучване постояннитѣ боеве въ

*) Голѣмитѣ загуби на руситѣ произтичатъ отъ огромната разлика между кринката и мартината, както и отъ безразсѫдството въ атакитѣ.

Македония, липсва и всѣка сѣнка отъ принципъ стрѣлкови (гърмение изъ далече, безъ прицѣлъ и безъ спиране).

Въ гръцко-турската война, нека цитирамъ пѫтьомъ единъ фактъ, турцитѣ иматъ *991 войника убити*, според офицциалнитѣ турски свѣдения, а гърцитѣ —, които сѫ важни за насъ въ случая, сѫ неизвѣстни, защото елинитѣ нарочно прѣмълчаватъ, тъй като би се видяло нагледно съвсѣмъ слабото имъ упорство („La guerre Greco-Turcque" **). Но, ако приемемъ пакъ толкова — 991, което не е възможно, защото гърцитѣ бѣха въ отбрана, и ако положимъ за минута, че артилерията не е нанесла никакви загуби, то *вижъ самъ ти читателю, каква възмутително-глупава стрѣлба* е имало въ десяткитѣ гръко-турски боеви стълкновения. Азъ се възмущавамъ, още повече, защото даже нашитѣ възстанници процентно и относително по-голѣми жертви дадоха и нанесоха отъ колко тия поплювковци, да ми позволи читателя тая нескромность.

При всичко това, едно засилване, каквото само кефлиитѣ турци сѫ способни да достигнатъ, въ стрѣлковото дѣло турската войска се мѫчи да положи старания. Въ 99 год. въ Солунския гарнизонъ бѣха произвели стрѣлба и в. „Гаиретъ" побърза да я хроникира съ патосъ и ентусиязъмъ — пуста умрѣла нация! Като исключимъ пукавицата по възстанницитѣ, турцитѣ не произвеждатъ систематиченъ курсъ стрѣлба, за да не кажа никакъ.

Турцитѣ много назадъ стоятъ и въ обучението по разнитѣ отрасли на военното дѣло. Тѣ като привършатъ единичното обучение („алеманъ таалими (?)") произвеждатъ около казармения дворъ малко взводни и ротни учения и се прѣдаватъ на почивка отъ лѣтнитѣ горѣщини или зимнитѣ мразове. Прикладни учения, учения

**) Името на автора забравихъ, който е единъ воененъ и кореспондентъ въ тая война.

на разнообразна мѣстность, учения съ излизание на нѣколко дни вънъ отъ казармата по тактически и походни занятия, отрядни учения, *маневри*, патраулни приkладни учения и пр. сѫ міракъ и тѫма. Разпръснатата имъ войска, безъ надзоръ и свързка, по села и градове, се занимава повече, може смѣло да се каже, съ разни „девриета“ *) за да държи въ покорность и рѣдъ населенията — това колко за Македония е абсолютно вѣрно.

И така, за турската пѣхота, въ всѣко отношение, *отъ стрѣлбата до маневренната способность, нищо добро не може да се каже.*

Въ *кавалерията* подготовката носи тоже сѫщия отпечатъкъ — отпадание. Впрочемъ, една умирающа духовна култура не може да създаде и въ войската нѣщо цѣнно. Турската кавалерия се отличава съ своитѣ затлъстѣли отъ бездѣйствие коне. Тя не произвежда, прѣди всичко, редовно и постоянно занятията си. За съвършенствувание сложнитѣ кавалерийски цѣли тя и помѣнъ нѣма. Уставнитѣ искания се минаватъ безъ онова съзнание въ цѣлитѣ, което може да направи подготовката толкова солидна, щото ползата отъ тоя родъ орѫжие да бѫде чувствителна. Ако въ нашата кавалерия, *която се скъсва отъ работа*, пакъ по нѣкои нѣща още нѣма солидно съзнание, можете да си прѣдставите, що прѣдставлява турската кавалерия, която нито се практикува, нито се обучава, нито се съвършенствува. Една стрѣлба и една ѣзда около казармата никога не могатъ да създадатъ една силна кавалерия. До колкото познавамъ строевия турски кавалерийски уставъ, до колкото свѣ-

*) Деврие се нарича пращание на една рота напримѣръ, да мине извѣстенъ пѫть, да доде до извѣстенъ пунктъ, за да прѣглежда дали има комити и да държи въ респектъ населението. Азъ имахъ случай, прѣди обявяване въстанието миналата година въ Македония да наблюдавамъ рота турска въ колона по единъ на дистанции 5—10 кр. да произвежда деврие съ страхопочитание. Малко оставаше, понеже азъ пѫтувахъ перпендикулярно, да се натъкна на нея, ако развѣдчицитѣ не бѣха ми донесли.

денията ми по мирната дѣятелность на турската кавалерия се простиратъ и до колкото съмь можалъ да схвана духътъ и сѫщностьта на тоя труденъ родъ орѫжие, азъ смѣло мога да кажа, че турската конница днесь е съвършенно посрѣдственна. Войната въ 97 година потвърдява напълно тая ми мисъль. «Мюстакиль сувари фиркасѫ» — самостоятелната сборна (отъ цѣла европейска Турция) конна дивизия се отличи съ бездѣйствие и липса на най-елементарна развѣдка (Домокосъ, Лариса и пр.); а назначението на кавалерията е: да даде въ скоро врѣме най точни свѣдения за неприятеля всѣкѫдѣ и всѣкога и послѣ вече да се бие съ орѫжие. Малко сѫ народитѣ, които могатъ да се гордеятъ съ добра кавалерия; въ това число турцитѣ — непоправимитѣ турци никогашъ, навѣрно, не ще могатъ да влезатъ.

Прочее, освѣнъ *броятъ* на турскитѣ кавалеристи, *всичко останало тѣхно не важи почти никакъ.*

Турската *артилерия* се отличава съ слаба маневренна способность и не солидно съзнание въ принципитѣ на артилерийския огънь; освѣнъ това, и тя не прави ония систематични курсови стрѣлби, безъ които на война не може да се отива. По често отъ пѣхотата тя произвежда нѣкоя и друга стрѣлба, салютува на рамазана и байрама и незная по какви други съображения, види се защото е гърмовита, е доста на почитъ между турцитѣ. Войнитѣ въ 77 и 97 години показаха, при тоя добъръ артилерийски материялъ, който турцитѣ иматъ, недѫзитѣ и на тоя родъ турско орѫжие.

Турскитѣ *инжинерни войски* и *крѣпостната артилерия*, разпръснати по цѣлата империя (Дарданели, Босфора, близката сухопѫтна отбрана около Цариградъ, далечната по линията Чаталджа-Странджа, Одринъ, Кърк Клисе, Прѣвеза, Солунъ, Дурацо, Шкодра, Скопие, въ Мала-Азия, по брѣговетѣ на моретата, руската граница и пр.), повече отъ другитѣ войски работатъ и се

съвършенствуватъ подпомагани винаги отъ услужливи чужденци, които въ гробътъ на Турция винаги виждатъ призрака на своята смърть.

Флотата прѣдставлява точно копие на турска военна подготовка, и ако за нея всички иматъ едно лошо понятие, то е защото чужденцитѣ само нея виждатъ и за нея говоратъ по често.

Въ резюме; *възпитанието и техническата подготовка на турската армия не прѣдставлява нищо сериозно, което да порази единъ що годѣ подготвенъ противникъ.*

Като казвамъ това, менъ ми е приятно, защото испълнявамъ единъ дългъ къмъ истината и самата най-твърда истина.

България. Върху *опита* отъ руско-турската война и съ кадритѣ на знаменитото опълчение прочутитѣ държавници, администратори и полководци *Корсаковъ*, *Кантакузенъ и Скобелевъ* организираха националната българска войска. Ржководена отъ такива велики мжже, нашата армия още въ началото си получи единъ толчокъ, една посока, илюстрацията на която най-добрѣ ни дава войната съ Сърбия. Прѣданни на великата славянска идея тия люде влѣха въ армията ни, своя духъ и своите идеи, които азъ ще се постарая по-нататъкъ да изложа на широко. Цѣла „светая Русь“, въ лицето на своите *передови синове*, години подъ редъ работи върху култивирането на военното дѣло у насъ. Тая епоха, която се ознаменува съ толкова прочутъ прогресъ, увѣнчана съ такива дивни побѣди, неизслѣдвана още, за единъ младъ народъ, като нашия, който прѣди 150 години бѣше една кржгла нула, бѣше фундамента, ще кажа бѣше практическата велика школа, върху която и днесъ нашето воинство съ постоянство и ентусиазъмъ които омайватъ чужденеца, продължава съ енергия работи и се съвършенствува.

Поставени на тая солидна почва, въодушевлявани отъ едни сюблимни идеали, живущи при единъ завиденъ демократизмъ, ний твърдо настжпихме напрѣдъ, до гдѣто въ 85 година повикани на единъ боевой парадъ, ний съ достоинството на най-храбрата нация, манифестирахме прѣдъ цѣлото човѣчество, подъ гранатитѣ и куршумитѣ, величието на нашия щикъ, силата на нашата морална енергия и боевия гений на нашата нация.

Слѣдъ войната, която бѣше едно *прѣдупрѣждение* за бждащия ни исторически животъ, и която бѣше единъ опитъ за тогавашното ни „настояще", вмѣсто да легнемъ на лавритѣ и политическитѣ успѣхи, водени отъ единъ „желѣзенъ президентъ", който макаръ и да не съумѣ да схване психологическия моментъ за да бжде вѣченъ, засилени даже отъ този самобитенъ дивенъ талантъ, ний хвръкнахме още по-напрѣдъ и напрѣдъ. Успѣхитѣ, които се показваха тъй плѣнителни за страннитѣ, по *военнитѣ лагери*, толкова почетни и тъй безкрайно полезни тогазъ, по стрѣлбищата и артилерийскитѣ полигони, по маневритѣ и на всѣкждѣ, додоха да покажатъ, че нацията въ своето боево съвършенство, облегната само на своитѣ сили, не спи, а върви напрѣдъ и напрѣдъ въ духътъ и тонътъ, завѣщанъ намъ отъ нашитѣ учители и отъ нашето боево минало.

Да опиша всичкото минало до днесь, да се спра подробно върху всичко, това би значило да напиша цѣлъ волюмъ съ хиляди страници и да затъмна цѣльта, която гоня съ настоящия трудъ, който трѣбва да бърза съ скоростьта на печатното колело.

Дванадесеть годишенъ членъ на армията, до колко моитѣ скромни сили позволяватъ и до колко моитѣ изучвания, непрѣстанни прѣзъ всичкото това врѣме, се простиратъ, азъ ще пристжпя къмъ [illegible] боевата подготовка на всѣки родъ [illegible] до толкова до колкото, на кратко [illegible]

ническа подготовка и боево възпитание) може да се каже за сравнение съ турската—.

Но прѣди това, нека изложа единъ фактъ, който отдавна е констатиранъ отъ мнозина българи, офицери и други, и който азъ самъ лично въ нѣколко случая, срѣщи и изучвания било въ турско, било тукъ, било въ турския печатъ съмъ констатиралъ:

Подготовката на българската армия влияе магично върху въображението на турчина, което въ турскитѣ офицерски или обикновенни маси дохожда до единъ потенциаленъ страхъ.

Да докажа това, заради менъ е съвършенно лесна работа, защото, азъ ще се облегна върху неуспорими факти, нѣкои отъ които сж широко разпрѣснати низъ нашата маса.

У турскитѣ забити, всѣки нашъ войникъ ще ви потвърди, при срѣщитѣ съ наши офицери, се забѣлѣзва едно *страхопочитание* и едно венериране моралнитѣ и интелектуалнитѣ ни качества. Въ тѣхния духъ плѫтно лежи една цѣнна за насъ мисъль, която не само изразява истината, но и носи въ себе си зародиша на бждащитѣ ни побѣди; а тя е, че *„слѣдъ германската армия най-солидно е подготвена българската —“* мисъль, която турскитѣ офицери и турцитѣ не скриватъ да кажатъ даже на всеуслишание. Даже нѣщо повече, за да си прѣдставатъ нѣмската армия, тѣ си рисуватъ въ своето въображение българската —.

За психологическитѣ резултати отъ тоя фактъ азъ ще наведа едно сражение въ Македония, въ което имахъ щастието да участвувамъ, заедно съ още 7 души храбри български офицери, половината отъ които вече лежатъ въ хладната земя, хероично умрѣли въ неотдавнашни битки.

Това е сражението на 8 ноември 1902 год. на升Пиринъ-Върхъ, което на врѣмето не се прѣцѣни по достойнство.

Една сутринь 250 души възстанници, прѣимуществено селяне, пѫтувахме на помощь на поручикъ Юрданъ Стоянова. Като наближихме прѣдполагаемия бивакъ на 800 крачки, една адска стрѣлба безврѣдна се откри по насъ; засвириха нашитѣ трѫбачи, получи се отговоръ отъ срѣща; стрѣлбата се прѣкрати за нѣколко минути.

Азъ повѣрвахъ, че това бѣше наша чета.

Велико хладнокръвие се прояви въ тия минути. Пратиха се два доброволчески патраула. Единия подъ командата на храбрия подпоручикъ Зографовъ отъ моята чета, а другия съ ентусиазирания подпоручикъ Каназиревъ. Тѣ се доближили до турския флангъ на 100 крачки въ гората, извикали „тутунусъ", гръмнали единъ само патронъ. и разпрѣснали една група отъ 20 души войници. „Болгаръ аскери..." рекли турчулята и фукнали на бѣгъ.

Гърмежитѣ почватъ отъ цѣла рота разпрѣсната по височинитѣ. Турскитѣ офицери (дружиненъ командиръ съ щаба) почватъ съвѣтъ и рѣшаватъ, какво да правятъ срѣщу тоя *„български табуръ"* *)

Подъ ужасната пукавица нашитѣ чети заеха позиция и почнаха да я укрѣпяватъ, защото по всичкитѣ крайща и посоки около 4 дружини се движеха или бивуакираха. Сражението щѣше да бѫде много кръвопролитно. Гърмежитѣ се чуваха на далече и далечъ. Войскитѣ се раздвижиха. Положението можеше да бѫде най-критическо. Но, това въпрѣки нашитѣ искренни въжделения не стана.

Фрапирани отъ нашитѣ тактически съображения и отъ нѣмитѣ отговори срѣщу тѣхната стрѣлба, турцитѣ прѣдприеха едно бавно настѫпление, което характеризира

*) Това ни се разправи отъ единъ селянинъ, който хванатъ отъ аскера бѣше послѣ изпратенъ при насъ да провѣри: български табуръ ли е това или възстанници?

само, колко голѣмъ страхъ фукаритѣ иматъ отъ „единъ български табуръ“.

Цѣлъ день отъ 8 часътъ до мръкване тѣ съ *великъ* страхъ бавно, съ огледки на всички страни, обхващаха позицията отъ къмъ мене, като продължаваха да гърмятъ прѣзъ всичкото врѣме.

Надвечерь единъ мой патрулъ подъ командата на най-храбрия възстанникъ унтеръ-офицеръ Божилъ Бранковъ, закритъ въ гората, извикалъ по настѫпающитѣ турци и пръсналъ часть отъ тѣхъ, като приостановилъ тѣхното настѫпление.

Слѣдъ това ний отстѫпихме.

Въ тоя фактъ и най-тѫпата съвѣсть или умъ не може да не съзрѣ що годѣ страхъ у турцитѣ отъ нашата войска, славата на която десятки, десятки запасни наши офицери, унтеръ-офицери и войници разпръсватъ широко низъ Македония.

Въ срѣщитѣ си съ турски офицери въ Балчикъ, Пловдивъ, на границата при Хебибчево, самъ лично могълъ съмь да констатирамъ, колко много турскитѣ офицери почитатъ нашата военна мисъль и моралъ. Както и въ началото забѣлѣзахъ, въ „Меджмуа-и-фюнюни-и-аскерие“, тѣ не скриватъ, че нашата пѣхота е най-добра, а артилерията прави постоянни успѣхи.

Тия факти създаватъ двѣ психологии у командуването, които ще се изразятъ съ това, че *турскитѣ офицери по-често или обикновенно ще оставятъ инициативата да минава въ наши рѫцѣ*, или на простъ езикъ казано, въ борбата на началствата, която прѣдшествува оная на подчиненитѣ и морала, и *психологията*, и интелекта ще бѫдатъ на наша страна. Но, върху командуването азъ ще пиша по на широко на своето мѣсто.

И така, съзнанието въ нашата техническа подготовка ще влияе винаги отрицателно върху духътъ на борбата въ турскитѣ рѣдове.

Ако азъ, пжтьомъ, се прострѣхъ върху тоя фактъ, то е защото неговата важность е твърдѣ голѣма и нужно е да се има прѣдъ видъ, когато се говори за техническата подготовка и боевото възпитание на нашата армия въ единъ подобенъ паралелъ, какъвто сега пиша.

Статистическитѣ свѣдѣния за прѣстжпностьта у войската, боевото минало, маневритѣ, настоящето, което виждаме, всичко говори за желѣзната дисциплина у нашата войска, която не почива както другадѣ (Германия, Русия и пр.) на камшика и строгитѣ наказания. Като демократиченъ народъ, ний имаме една напълно демократична армия, която си има свой единъ особенъ битъ и изглѣдъ, и която *нашитѣ социалисти* — велико социално зло — като не познаватъ, клѣветатъ подло, макаръ и рѣдко.

У нея се гнѣзди единъ духъ, който само едно лошо командуване може да разруши.

Нашата *пѣхота*, у която обучението се упростява постоянно и еволюцията на идеитѣ се възприема съ пълно съзнание, по общото признаване на чужденци и свои, заема най-видно мѣсто по своята подготовка въ рѣдътъ на най-прочутитѣ армии.

Единичното обучение, което е основата на всичко, се води съ най-голѣма старателность и вѣщина, безъ увлечения и рутина, както това може да се забѣлѣзва въ нѣкоя стара армия. Вѣнецъ на това обучение е една курсова стрѣлба (18 упражнения), при която процентитѣ или успѣхътъ е бивалъ винаги „*висше от[illegible]*“ по уставнитѣ искания, и въ продължение на [illegible] изхвърлятъ повече отъ 160 патрона. Взводни[illegible] дружинни учения, прикладни, тактич[illegible]

водятъ съ най-голѣмо постоянство. Боеви стрѣлби се произвеждатъ съ поучителность и плѣнителни за въображението резултати.

Зимни стрѣлби и всичко друго, което е необходимо за подготовката на пѣхотата, се извършва съ най-голѣма настойчивость и съзнание.

Ако може да се съжали за нѣщо, то е, че трѣбва ежегодно да се правятъ *маневри* и да се възстановатъ *лагеритѣ*, които всѣки българинъ, воененъ или гражданинъ, депутатъ или министъръ трѣбва съ настойчивость да иска. Впрочемъ, въ отдѣла командуване азъ ще кажа нѣщо повече върху това.

Нашата *кавалерия* е единъ родъ оржжие, въ който най-много се работи и кждѣто резултатитѣ все по-голѣми и по-голѣми, само въ една война ще могатъ да се видятъ. Старитѣ идеи, нѣкои и други заблуждения, лоши похвати и несъзнателность, съкрушени отъ цѣла рѣдица трудолюбиви началства и субалтернъ-офицери, чрѣзъ опитъ, рѣчь и перо, се забравятъ постепенно. И нашата конница завлиза смѣло въ оня пжть, който ще я увѣнчае съ слава. Ако не би била малко на брой, тя би могла велики страници въ историята на нашата армия да запиши. До колкото познавамъ духътъ и подготовката на нашата конница и конника, азъ мога да желая само *правилно да имъ се заповѣдва*, за да могатъ съ най-голѣмо достоинство да завършватъ всѣка мисия, която имъ биха възложили.

По развѣдката се правятъ постоянни прогреси, по въртението на хладното оржжие тя може да задмине много кавалерии, по стрѣлбата тя има прѣдостатъчни резултати, а по ѣздата тя достига до най-горното стжпало, до което може да доде една драгунска кавалерия. Тя работи съ мълчание и върху нея азъ писахъ когато бѣхъ на служба не малко.

Нашата *артилерия*, като родъ оржжие съ една единствена задача — *стрѣлбата*, е поставена на една завидна височина по своята подготовка.

Идеята, че стрѣлбата е всичко въ артилерията, която е единъ великъ помагачъ на пѣхотата, подъ моралната охрана на сжщата е плжть въ духътъ на нашитѣ артилеристи. Тѣ ще стрѣлятъ и ще стрѣлятъ точно и въ сжщото врѣме съобразно съ най-съврѣменнитѣ принципи на артилерийската стрѣба. Гениятъ на Наполеона, ако се е проявилъ най-силно негдѣ въ българския духъ, то е въ оная грижливость относително артилерията, която се полага на всѣкждѣ.

Нашата *обсадна артилерия* срѣщу силата и количеството на която турцитѣ достойна крѣпость*) не притежаватъ, носи сжщитѣ идеали, принципи и солидность на стрѣлбата, както полската и планинската артилерия.

Инжинернитѣ войски у насъ сж достатъчно проникнати отъ цѣльта и боевото си прѣдназначение. Тѣ постоянно се занимаватъ съ практически работи и опити, точно по своята специалность.

И така, въ една прѣдстояща война между Турция и България, двѣтѣ армии ще излѣзатъ съ двѣ различни технически подготовки и възпитание; едната носи регресътъ, който и чужденцитѣ скжпо плащани не могатъ да прѣмахнатъ, другата — прогресътъ, едната — рутуната, другата — съврѣменната практика, едната — мързелътъ, другата — неуморимия трудъ.

И ако при тая техническа подготовка и боево възпитание на нашата армия притуримъ само морала на нашитѣ офицери и въстанници, които умиратъ въ Македония, то всѣки ясно може да си прѣдст[illegible]

побѣди.

---

*) Одринъ е укрѣпенъ съ землени[illegible] старитѣ орждия прѣди 25 години.

VII.

Материялъ.

Моралната енергия се проявява съ посрѣдството на материята. Духътъ се гнѣзди въ човѣка, а той си служи съ хлѣба за да се храни, оржжието за да се бие, конетѣ и желѣзницитѣ да прѣвозва и крѣпоститѣ да увеличава своята сила тамъ и тогава, когато е найслабъ. Всички тия елементи на материята употрѣбени съобразно стрѣмленията на моралната енергия прѣдставляватъ формата или видимото въ войната. Важностьта на тия материялни елементи е до толкова голѣма, до колкото тѣ могатъ да ѝ бждатъ прѣдметъ или срѣдство.

Като имаме всичко това прѣдвидъ, и като знаемъ, че факторитѣ, отъ които се съставлява боевата сила на единъ народъ взаимно дѣйствуватъ и си въздѣйствуватъ, азъ ще пристжпя къмъ паралелното изслѣдване или разглеждание на *чисто* материялнитѣ елементи въ борбата, защото по такъвъ единъ начинъ можемъ да имаме най-ясно понятие за самитѣ фактори и при пълно осветление да влеземъ въ съдържанието на формулата за воющий народъ:

$$\text{Силата} = \frac{\textit{Случай} \times \textit{Маса} \times \textit{Духъ}^2 \times \textit{Теренна Ѣавлика}}{2}$$

Безъ да претендираме за една пълнота, било че съврѣменнитѣ методи за изслѣдванието не сж така съвършенни, било че моитѣ скромни усилия не могатъ да се прострать толкова широко, азъ ще мина напрѣдъ.

Още повече, че не пиша едно съчинение, а една летуча студия, която при нормални врѣмена би могла да се разработи и разширочи до възможнитѣ за мене размѣри.

До тая глава ний разглѣдахме повечето отъ елементитѣ, които съставляватъ духътъ, безъ обаче да го

изчерпваме, защото по-нататъкъ пакъ има да разглеждаме духовни сили, даже отъ най-възвишенитѣ сфери (гений, командуване и пр.). А сега нека пристѫпимъ напрѣдъ само въ материялния факторъ.

Турцитѣ въ физическо отношение може да се раздѣлятъ на двѣ: Мало-Азийци здрави и издръжливи, но неаклиматизирани напълно за една дълготрайна, особенно зимна война на Балканитѣ и Европейски турци тоже здрави и издръжливи.

При липсата на статистически свѣдения за смъртността или въобще за физическото, тъй да кажемъ, *движение* на турчина, отъ които бихме могли да видимъ израждането или възраждането на турската нация, азъ ще се огранича само съ факта констатиранъ отъ географитѣ на Турция, че османлиитѣ, по обясними причини, доста скоро остаряватъ физически, както старѣятъ и умствено.

Мирна Турция е единъ мракъ и ако искаме да сѫдимъ за физическото ѝ развитие, само войнитѣ могатъ да ни дадатъ една приблизителна картина и то не възъ основа на нѣкоя статистика, която турцитѣ, види се, прѣзиратъ, а по впечатленията на кореспондентитѣ и чужденцитѣ въобще.

А тѣ единогласно заявяватъ, че голѣма е смъртността отъ нищожни заболявания или физически несгоди у турската армия въ миналитѣ войни.

Като се опираме само на това и като не намираме въ турската военна история чести форсирани маршове, отъ което да сѫдимъ за силата на краката, въ които Маршалъ Саксонски и Наполеонъ често съзиратъ побѣдитѣ, ний можемъ да смѣтаме ту[illegible]та физика за удовлетворителна, даже нека наречем[illegible]

При все това, извѣстно е, че [illegible] се движатъ въ походъ, изв[illegible] че [illegible] почивки и обичатъ [illegible]

прѣимушествата на възстанницитѣ е, че тѣ много и много по-вече сж тренирани и издържеливи въ борбата съ природата отъ турцитѣ. Тая разлика въ тренировката винаги е позволявала на възстанницитѣ съ врѣме да изчезватъ въ много критически моменти.

Турция въ дѣйствителнитѣ ѝ политически граници, колко квадратни километра брои, какви и колко населения има ще дамъ по-послѣ, защото по липса на турска статистика свѣденията сж противорѣчиви, а за сега ще приведа само свѣденията, които Ch le Brun-Renaud ни дава въ своята книга *„L' Armée ottomane contamporaine“*: „Les Turcs sont au nombre de 9 millions, 1,500,000 habitent l' Europe et sont repandus en Thrace, en Thessalie, en Macédoine et dans les environs d' Andrinopole et de Constantinopole. Tous sont musulmans“. „Les Albanais occupent l' Albanie, l' Epire et la Vieille Serbie; il y en a 900,000 dans l' empire ottoman“ p. 37.

(Турцитѣ броятъ 9 милиона. 1,500,000 живѣятъ въ Европа, разпръснати въ Тракия, Тесалия, Македония и въ околноститѣ на Одринъ и Цариградъ. Албанцитѣ заематъ Албания, Епиръ и Стара-Сърбия. Въ отоманската империя отъ тѣхъ има 900,000 души).

Българитѣ въ физическо отношение, като една отъ най-здравитѣ нации, прѣвъзхождатъ турцитѣ по своята износливость и бързоходство.

Стари хора можатъ да се срѣщнатъ въ насъ и сърбитѣ по процентъ много и много повече, отъ колкото другадѣ по цѣла Европа. Въ всѣки 10,000 души ний имаме по 408 старци отъ 70 години нагорѣ. Нашитѣ човѣци, повече отъ турцитѣ сж свикнали и привикнали на природнитѣ незгоди. Винаги въ борба съ природата, болшинството отъ тѣхъ не познаватъ лѣкарства и постелка. Въ походитѣ всѣки офицеръ, който наблюдава, явно вижда какъ нашитѣ войници спятъ

абсолютно безгрижно и дълбоко върху влажната земя на бивуака.

Маневренната практика (ако нѣма безумнитѣ прѣсилвания, които се забѣлѣзаха въ 96 год.) при която, като че ли войницитѣ нарочно незаболяватъ, съвсѣмъ очебиюще ни убѣждава въ физическата здравина на нашитѣ човѣци като боеви материалъ.

А за военната —, за 85 година, нека остава по-велерѣчиво да ни каже автора на Etude sur la Guerre bulgaro-serbe: „онова, което най-много ни удивлява въ тая война отъ страна на българитѣ е *бързината* и *продължителностьта* на маршоветѣ, които така скоро ги заведоха отъ Пловдивъ на Сливница и имъ позволиха на 7 ноемврий да се биятъ съ неприятеля съ достатъчно сили. Човѣкъ просто се очудва, като си помисли, че въ една страна съ високи планини, съ развалени и стръмни пѫтища, при едно ужасно снѣговито и дъждовно врѣме, какъ 8 полкъ е миналъ 120 к. м. за 38½ ч., а 6 полкъ по 60 километра на день.

„Това е, наистина, извънредно необикновено“.

България има 95,705 кв. километра пространство съ население споредъ прѣброяването на 31 д. 1900 г., както слѣдва:

1) отъ	мѫжки полъ	1,909,567
2) „	женски „	1,834,716
	Всичко	3,744,283

Обаче, като се знае, че населението ежегодно се увеличава съ около 60,000, то днесъ можемъ смѣло да считаме броя за около 3,900,000 д.

Сѫщата статистика ни дава [illegible]

Българи	2,887,860
Турци	[illegible]
Други	[illegible]
Всичко	[illegible]

Като се знае, че турцитѣ ежегодно се изселватъ съ по около 15,000, то смѣло може да се прѣдположи, че сега въ България нѣма повече отъ 500,000 д. турци. А слѣдователно, по настоящемъ, елементъ за борба, на който държавата съ сигурность може да възложи народната отбрана, може да се събере изъ *3,900,000—500,000*=3,*400,000* души.

Изъ които, ако по 10% отидатъ на война имаме кржгла сума 340,000 борци, до която при усилия и желание може да се достигне всѣки пжть. Трѣбва да каже още сега, че понеже борбата ще бжде жестока съ трагични перипетии за двата народа, отъ наша страна огромни усилия трѣбва да се проявать.

3½ съ 10 милиона ще се счепкатъ, ясно е, кой повече брой трѣбва още изпърво да гони да разполага.

У насъ има по прѣброяванието въ 1900 г.:		
мжже отъ 20—50 г:	около	900,000
момци отъ 17—20 г.:	около	90,000
	Всичко	990,000

Нека изхвърлимъ 200,000, пакъ оставатъ около 790,000 годни за оржжие, които при усилени врѣмена за отечеството могатъ да се искаратъ на боевата арена. А отъ това слѣдва, че колкото за война съ Турция, брой у насъ не липса, нужно е само да се използува.

Къмъ тия смѣтки трѣбва да прибавимъ и закаленитѣ борци въ Македония, които на война вѣроятно ще се възкачатъ къмъ 20,000—30,000 души, заедно съ емиграцията, на която съ пълна вѣра трѣбва да се разчитва въ такъвъ случай.

Най-малкото, македонцитѣ около 50,000 д. турци ще ангажиратъ срѣщу си, даже и пасивни да стоятъ. А съ това полската турска армия значително се намалява. Но върху македонцитѣ и бждащитѣ передови гурковски отряди, азъ ще пиша по нататъкъ.

4 човѣка, въ Турция сѫщата единица пада върху $^1/_2$ човѣкъ. А отъ това излиза съвсѣмъ нагледно, че, относително, България е 8 пѫти по-силна отъ Турция, и че въ мирно врѣме българина 8 пѫти по-легко прѣнася тяжеститѣ на отбраната.*)

Тия 10 милиона поставеня при такива условия не може да не се истощатъ и за това турската нация, като че ли не се увеличава, а се топи бавно бавно защищавайки империята. Освѣнъ това, туй положение дѣйствува удручающе върху духътъ на турскитѣ населения.

Въ една война на Турция въ Балканския полуостровъ, едва ли цѣлото турско население ще може да вземе участие. Това, което е сигурно, то е, че най-голѣмия товаръ въ такава война ще падне върху европейскитѣ турци. А тѣ не броятъ повече отъ 2,400,000, отъ които ако исключимъ Цариградскитѣ турци, защото не отиватъ войници, ще има 1,800,000 заедно съ мухамеданитѣ албанци, макаръ послѣднитѣ въ болшинството си да не сѫ покорни и да не даватъ кръвенъ данъкъ.

Слѣдователно, Европейска Турция при най-голѣми усилия при 10%**) може да даде 150,000 борци (турци и албанци). А българитѣ, както се каза по-рано при сѫщия процентъ могатъ да дадѫтъ 340,000.

Отъ това слѣдва, че Турция, за да се подравни съ нашия максимумъ, трѣбва отъ Мала Азия да прѣвози съ параходитѣ около 190,000 човѣка, които по турска[illegible]ислокация принадлежатъ или къмъ части квартиру[illegible] Европа или къмъ части квартирующи тамъ тъ [illegible]ъгватъ.

[illegible] тая посока на мисъльта отидемъ още по-напрѣдъ, ще [illegible] що турцитѣ не уволняватъ голѣма часть отъ войни[illegible]жатъ повече отъ закона години, защо тѣ сѫ отчаяни [illegible] имъ е дотегнала защитата на държавата и пр. и пр. [illegible]ъ 10% отъ населението, защото вѣрвамъ, че двата [illegible]ъ голѣмо ожесточение Въ Европа само Франция [illegible]а 8,22, всички други взиматъ по-малко до 3,7%

До сега Турция е прѣвозила хбра и части за 8, 10, 11, 12 и 7 редивски дивизии мобилизирани и живущи въ Мала-Азия, които даватъ брой 50—60,000 човѣка. Къмъ тѣхъ ако прибавимъ още 20,000 максимумъ, които въ мирно врѣме служатъ въ европейскитѣ корпуси, ще имаме тогава всичко прѣвозени 80,000 човѣци борци отъ Мала-Азия. 150,000 турски борци родени въ Европа максимумъ + 80,000-тѣ войници живущи днесь въ Балканския полуостровъ, но родени въ Азия, даватъ цифрата 230,000. 340,000—230,000 = 110,000, нека ги кажемъ въ турска полза 90,000 — ето числото на борцитѣ, които Турция трѣбва да измъкне изъ Азия за напрѣдъ, за да се подравни съ насъ.

Ако дочакаме и това да направятъ, естествено е, че перевѣса въ брой ще мине на тѣхна страна. Тая истина турцитѣ разбиратъ по единъ блѣскавъ начинъ и ако не се хвърлятъ въ една авантюра сега, то е защото не сж приготвени още.

По моитѣ изчисления, ако още 80—100 табура турцитѣ успѣятъ да прѣхвърлятъ въ Балканския полуостровъ численното прѣвъзходство ще мине въ тѣхна страна, което да анюлираме ще трѣбва много по-голѣми усилия да употрѣбимъ.

Но върху силитѣ, азъ подробно ще пиша на своето мѣсто. Тукъ цѣльта ми бѣше само да съпоставя двѣтѣ държави повече въ географическо и статистическо отъ колко военно отношение.

Други статистически свѣдения за Турция нѣма, защото самитѣ турци не притѣжаватъ такива. Свѣденията върху производителностьта на империята, обикновенно, сж работа на чуждестраннитѣ консули, които естествено не могатъ да дадатъ никогажъ точни. При все това тия свѣдения даватъ горѣ-долѣ едно ясно впечатление.

Европейска Турция, Македония и Тракия особено, би могла да бжде единъ рай, една много плодородна

земя, ако би липсвалъ тоя мюсюлмански режимъ.*) Това е общото впечатление, което не се крие въ консулскитѣ рапорти, не само сега при възстанието, но и по-рано. Отъ години насамъ икономическото развитие, особено скотовъдството и земледѣлието въ Европейска Турция сж отишли съвършено назадъ. Раята повече мисли за борбата и самозащитата отъ колкото за единъ по-добъръ хлѣбъ.

Турция ще се нуждае за продоволствието на армията си въ Европа, особенно когато тя възкачи цифрата 250,000 и когато българската граница се затвори въ врѣме на война, отъ добитъкъ и храна. За това ще се яви нужда отъ подвози изъ Мала-Азия, които ще причинатъ голѣми незгоди. Но, единъ народъ рѣшенъ да се бори на смърть или животъ, това ще прѣгази безъ зимислюване.

Както и да е,, цѣльта ми е, да изложа факта, че турцитѣ не сж въ такова благоприятно положение, както насъ.

Въ тѣхъ конетѣ сж по-малко и по изродени, което ги принуждава да купуватъ отъ насъ. Това купуване напослѣдъкъ стана така често, щото съ скърбь вѣстницитѣ почнаха да хроникиратъ масовото изнасяне на тия животни.

Сѣно въ Турция достатъчно нѣма и турската войска се принуждава да храни конетѣ си съ слама въ мирно врѣме даже.

Всички възможни прѣимущества по продоволствието и снабдяването борцитѣ на война съ храна сж на наша страна. Ние ще се боримъ около цѣлокупния свой домъ, гдѣто далъ Господъ, та се намира всичко.

Въ България за обоза коне ще има прѣдостатъчно, когато въ Турция наопаки

*) Importance Commerciale de Solonique 1892, rapports con des agents diplomatiques et Consulaires de France.

Конетѣ въ турската кавалерия сж по-дребни, по-лоши и по 50—80 въ ескадронъ.

Въ насъ има такива но и по-едри, по 100—115 коня въ ескадронъ. И двѣтѣ кавалерии иматъ нужда отъ коне. Сѣдлата у насъ сж, особено новия образецъ, несравненно по-добри отъ турскитѣ. И двѣтѣ кавалерии сж въоржжени съ шашки и сабли, но турцитѣ въ Цариградъ иматъ единъ полкъ въоржженъ съ пики.

Общиятъ брой на турскитѣ кавалерийски коне е повече отъ оня на нашата конница.

Този перевесъ е доста чувствителенъ и би могълъ да върже ржцѣтѣ на главнокомандуването у насъ, обаче, ние разполагаме съ едно цѣнно прѣимущество, което ще може да увеличи най-малко разузнавателната сила на нашата конница или армията въобще. Това е българското население въ турско, което ще донася и донесения, толкова по-бързи и вѣрни, колкото по-добрѣ ще се нареди този въпросъ.

А турската кавалерия по боева сила, азъ доказахъ по-рано, че не прѣдставлява нищо сериозно. Войната въ 97 година доказа, че и броя на турцитѣ мжчно ще може да се възкачи по-горѣ отъ 3000 коня. Ако можемъ да изкажемъ едно желание, то е, нашата кавалерия да се развие до 8 полка най-малко и 6-тѣ дивизиона отъ 1 ескадронъ да се развиятъ до 2 —. И всичко това, разбира се, още отъ мирно врѣме трѣбва да се организира и нареди, като се купятъ прѣди всичко коне.

Артилерийски материалъ. Прѣди нѣколко врѣме Турция бѣше се обърнала къмъ завода на Крупа за прѣвъоржжаване артилерията съ нови скорострѣлни орждия, обаче, по финансови причини тоя проектъ останалъ да се реализира въ бждаще.

За сега тя има орждия отъ сжщата система както нашата: 8·9 см. за ѣздящата артилерия, 7·5 см. за

конната, 12 см. гаубици. 12 см. крѣпостни, 6·9 см. планински оръдия.

Одринскитѣ укрѣпления сѫ снабдени съ стари оръдия по 6 до 24 въ най-голѣмото, което е къмъ българската граница.

Общото количество на всички турски оръдия се изброява на 1500 за цѣлата армия, безъ крѣпоститѣ. А въ Европа мѫчно ще могатъ да изкаратъ повече отъ 940 оръдия при крайни усилия. Въ гръцко-турската война тя имаше 204 оръдия на 26 мартъ, а войната биде обявена на 6 априлъ*).

До края на войната всичко мобилизирано е имало:

Дѣйствующи (низами): { 44 дружини пѣхота, 42 батареи = 242 ор., 30 ескадрона }

Резервни (редифи) — 192 дружини **).

Упряжа на турската артилерия е недостатъченъ, конетѣ ѝ сѫ малко.

Ние имаме 900 оръдия, каквито по-горѣ се отбѣлѣзаха, но освѣнъ това и 50 оръдия 5·7 см. скорострѣлни съ и безъ куполи. Въобще артилерийския материалъ обикновенно е тайна и съ точность не може да се говори.

Сравнението въ броя не може да се направи. Само войната може да покаже, кой ще има численното артилерийско прѣвъзходство. Колко за подготовката, както и по-рано се отбѣляза, нашата артилерия прѣвъзхожда оная на турцитѣ.

Едно може сега още да се прѣдвиди, че нашата артилерия ще бѫде снабдена съ повече и по-добри коне.

Пѫтища. Пѫтища Турция има по-малко и несравнително по-лоши. Да ги описвамъ подробно, това

*) Греко-Турецкая война 1897 год. Ососов...

**) La guerre Turco-Grecque de 1897. Le c...

да напиша цѣла география. Добритѣ пѫтища иматъ голѣмо значение при съсрѣдоточението и прѣзъ войната въобще. Турция има и желѣзници, но какво ще стане съ тѣхъ единъ Богъ знае при една война. Азъ нѣма да кажа нищо повече за желѣзницитѣ, защото въ такъво усилно врѣме за нашата нация, тѣ ще бѫдатъ направени на дърмонъ.

Укрѣпления. Турцитѣ сѫ укрѣпили още прѣди войната въ 77 г. гр. Одринъ съобразно съ тогавашната артилерия и инжинерно искуство съ 25 земленни укрѣпления: 5 на дѣсния брѣгъ на Марица, 8 между нея и Тунджа и 12 между левия брѣгъ на Тунджа и Марица отъ югъ на града. Всѣко укрѣпление е въорѫжено съ стари орѫдия повечето бронзови отъ 6 до 25 на всѣко.

Най-голѣмия недостатъкъ на тая крѣпость е, че една армия която ще я обгражда, особено отъ къмъ нашата граница, ще бѫде все въ командующе положение и че участъцитѣ на крѣпостьта сѫ раздѣлени отъ непроходими рѣки, което ще спомогне да се съкруши отбраната, като се бий по части. Вънъ отъ това, земленнитѣ насипи, липсата на съврѣменни блиндажи и тѣмъ подобни правятъ защитата доста иллюзорна прѣдъ силата и могѫществото на обсадната наша артилерия, която нека се помни, не е руската бронзова въ 77 г.

Около Лозенъ-Градъ има тоже 5—6 укрѣпления съ сѫщитѣ недостатъци. Въ Македония край нашата граница нѣма укрѣпени градове. Въ Щипъ и Скопие забѣлѣзва се нѣщо като мисъль за укрѣпяване, ала нищо свѣстно нѣма. Цариградъ отъ суша е укрѣпенъ по линията Чаталджа съ цѣла верига укрѣпления.

Босфора е защитенъ съ силни батареи по цѣлото си протяжение, а на тѣснитѣ мѣста и по на два — три етажа.

Ний имаме укрѣпена София по модеренъ начинъ, а Хасково и Ямболъ съ земленни укрѣпления, но по съврѣменни съображени.

Опрѣни на тия три пункта, безъ да се свързватъ психологически съ тѣхъ, двѣтѣ български армии на война ще могатъ побѣдоносно да забиятъ знамето на нашата нация надъ Щипъ, Петричъ и Одринъ още въ първитѣ седмици на тая кървава, 500 години, чакана съ *нетърпение и молитви* драма.

Въ тоя народъ има дивна морална енергия, има грозна физическа сила, има чудна подготовка, най-сетнѣ има и по-голѣмъ брой на своитѣ борци.

Що иска повече той?

VIII.

Пѣхотно оржжие.

Турцитѣ разполагатъ въ изобилно количество слѣднитѣ пушки: Шнайдеръ, Мартина, Маузеръ образецъ 84 година, Маузеръ Ли 89 год. Тритѣ европейски корпуси, както низамскитѣ, така и редифскитѣ, даже и иляве табурларъ въ Македония, сж въоржжени съ послѣдната пушка. Малоазиятскитѣ четири корпуса, триполитанската и арабската низамски дивизии сж въоржжени съ Маузеръ Ли 89 год, а сжщитѣ редифски — съ Маузеръ 84 година.

Отъ това слѣдва, че европейската турска войска: низами, редифи и илявето (само въ Македония) въ врѣме на война ще се яви съ пушки образецъ отъ 89 година. Така проектиратъ турцитѣ, но какво ще излѣзе, само войната ще покаже. Едно е вѣрно и важно, че турцитѣ иматъ достатъчно пѣхотно оржжие.

У насъ има: Кринки, които сж раздадени на населението и особено въ пограничнитѣ райони на българи, които нѣма да вэематъ участие

2) Бердани, съ които ще бжде въоржж

3) Манлихеръ образецъ 88 год. съ *бездименъ барутъ*, и

4) Манлихеръ образецъ 95 год. пакъ съ *бездименъ барутъ*. Двѣтѣ послѣдни за дѣйствующата и резервна армия.

За да си прѣдставимъ коя страна има прѣвъзходство въ пѣхотното въоржжение, ще направя едно съпоставление на всички турски и наши пушки.

Шнайдеръ: калибръ 15 мм., тяжесть 4 к. 800 гр., теж. на патрона 50.4 гр., теж. на куршума 32.4 гр. начална скорость 300 метра.

Кринка: калибръ 15.3 мм., тяжесть 4.500 кгр., тежина на патрона 55.5 гр., теж. крушума 36 гр., начална скорость 300 метра.

Разликата е много малка и въ полза на Шнайдера; но както Кринката, така и Шнайдера ще се срѣщатъ само въ населението, но не и во войската.

Мартина: кал. 11.43 мм., т. 4 200 кгр., тежина на крошума 31 гр., тежина на патрона 48·3 гр., нач. скорость 415 метра.

Бердана: кал. 10·66 мм., тяжесть 4.200 кгр., теж. на крушума 24.10 гр., теж. на патрона 30·45 гр., нач. скорость 442 метра.

Доста чувствителната разлика въ балистическитѣ качества на тия двѣ пушки е въ полза на берданата.

Маузеръ 84 год. има калибъръ 9·5, дължина 1 м. 28½ см., тяжесть 4.250 кгр , тяжесть на патрона 36 гр., начална скорость 536 метра, барутъ дименъ.

Тая пушка, отъ която турцитѣ разполагатъ съ 300,000, въ сравнение съ нашата манлихера отъ 88 г., при дименъ барутъ, има много недостатъци при пълнението и стрѣлбата. Магазинътъ ѝ е сложенъ и подцѣвенъ. Патронитѣ не всѣкога добрѣ се прѣдаватъ въ патронника и за невъзприемчивия турчинъ прѣдставлява доста неудобства. Прицѣла ѝ е на 1600 крачки, съ

100 крачки повече отъ оня на берданата, а 900 по-малко отъ оня на Манлихеръ. Пълни се съ 8 патрона; куршума е отъ затвърдено олово, като бердановския безъ обвивка. Балистическитѣ ѝ качества сѫ нѣщо срѣдньо между бердановскитѣ и ония на манлихеровата пушка 88 год. при дименъ барутъ.

Манлихеръ 88 год. има калибръ 8 мм., дължина 1 м. и 28 с. м. тежина 4·490 кгр., тежина на патрона 29·7 гр., теж. на куршума съ стоманена риза 15·8 гр., начална скорость съ дименъ барутъ 530 м. Тая пушка, на която изхвъргача е замѣненъ съ новъ такъвъ, прѣработенъ въ българскиятъ арсеналъ, е едно много солидно орѫжие, което възстанницитѣ просто обожаватъ и широко низъ македонскитѣ турски войски въ полесраженията прославляватъ.

Въ македонскитѣ боеве гърмежа на кринката се посрѣща въ турскитѣ редове съ прѣнебрѣжение, но когато загърми манлихеровата пушка, тѣ побързватъ да се позакриятъ, безъ да съобразятъ, че куршума по-скоро пристига отъ гласа; защото звънтението на манлихеровия куршумъ не е единъ простъ скороточенъ шумъ, но единъ бързъ, дразнящъ силно нервитѣ, звукъ. Въ психологията на турския войникъ, който въ македонскитѣ битки има възможность да изпитва дѣйствието на разни пушки върху си, значението на манлихера е достатъчно прѣувеличено, още повече, че въ боеветѣ възстанницитѣ, вопрѣки очакванията на проститѣ низами, „не оставятъ убититѣ си на полесражението“. (Така си обясняватъ тѣ липсата или малкото убити възстаници слѣдъ дългочасова стрѣлба отъ тѣхна страна).

На война у насъ вече нѣма дименъ [illegible] Пушката отъ 88 год. както и най-новата отъ 9[illegible] ще стрѣлятъ съ *бездименъ барутъ*, при който [illegible] китѣ качества сѫ еднакви и въ [illegible]

ната скорость съ тоя барутъ достига до 630 метра, живата сила до 1 к. 900 гр.

Манлихеръ отъ 95 година е най-солидно пѣхотно оржжие почти въ цѣлия свѣтъ, защото калибъра (8 м. м.) е една норма, която ако се намали изглежда, че оржжието става съвършено хуманно и почва да не достига цѣлитѣ които гони. Даже турската Маузеръ Ли, която ей сега ще разгледамъ, на която калибра е $^{35}|_{100}$ отъ милиметъра по-малъкъ отъ оня на нашата пушка, виждаме какво достига въ възстанието. Хора ранени по на нѣколко мѣста слѣдъ дълги одисеи, даже и безъ медицински помощи, пристигатъ въ България и се изцѣряватъ. А нашата пушка, която дава жива сила на куршума съ 380 гр. повече отъ колкото турската, ранява и убива не така хуманно.

Манлихера отъ 95 година е покрита съ ложа, затвора е устроенъ като на карабината, магазина упростѣнъ, ножа се туря отъ долѣ, е много лека 3·650 к. гр. и е въобще много красива.

Нейнитѣ усъвършенствувания и упростявания, безъ да се измѣнява калибъра, сж изобрѣтение на българския офицеръ подполковникъ Найденовъ, до колкото зная.

Срѣщу нашата пушка турцитѣ ще ни противопоставятъ *Маузеръ Ли* отъ 89 година, която има калибръ 7·65 м. м., дължина 1·275 м., тежина 3·900 к. гр. тежина на патрона 28·6, оная на куршума обвитъ съ мелхиорова обвивка 14·2 гр. при начална скорость 625 метра и жива сила 1 к. 520 гр. Барута е бездименъ. Тая пушка дава по-малка жива сила на куршума, прави ранитѣ хуманни, има голѣма сложность въ магазина, и при пълнението и изпразването има неудобства, които за единъ несхватливъ човѣкъ въ боя, гдѣто възбуждението е доста голѣмо, би прѣдставили голѣми психологически незгоди и сътрѣсения. Пушката трѣбва да бжде съвсѣмъ проста, защото въ боя настжпватъ ми-

нути, особенно при наближавание на противника или при твърдѣ бързитѣ и голѣмитѣ загуби, когато много самозабравени срѣлци ще пълнятъ пушката съ нечувана бързина, инстинктивно, защото не могатъ да се владѣятъ, и защото не виждатъ и чувствуватъ друго какво става, освѣнъ смъртьта, която владѣе тѣхното въображение. Тъкмо турската пушка прѣдставлява тия недостатъци. Съ нея може войника да манипулира — да пълни, прицѣлва и спуща, безъ обаче куршуми да излизатъ, ако той не внимава какво прави. Нейния прицѣлъ е много сложенъ, макаръ и твърдѣ хубавъ. Но, ако тоя прицѣлъ отговаря за единъ германецъ, за турчина той е едно нещастие, както и магазина. Че възбудения войникъ ще бърка многото пластинки отъ които е съставенъ прицѣла особенно на малкитѣ растояния, въ това не трѣбва да се съмняваме.

Освѣнъ това, тая пушка има подвиженъ магазинъ, който турския войникъ може да носи въ джеба си, за да го изгуби и съ това пушката да стане еднозарядна. Тя се пълни при 4 счота, значи по-бавно отъ манлихеровата, която се пълни съ два.

Единъ пѫть напълнена, за да се изпразни безъ да се стрѣля, трѣбва патронитѣ да се изваждатъ единъ по единъ, чрѣзъ зарѣждане, когато въ нашата това става много просто, както на всички е извѣстно.

Въобще, тая пушка, като носи отпечатъка на германския духъ отъ 89 г.*), когато всѣкждѣ въ Европа бързаха да изработатъ магазинни пушки, безъ да мислятъ за простотата имъ, може да бѫде използувана, доколко позволяватъ нейнитѣ балистически качества, само отъ една много по въсприемчива и интелегентна маса. Освѣнъ всичко туй до тука, тая пушка има начална скорость 5 метра по-малко отъ нашата.

---

*) Германцитѣ бѣха въорѫжени съ маузеръ отъ 88 г. калибръ 7·9 м. м., сега тѣ сѫ вече прѣвъорѫжени съ нови пушки.

И така, ний имаме прѣвъсходството и въ скоростьта, и въ простота, и въ живата сила. Като казвамъ това, азъ не смѣтамъ само за образеца 95 год. но и оня отъ 88 год. при бездименъ барутъ.

Слѣдъ всичко това, читателя съ нетърпѣние ще попита имаме ли тогазъ достатъчно пушки, както се каза по-горѣ, за да въоръжимъ армията въ военно врѣме?

На тоя въпросъ азъ не ще мога да отговора съ положителность, защото точни свѣдѣния нѣмамъ и мѫчно е да се съберать.

Азъ прѣдполагамъ, че пѣхотно орѫжие за една близка война ще имаме достатъчно. Но, ако това ми прѣдположение не излѣзе вѣрно, то това ще бѫде една най-голѣма бѣда за народа.

Въ кървавата драма всѣкой народъ, цѣлата си армия трѣбва по възможность съ по хубави пушки да въорѫжи срѣщу неприятеля. Не направили това, жалко за неговия миренъ животъ! Да сѫ паднали толкова ниско българитѣ, да сѫ си изгубили умътъ нашитѣ депутати, министри и висши военни, за да не купятъ поне 250,000—300,000 манлихери, които не струватъ повече отъ 15,000,000 лева, това не вѣрвамъ.

Азъ завършвамъ съ тоя материаленъ елементъ, като съмъ въ пълна вѣра, че пѣхотно орѫжие ще имаме достатъчно.

IX.

Въорѫжени сили.

Турция въ мирно врѣме има 7 корпуса по 2 дивизии = 14, по една дивизия въ Триполи, Хеджасъ и Трапезунъ, и старата Критска дивизия отъ 9 дружини, всичко 18 дивизии.

I корпусъ съ щабъ въ Цариградъ се комплектува отъ Бруса, Кастамуни, Анкора и Кайсерие въ Мала-Азия.

II корпусъ — Одринъ — се комплектува изъ Одринско (2 окрѫжия) и Мала-Азия (6 окрѫжия).

III корпусъ — Солунъ — се комплектува изъ Македония, Албания и отъ окрѫжията около Смирна.

IV корпусъ — Ерзингянъ — се комплектува изъ Сивасъ, Ерзерумъ и Ванъ.

V корпусъ — Дамаскъ — изъ Сирия и Месопотамия.

VI корпусъ — Багдатъ — изъ Багдатъ, Басора и Месопотамия до Персийската граница.

VII корпусъ — Иеменъ — изъ Иеменски вилаетъ (Арабия). Въ всѣка дивизия има по 4 полка и всичко полкове има 72, отъ които въ Европа само 36 полка пѣхота, по 3 и 4 дружини.

I корпусъ: { 1) Цариградска див. 15 др. / 2) Илдъзка „ 16 др. } + 28 еск. + 39 бат. + 4 инжин. роти + 3 обозни роти.

II корпусъ: { 3) Одринска див. 17 др. / 4) Мустафа-Паш. „ 17 др. } + 30 еск. + 51 бат. + 4 инжин. роти + 3 обозни роти.

III Макед. кор.: {
5) Скопска дивиз. 17 др.
6) Населичка „ 17 „
17) Солунска „ 17 „
18) Митровичка „ 17 „
9) Серска (отъ Дамаскъ) „ 12 „ }

+ 37 еск. + 73 бат. + 4 инжин. роти + 4 обозни роти.

Резервни войски. Редифа и илявето на I корпусъ се намиратъ въ Мала-Азия и образуватъ двѣ дивизии по 16 дружини, по 4 ескадрона и 124 иляве дружини

Редифа и илявето на II корпусъ се нам... въ Европа: 6 др., 4 еск., 36 иляве др... лата часть: 48 др. 12 еск. и 111 иляв... въ Бандерма, Афионъ-Карахисаръ и Коня

Редифа и илявето на III корпусъ се намира тоже часть въ Европа: 48 др., 12 еск. и 118 иляве дружини, а само 16 др., 4 еск. и 51 иляве дружини въ М.-Азия.

Това разпрѣдѣление на турскитѣ войски, което заемаме изъ „Вѣстникъ Иностранной Литературы" № 4, Априлъ 1903 год. и „L'armée ottomane contemporaine" par Ch. le Brun-Renaud, напълно потвърдява всички смѣтки, които въ по-прѣжнята глава обстоятелствено направихме. И понеже тѣ бѣха съвършенно ясни, да говоримъ още, чини ми се ще затъмня повече занимаемия въпросъ. Ще повторя само, че Европейска Турция може да даде при 10% — при най-голѣми усилия само 150,000 борци, всички останали, ако тя има нужда да воюва съ повече сили, трѣбва да се прѣвозятъ отъ М.-Азия.

Кога турската армия е съвършенно на мирна нога не може да се разбере. Тя обикновено нѣкои отъ дивизиитѣ държи на военна нога, други въ намаленъ съставъ, а трети въ нормаленъ.

Въ една война съ България, кои части ще мобилизира, колко войска ще приготви, това не може да се знае и вънъ отъ туй, що се каза до сега, повече нищо не може да се каже.

Едно е извѣстно, че повече отъ корпуситѣ не могатъ да мръднатъ отъ своитѣ мѣста (Цариградския, Дамаския, Багдатския и Иеменския), защото държавнитѣ пространни територии се оставятъ беззащитни прѣдъ хищния апетитъ на силни съсѣди (Русия и Англия). Митровичката дивизия и сигурно Населичката не ще могатъ да напустнатъ границитѣ отъ къмъ Австрия и Гърция. Оставатъ въ Македония и Одринско всичко 5 дивизии свободни, които могатъ да образуватъ двѣ полски армии за двата вѣроятни театри Щипски и Одрински.

При това положение, обяснимо е турското шикалкование и търпение позорътъ, който ежедневно имъ се нанася отъ всѣкадѣ. Какво могатъ да направятъ съ тия 5 дивизии, напримѣръ, на България? Въ гръцко-турската война тѣ едвамъ въ края на войната имаха въ полската си армия 56 полка пѣхота, 42 батареи артилерия и 30 ескадрона кавалерия.*)

Като съзнаватъ това си печално положение, турцитѣ създадоха единъ албански въпросъ и по неговия претекстъ почнаха да мобилизиратъ полека-лека своята войска и да я прѣвозватъ въ Европа.

До сега сѫ прѣвозени 5 дивизии и петьтѣ свободни въ Европа, образуватъ десеть, а ний въ военно врѣме ще имаме 12 шесть полкови или 18 четире полкови (както турскитѣ) дивизи. Като оставимъ 2 низъ вѫтрѣшностьта и границата, разполагаме тъкмо съ 16, за да образуватъ 2 армии, които безсъмнѣно ще съкрушатъ отоманската сила.

Значи. за да се подравнятъ турцитѣ съ насъ трѣбва да прѣвозятъ или мобилизиратъ още 6 дивизии. Но и слѣдъ това нашата бройна сила не е изчерпана още.

България въ мирно врѣме, какво има всѣки знае. Въ военно врѣме ний ще имаме 36 дѣйствующи и 36 резервни полка, което прави 72 полка или 18 дивизии, като оставятъ борци отъ 17—45 години още за 10 дивизии.

Върху броя въ турскитѣ табури азъ ще спра да кажа нѣколко думи повече, защото прѣдставлява интересъ. Но прѣди това, нека кажа нѣщо въобще за турската мобилизация както капитанъ Души́ въ своето съчинение върху войната въ 97 година говори: „Турция въ послѣднитѣ 20 години се е принуждавала много пѫти да прави частични мобилизации на своитѣ г...

*) La guerre Turco-Grecque de 1897 Le Cap. Do...

ствующи и резервни сили, било за да избѣгне една външна опастность, било за да потуши едно възстание и възстанови редътъ въ страни, тъй често смущавани, като Македония, Армения или островъ Критъ.

Вече въ 1880 год. по врѣме конфликта съ Гърция и тесалийския въпросъ, 184 дружини редифи бѣха мобилизирани.

Въ 1885, за да се защити отъ България, Сърбия и Гърция, Турция събра 500,000 човѣка, отъ които въ Европа имаше 314 дружини, 82 батареи и 66 ескадрона, безъ столичния гарнизонъ.

Въ 1895 год. сераскериата задържа подъ знамената 5 табура низами, повика 10,500 човѣка отъ запаса и мобилизира 167 дружини редифи.

Най-послѣ въ 1896 год., събитията въ Критъ, Хоранъ, Македония, Армения и възстанието на кюрдитѣ прѣдизвикаха многобройни частични мобилизации; въ началото на мѣсецъ октомврий, 125 дружини редифи се намираха подъ оржжие.

Най-голѣмитѣ мжчнотии, които турското правителство трѣбва да побѣждава въ мобилизациитѣ, произтичатъ отъ липса на материалъ; хората пристигатъ, относително, скоро на сборнитѣ пунктове, обаче тѣхното въоржжение, обличание, снаряжение, даже и тѣхното подържание става при най-трудни условия и съ твърдѣ голѣми мжки; транспортирането изисква много врѣме и голѣми мжчнотии.

Обличането и снаряжението поставятъ турскитѣ солдати въ пълна индеферентность.

Условията при които се извърши мобилизацията въ 1897 год. бѣха твърдѣ трудни. Съ съкрушени финансии и празни каси Турция трѣбваше, на дѣло, да събере една армия отъ 130,000 човѣка на гръцката граница, като остави срѣщу Черна-гора, Сърбия и България достатъчни сили за отпоръ на всѣко евентуално

вмѣшателство и като въздържа населенията на Албания, сѣверна Македония и Армения, у които валиитѣ бѣха забѣлѣзали опасни възбуждения".

Въ гръцко-турската война се издадоха двѣ ирадета за мобилизация: на 3 февруарий и 6 мартъ, а слѣдъ паничното бѣгство на албанцитѣ въ Епиръ и окупацията на Луросъ и Пендепегадия отъ гърцитѣ, които факти причиниха страшни сътресения въ Йѫлдѫза, се издаде и трето послѣдньо ираде на 13 априлий за свикване още 88 дружини.

Съпроводени съ голѣми мѫчнотии, тия мобилизации дадоха турската полска армия, която се състоеше, както и по-рано имахъ случай да забѣлѣжа отъ 236*) дружини 42 батареи и 30 ескадрона и не възкачваше цифрата 180,000 души, срѣщу която гърцитѣ противопоставиха армия отъ 73,500 души

Борба не равна, но колко нерѣшително се води тя отъ турска страна? Пуста турска армия!

Турския табуръ въ тая война се е състоялъ отъ 400—1000 души. Въ съчинението „Османлѫ ве юнанъ мухарребеси" въ една статистика (джедвелъ), изложена на една страница, която сега не мога си спомня, се изброяватъ около 118 дружини турски, ефектива на които се колебае отъ 400—750 души, а останалитѣ повече отъ 750—1200 души. Слабия ефективъ на повечето турски табури се дължи на три обстоятелства: 1) че Турция прѣдвижда на книга повече дружини, отъ колко е боевата податна сила на турския народъ, 2) отъ крайно злѣ воденитѣ мобилизационни книги и 3) отъ огромния процентъ на отклонвающи се отъ мобилизацията турци, който достига до почетната цифра 20 — а това характеризира умората на турчин[illegible] тегоба и войната въобще.

*) На война България ще располага съ [illegible] —288 дружини, безъ опълчение, доброволци [illegible]

Турския табуръ срѣдньо брои при 750 човѣка — 700 щика.

Ако върху мобилизацията и ефектива на табура се спрѣхъ повече, то е само за да истъкна съвсѣмъ нагледно, че бройната сила на една турска дивизия далече е по-малка отъ оная на наша 4 полкова, въ която дружинитѣ ще иматъ отъ 800—1200 щика, при най-малкото усилие.

Какъ става мобилизацията и какво трение ще се посрѣщне въ тоя сложенъ процесъ — трансформирание мирния народъ въ въоржжена нация у насъ, това е една материя, която не може да бжде прѣдметъ на широкото публично мнѣние.

Че и у насъ ще има трение по всички посоки, въ това не трѣбва да се съмняваме, защото значението на въоржжения народъ даже у държавни наши люде е *прѣстжпно* непознатъ.

Да се мжча да прѣдскажа повече отъ това, което се е казало до тука въ настоящата статия, нито моитѣ сили, нито моето положение — дребенъ запасенъ офицеръ, нито секретностьта на дѣлото позволява.

Тоя отдѣлъ (въоржженитѣ сили) азъ ще завърша съ най-твърдата вѣра, че нашия народъ, като най-много проникнатъ отъ идеалитѣ на нашето племе, като достатъчно вече психически заразенъ отъ идеитѣ на една война съ Турция за въ полза на цивилизацията, културата, свободата, морала и мирътъ, ще прояви още въ първия день всичката буйность на своята велика душа, ще зарѣже работата, като я остави на женитѣ и организиранъ въ 350 дружини, броятъ на които турцитѣ не могатъ да достигнатъ и слѣдъ една година, ще се нахвърли върху тѣхната маса, която много червеи разяждатъ до себеумирание.

Така въоржжена, нашата нация ще може, като атакува Турция, да се брани въ сжщото врѣме отъ Сърбия и Ромжния съ честь и кавалерство.

Но за това не трѣбваше рутина, сектанство и прѣстѫпници администратори или законодатели.

Въ резюме, двата народа, прѣдизвикани отъ политическитѣ цѣли на войната и отъ нейнитѣ особенни условия, ще бѫдатъ принудени да се трансформиратъ въ два въорѫжени народа съ грандиозенъ брой на своитѣ борци, които все постоянно и постоянно ще се увеличаватъ до като по-силната наложи своята воля и рѣши изхода на войната. Коя е по-силна, прѣдметътъ на настоящия трудъ, ще се види още по-нагледно, като завършимъ всичкитѣ фактори, отъ които е съставена формулата на воюющия народъ. Макаръ и дълго врѣме въ войната да бѫлемъ по-многобройни, да не забравяме, че броя е само единъ елементъ въ масата, която не може да се сравни съ най-важния факторъ, духътъ.

За да свърша, остава ми да кажа нѣщо за македонцитѣ.

Отдавна, съ молитви на устнитѣ, македонскитѣ българи копнѣятъ и блѣнуватъ новата освободителна война, която единственна е въ състояние да разруши оковитѣ на позорното мюсюлманско робство. Съ ентусиазъмъ, който омайва свѣтътъ, съ храбрость, която нигдѣ и никога не е проявена, съ вѣра, която нищо не може да сѫкруши и съ постоянство, което го характеризира, като най-жизненъ елеменъ, съ не сериозни познания по военното дѣло, македонецътъ*) плъть отъ българската плъть и духъ, се бори днесъ, както ще се бори и утрѣ. Що повече можемъ да искаме отъ него? — Неговото окончателно изтрѣбление ли?

---

*) „Le type bulgare dénote plutôt la force que la beauté, la ténacité que l'intelligence; de stature moyenne, le corps est plutôt trapu, avec une forte carrure des épeaule etc. La race bulgare est une race resistante qui est fortemet liée au sol dont elle vit". — Nouveau Dictionnaire de géographie universelle. t. YI. 94.

„Българския типъ отразява по-скоро силата, отъ колко красотата, упоритостьта, отъ колко интелегентностьта; съ срѣдна стойка кѫсо дебело тѣло и пр. българската раса е една устойчива раса, която е силно привързана къмъ почвата, кѫдѣто тя живѣе".

Но, той е жизненъ, има право на сѫществувание и ще живѣе за честь и слава на българското племе.

Не, не да пѣя дитирамби върху македонцитѣ азъ пиша това. Искамъ да кажа, че въ една война скромната тайна македонска армия отъ хиляди ще се мобилизира въ десятки хиляди, които ще привлѣкатъ даже и при най-голѣма пасивность 3—4 турски дивизии срѣщу себе си. До колкото познавамъ дислокацията на турската армия, повечето распрѫсната по ротно и дружинно изъ градове и села, въ Македония, азъ мога да прѣдположа, че най-малко 20 дружини ще бѫдатъ оставени по главнитѣ български градове и повече отъ 100 роти по селата, за да пазятъ мирътъ и турското население, както е и сега. Като казвамъ това, азъ се опирамъ на особенната психология, която владѣе двата народа въ турско и която най-рѣшително влияние ще окаже върху формата на войната и борбата.

Единъ гений, който би схваналъ всичко, при това положение на двата народа, би тласналъ войната въ една посока, която нова епоха въ военното искуство, постоянно еволирующе, би създала — толкова ненормална, въ моето въображение се рисува тая бѫдаща война. Тя ще бѫде не „методическа“, а наполеоновска. Но върху гения, малко още остана, за да почна да говоря; остава ми командуването за да пристѫпя къмъ него.

X.

Командувание.

Единъ отъ най-главнитѣ елементи, който доминирующе витае въ най-важния факторъ *духътъ* е безъ съмнѣние командуването. Подъ думата *командувание* азъ разбирамъ, оная психолого-техническа военна прак-

тика и консепции, които даватъ посока и тонъ на мирната както и боевата дѣятелность на армията, т. е. въ миръ и на война. Ако до тука азъ говорихъ повече върху мирното командувание, главната цѣль на което е да се *приготвятъ* борцовитѣ сили на народа, сега ми прѣдстои да говоря върху боевото командувание, главната цѣль на което е *харчението* на събраната въ мирно врѣме бойна енергия.

Въ войската командуванието се съсрѣдоточава въ началството, на което колко по-горѣ пристѫпваме по стълбата на иерархията му, толкова *по-важна* и *по-трудна* става ролята му, до като най-сетнѣ додемъ до главнокомандующия, който безспорно трѣбва най-вече отъ всички да е похитилъ, както се изразява Наполеонъ, тайнитѣ на военното искуство. Нѣщо повече ще кажа даже, главнокомандующия или трѣбва да бѫде гения, или по крайней мѣрѣ да се доближава най-интимно до него. Единъ Мехмедъ Али, единъ Непокойчицки, Базенъ или Макмахонъ, краль Миланъ или Едхемъ-паша далечъ не отразяватъ гения, нито пъкъ сѫ се доближили до него; но единъ Александръ Великий, Анибалъ, Юлий Цезарь, Густавъ Адолфъ, Евгений Савойски, Фридрихъ Великий, Наполеонъ, Суворовъ даватъ понятие на дивни гении, високи таланти, недосегаеми практици, не само въ областьта на математическитѣ, механическитѣ и геометрическитѣ измѣрвания въ военното дѣло, но прѣди всичко въ схващанието на духовнитѣ елементи при борбата.

Отъ простия пѣхотенъ офицеринъ „веригачъ“ до полководеца — цѣлата военна иерархия, за да изпълни своето прѣдназначение, трѣбва да таи въ душата си, ако не зародишътъ или самиятъ гений, то най-малко едно *гранитно съзнание* въ сѫщностьта на военната дѣятелность. А тая дѣятелность е повече отъ мор-тество отъ колко материално, — повече отъ

гически характеръ. „Человѣкъ е билъ, е и ще бѫде най-главния елементъ на войната“ — Лееръ.

Както турското командуване, така даже и нашето съдържатъ у себе си твърдѣ много несъзнателни елементи, на които познанията вънъ отъ военната механика не отиватъ ни крачка по-далечъ. Но, ако въ насъ несъзнателностьта съставлява единъ процентъ да кажемъ 15, у турцитѣ тя достига печалната цифра 85.

Три сѫ фазиситѣ, които обусловяватъ командуванието и прѣзъ които то трѣбва да мине за да бѫде що годѣ солидно: 1) срѣдньото образование, 2) курса на военното училище и 3) военната практика.

Въ Турция днесь вече едно лице за да стане офицеръ трѣбва да е свършило военна гимназия, каквито въ европейската часть има 3: въ Цариградъ, Одринъ и Солунъ, които даватъ доста солидно образование; слѣдъ това да е слѣдвало военно училище по една отъ специалноститѣ: пѣхота, кавалерия, артилерия, инжинерни и морски науки и тогазъ чакъ да бѫде произведенъ офицеръ.

Ако германскитѣ реформи хванаха коренъ нѣкѫдѣ, то е въ организацията на военнитѣ гимназии и училища, гдѣто нѣмцитѣ бѣха най ревностни прѣподаватели. Така поставени, турцитѣ изпущатъ вече млади офицери съ твърдѣ добра подготовка. Но, ако младитѣ сѫ горѣ-долѣ подготвени, между старитѣ има такива простаци, които името си даже не могатъ да запишатъ. Турската армия брои 8 хиляди офицери, които не знаятъ да четатъ и пишатъ, които съставляватъ $^2/_5$ отъ мирния офицерски съставъ. А такива офицери никогашъ не могатъ да дадатъ едно солидно командуване, защото не ще иматъ достатъчно освѣтленъ умъ да разбиратъ неговитѣ принципи, тъй като за да бѫдешъ началникъ на единъ взводъ даже, дълго врѣме трѣбва *въоржженъ съ една пространна и ясна теория да съзерцавашъ не само военнитѣ пох-*

вати, но и душата на човѣка, душата на войника и оная на колективната единица (сборъ, взводъ, рота и пр.).

Ако въ насъ едно почетно число офицери служатъ само, за да служатъ, безъ да се стремятъ да изучатъ себе си, човѣка и тайнитѣ на военното искуство, като спятъ въ една отровна умствена летаргия, то можете да си прѣдставите, що е Турция въ това отношение.

По образование общо и военно, турския офицерски корпусъ никогашъ не ще може да се подравни съ нашия.

Но най-важното, което дава могѫщество на знанията, като ги прави прѣди всичко полезни, то е военната практика. Между практиката на двата офицерски корпуса има бездна разлика.

Въ Турция, както и по-напрѣдъ забѣлѣзахъ, не се правятъ нито стрѣлби, нито съвокупни отъ тритѣ рода орѫжия занятия, нито маневри (есенни или зимни), нито даже що годѣ прикладни учения. При това положение, нито взводнитѣ офицери, нито полковитѣ, а съвсѣмъ малко корпуснитѣ могатъ да наберaтъ привички, да провѣратъ знанията, и да обработятъ военeнъ окомѣръ, безъ който на война не може да се мине. Това е най-печалното въ турската армия и тая е една отъ най-голѣмитѣ слабости, които сѫ причинявали вѣчнитѣ поражения на тѣхната войска. Кекавостьта на турското командуване въ 97 г. напълно потвърдява тая мисълъ. Ако турцитѣ тогасъ надвиха, то е защото бѣха двойно повече и защото гърцитѣ проявиха още по-голѣмо слабоумие и неподготвенность въ командуването.

Вънъ отъ това, можемъ ли да наречемъ добро едно командуване, което, като е неспособно да се изучи и да се реформира, повиква чужденци да го поправляватъ? — Никогашъ. Такъво е и турското командуване. А знае се, че за да има свѣстно командуване, прѣд- всичко, то трѣбва да почива на националнитѣ особе

ности и на националната единична или масова психология, което, за да може да се постигне, необходимо е командуването, като излиза изъ срѣдата на народа да бѫде способно да го изучи, да го опознае и като се базира на него, да състави методи за подготовката и борбата. Подражанието никждѣ така печално не завършва както въ кървавата борба. Историята на Фридриха Великий и на Наполеона даватъ безъ брой примѣри, въ които виждаме какъ поразително биватъ бити тѣхнитѣ слаби и глупави подражатели.

Прочее, турското командувание не прѣдставлява оная *самобитность*, която неминуемо то трѣбва да притежава, за да бѫде рационално. Слабата умственна култура на турския офицерски корпусъ, както и пълната липса на една практика, която би могла да спомогне за съвършенствувание на командуването, създаватъ едно лошо водение на войната у турцитѣ. И 77, и 97 години потвърдяватъ това положение най-твърдо и най-очебиюще. Безбройнитѣ стратегически и тактически грѣшки въ тия войни, хрониката на които би била, речи я безкрайна, съставиха убѣждението у цѣлия свѣтъ, че военното искуство въ турцитѣ е окончателно компрометирано.

У насъ, ако се опираме на войната съ Сърбия и маневритѣ, както и на съвокупнитѣ занятия на тритѣ рода орѫжия, безъ прѣувеличение можемъ да кажемъ, че военното искуство, което редица най-знаменити офицери отъ Руско-Турската война, опрѣни на опита отъ сѫщата война ни завѣщаха, процъвтява и се развива съ завидна широта и бързина.

Разбира се и у насъ се срѣщѫтъ съвършенно слаби началства, съ крайно осѫдни понятия по военното искуство, срѣщатъ се началства съ съвършенно слаби познавания психологията на отдѣлния воинъ и колективната единица, но тѣ сѫ толкова малко, щото се подав-

ляватъ отъ грамадното болшинство, което съ пълно съзнание, старателность и трудолюбие работи и се съвършенствува. Доста широката практика въ мирно врѣме по стрѣлби и маневри даватъ възможность на нашето офицерство да се обучава и съвършенствува несравнено повече и по-обстоятелствено отъ турското.

Всичко това до тука ни дава възможность да заключимъ, че ние въ една война съ Турция ще се явимъ съ много по-солидно и подготвено командувание отъ колкото противника.

Съ казаното до тука, азъ никакъ не изчерпвамъ въпроса за командуването; върху него би могло да се напише цѣлъ волюмъ, пакъ безъ да се изчерпи до край.

Но, азъ съмъ длъженъ, по извѣстни съображения, да бързамъ къмъ края на настоящий трудъ, още повече, че ще имамъ възможность върху двѣтѣ командувания да говоря и по-послѣ.

Като е невъзможно почти да сравнявамъ лошото турско командувание съ нашето, азъ ще се помжча да изложа нѣкои недостатъци у насъ, защото осѣщамъ какъ бий пулсътъ на гражданска и военна България.

Военната ученолюбивость, духътъ на изслѣдванията, изучванието на българската военна история, изучванието на нашата масова и единична психология, — на българската тактика и стратегия и въобще на всичко, което може да направи още повече *самобитно и национално* нашето военно искуство за подготвяне и харчене боевитѣ ни сили, не обхваща за жаль цѣлия ни офицерски корпусъ. Духовната култура у насъ се обработва и тежи върху гърбътъ само на една часть, когато остатъка гние въ своитѣ познания, потъналъ въ безгрижность и духовна летаргия. Непотизма, колкото и слабо да е развитъ у насъ, все достатъчно разяжда силата на нашата армия. Несправедливоститѣ при изпращането офицери за слѣдване въ висшитѣ школи и авансирането

макаръ и далечъ да стоятъ по-долу отъ тия въ турската армия, дѣто непотизма е образцовъ, при все това, се усѣщатъ и чувствуватъ въ войската съ голѣма скърбь и тѫга. Привилегированностьта на извѣстни части и гарнизони, като че ли само тѣ могатъ да даватъ образцовъ материялъ за чуждитѣ школи и по-горно командуване е едно ужасно печално явление; а за нещастие въ тия части и гарнизони далечъ най-способнитѣ офицери не попадатъ. Като казвамъ това, азъ ще побързамъ да заявя, че не съмъ бивалъ никогашъ онеправданъ, защото вѣрвамъ, ще се намѣрятъ гузни хора, които биха дръзнали да ме обвинятъ въ дертликъ.

Въ часть отъ офицерския корпусъ се забѣлѣзва едно неоправдано стрѣмление къмъ авансиране, безъ да се вглежда въ своята духовна и особенно практическа подготовка. Бързатъ да закачатъ чинове или догонятъ атрибути безъ да се погрижатъ за високитѣ отговорности, съ които сѫ съпроводени тѣ. Часть отъ ония, които най-много трѣбва да работятъ върху българската мисъль и практика, старателно избѣгватъ и едното и другото. Взели атрибутитѣ веднъжъ, тѣ бързатъ да се отдалечатъ отъ човѣка (психологията и техниката) и хайде по канцелариитѣ, кѫдѣто, скръбно е да констатирамъ тоя фактъ, тѣ съзиратъ по-бързото свое авансиране. И като закъсняватъ съ своята духовна култура прѣзиратъ ония, които биха дръзнали да влѣзатъ въ областьта на ония материи, които сѫ съставлявали прѣдметъ на тѣхнитѣ специалности. Арогантностьта на подобни типове въ нѣкои врѣмена е дохождала до тамъ, щото и въ печата съ жлъчь нѣкои отъ тѣхъ се нахвърлюваха върху проявената старателность и трудолюбие у нѣкой простосмъртенъ офицеръ. Една опасна тенденция да се патентуватъ знанията само за едно неизмѣримо малцинство се забѣлѣзваше; едно избѣгване великата школа на човѣшкитѣ знания—*практиката* старателно сѫществуваше, и други

още подобни недостатъци видими за ония, които иматъ очи да гледатъ, се забѣлѣзваха.

При всички тия червеи, които разяждатъ здравото тѣло на нашата армия, наший офицерски корпусъ върви и върви съ най-твърди крачки напрѣдъ въ пѫтьтъ на своето съвършенствувание. Ако нѣщо можемъ да пожелаемъ на българското офицерство, това е да продължава, даже съ удвоена енергия, своето съвършенствувание; да се отвори щабъ-офицерски курсъ за оберъ-офицеритѣ, отъ гдѣто само първитѣ, отличили се, 10—15 души ежегодно да се изпращатъ въ странство за слѣдвание въ висшитѣ школи, като по тоя начинъ се прѣкрати изпращанието на неразбрали почти нищо още отъ най-нищожната военна практика 3—4 годишни офицери; да се правятъ ежегодно маневри; да се възстановатъ старитѣ лагери; да се прѣмахнатъ ежбитѣ; да се възвърнатъ въ строя повечето отъ свършилитѣ висши школи въ странство офицери, за да могатъ, като се практикуватъ, да влѣятъ въ него своя просвѣтенъ умъ.

Върху младото българско командувание лежи една побѣдоносна война, въ която то се отличи съ несъкрушими тактически похвати, съ шеметни стратегически съображения, съ взаимна виручка и вървение на изстрѣлъ, съ отлична самостоятелность, на която би завидѣло и най-образцовото командувание въ свѣтътъ, съ дисциплина и психологически съображения въ стрѣлбата и *съ една безспорна храбрость, която се доказва отъ тактическитѣ операции и голѣмий процентъ убити и ранени офицери (60 души убити и ранени отъ 200 души офицери въ строя — по Бендерева *).*

Командуванието удиви свѣта съ бързината на своитѣ операции, а „бързината, по Суворова, това е гения въ войната“.

*) Сърбитѣ иматъ 14 убити офицери, а у насъ 17 умрѣли на полесраженията и трима въ болницитѣ. Да не се забравя, че сърбитѣ имаха 7—8 пѫти повече офицери отъ насъ.

Прѣдъ тия млади български офицери, които водиха съ ентусиазмъ народа, както се изразява графъ Chalet, прѣпятствия, които да не можатъ да се прѣгазятъ съ българския щикъ, не се изпрѣчваха прѣзъ цѣлата краткотрайна война съ Сърбия, която война не се прѣцѣнява по достойнство у насъ, а тя бѣше блѣскавия атестатъ за моралната енергия у народа и брилянтнитѣ качества у командуването.

Партизанствата, гоненията между офицеритѣ слѣдъ прѣврата и безразсѫдната печална атака, която дълго врѣме се води у насъ отъ една група българи, срѣщу нашето офицерство, достатъчно успѣха да хвърлятъ духътъ на недовѣрието къмъ него, когото почнаха да смѣтатъ даже за крѣпитель на Стамбуловитѣ волности.

Толкова по-жалко за насъ, ако не умѣемъ да познаваме нашето командуване!

Толкова по-печално за народа, ако не умѣе да оцѣнява своитѣ боеви вождове!

До колкото съмъ могълъ да опозная духътъ и сѫщностьта на въорѫжената борба, до колко съмъ могълъ да изуча практиката и теорията на военното дѣло, до колко помня историческитѣ изслѣдвания на нѣмски, австрийски, френски, руски и наши учени военни люде по войната ни съ Сърбия, нищо повече не мога да благопожелая освѣнъ въ една бѫдѫща война нашето командуване да се отличи пакъ съ сѫщитѣ брилянтни свои качества, както и въ войната отъ 85 година. Побѣдата отъ само себе си ще доде тогазъ.

XI.

Кой народъ може да роди военния гений.

Главнокомандующия най-вече отъ всички, както се каза и по-рано, трѣбва да е похитилъ тайнитѣ на военното искуство. Въ него, ако цѣлия народъ съ всички

свои недостатъци и добродѣтели, алчность и страсть, егоизмъ и алтруизмъ, умъ и воля, упорство и постоянство се въплоти, тогазъ той (главнокомандующия) като най-префинено, най-съвършенно отражение на народната духовна култура, прѣдставлява боевия гений на нацията.

Сторонникъ на историческата хипотеза, че *срѣдата* създава личноститѣ, че епохата ражда гениитѣ, за менъ достатъчно е да наведа нѣколко примѣра, за да мога да мина къмъ двата народа, двѣтѣ срѣди (Турска и Българска).

Епохата прѣзъ първата революция въ Франция, историята на Картагенъ при Анибала, врѣмената на Юлий Цезарь въ Римъ, Германия прѣзъ миналия вѣкъ, епохата на римското владичество въ Юдея и пр. ни даватъ достатъчно исторически материялъ, върху който, като се базираме, можемъ да додемъ до ония умозаключения, важни сега за насъ, за да разгледаме и съпоставимъ съ необходимата безпристрастность епохата или срѣдата на съврѣменна България и оная на Турция.

Многогодишнитѣ страдания и гонения, които еврейския народъ изпитваше подъ робството на римскитѣ губернатори и своитѣ духовни вождове, създадоха почвата на едно широко недоволство отъ тогавашния политико-економически строй въ духа на по-голѣмата частъ отъ тоя народъ, относително съ висока култура за врѣмето си. Божествената правда, за която копнѣеше той народъ, се въплотява въ Бого-Човѣка — Исусъ Христосъ, който и стана носитель, страда за нея и умря разпнатъ на кръстъ отъ понтийския Пилатъ. Епохата до Исуса Христа и срѣдата при неговия кратковрѣмененъ земенъ животъ, илюстрирани въ свещенитѣ книги, говорятъ много ясно и много по-твърдо отъ всѣко всичко онова, което азъ сега мога да кажа.

Въздиганието на Римъ, който, като владѣеше сушата, искаше да покори и моретата, въ лицето на Картагенъ виждаше най-голѣмата прѣчка. „Картагенъ трѣбва да се унищожи“ (Катонъ). Картагенянитѣ, на които богатствата плѣняваха въображението на римлянина, въ лицето на воинствующия Римъ, който постоянно прѣкарваше врѣмето си въ завладѣвания, виждаха призракътъ на своята смърть. И двѣтѣ срѣди, алчни за чуждото, като гледаха да се унищожатъ взаимно, водиха цѣли вѣкове борби, знаменити отъ които сѫ пуническитѣ войни.

Военниятъ гений на картагенянитѣ се въплоти въ Анибала, който осемнадесеть години води война съ римлянитѣ, като прѣвзимаше провинциитѣ имъ една по една, като започнемъ отъ Испания. Градътъ Римъ бѣше политико-военната цѣль на тая война, той трѣбваше по тогавашнитѣ нрави да бѫде изгоренъ и изклanъ. Анибалъ отъ Испания, по брѣговетѣ на морето, съ чести боеве мина въ южна Франция, Алпитѣ и влѣзе въ сърдцето на римската република. Армиитѣ на Римъ бѣха поразявани въ много кѫси периоди и съвършенно жестоко. Съ голѣми перипетии, горко мѫчителни за Римъ, Анибалъ прѣброди, както и нашитѣ чети въ Македония, по цѣлия Апенински полуостровъ. Отъ южна страна на Римъ той успѣ да се доближи на разстояние по-малко отъ единъ переходъ. Сѫдбата на великия градъ висѣше на конецъ; но по причини, които военнитѣ изслѣдователи не могатъ да установятъ съ точность, атаката на Римъ не се прѣдприе. Петь години слѣдъ това, Анибалъ не поддържанъ отъ партизанствующия Картагенъ, бѣше принуденъ да напусне републиката, за да се върне въ своето отечество, което съ молба го викаше да го защити отъ Сципиона Африкански. Войната бѣше прѣнесена въ Африка.

Слѣдъ сражението при Зама, гдѣто Анибалъ, едвамъ що пристигналъ отъ Италия, бѣше побѣденъ, на Картагенъ наложиха най-тежъкъ миръ.

Тридесеть години слѣдъ това Картагенъ биде сринатъ отъ земята отъ Спиционъ Емилианъ.

Двѣтѣ срѣди родиха двама велики полководци, въ които се въплотяваха по отдѣлно и политическитѣ въжделения, и моралната енергия, и духовната култура на двата народа.

Историята на Анибала и Сципиона Африкански винаги сж вдъхновявали гения на Наполеона, който е умѣялъ великолѣпно да ги разбира. Тѣ и тримата вдъхновяватъ днесь и нашето командувание, защото единъ Анибалъ на македонския театръ, въ една война съ Турция, при тия брилянти солдати, каквито имаме ний, унищожението на турската армия ще бжде дѣло не на мѣсеци, а дни.

Римската срѣда въ лицето на Юлий Цезарь, колкото великъ партизанинъ и чапкънинъ, толкова и великъ полководецъ, ни дава другъ воененъ гений, който носи всичкитѣ политически въжделения, умъ и страсти на тая срѣда, която бѣше съ стария духъ на завладѣването въ външната политика и съ новий духъ на разединението въ вжтрѣшната. Края на междуособицитѣ, въ които гражданина Цезарь бѣше и дѣецъ, и подстрѣкатель, той завърши съ своето коронясване въ императоръ (на войскитѣ) и съ едно строго управление, отъ което народътъ имаше нужда. Изражение на своята срѣда, той носеше нейното съвършенство и недостатки. Покорението на Галлитѣ, войнитѣ на Балканския полуостровъ, Азия и Африка увѣнчаха паметьта на Цезаря, като полководецъ, прѣобразуванията въ държавата, като политикъ и оставенитѣ отъ него историческитѣ материяли, като списатель. Цезарь прѣдставлява едно пълно отражение на срѣдата, въ която е живѣлъ.

Политическия гений на френската срѣда въ края на 18 вѣкъ се прояви въ една широка революц

която удиви човѣчеството и стрѣсна тогавашнитѣ държави. Цѣлия свѣтъ се опълчи противъ революционна Франция.

Френската срѣда, която носеше въ сърдцето си великитѣ начала на свободата, братството и равенството, едноврѣменно носеше въ духа си и боевитѣ идеи, които най-възвишено изражение намиратъ въ „Марсилиезата“: идеята за общата военна повинность, защото като равни всички сѫ защитници на отечеството, образуванието на дружинитѣ и пр., на които логическата послѣдица е военния принципъ, да се бий противника на най-важния пунктъ съ най-много сили.

Въ една такава срѣда, съвсѣмъ на широко описана отъ цѣла редица знаменити списатели, появяванието на Напалеона не е едно случайно явление, нито изключително. Той се явява като индивидъ, който безспорно е билъ най-способенъ да въплоти у себе си всичко френско и възвеличае съ своята боева и политическа дѣятелность военния и политически гений на френската нация.

Да се съкрушатъ старитѣ държави и да се наложи новото революционно вѣрую, ето въжделенията на френската срѣда въ края на 18 и началото на 19 вѣкъ. Наполеонъ се явява, изникналъ изъ тая срѣда, като найвеликъ агентъ на горнята мисъль и води френцитѣ триумфално по Алпитѣ, Ломбардскитѣ полета, около Виена, до Москва, въ Египетъ, по Пиринеитѣ, на всѣкѫдѣ. Въплощение на френската срѣда, той дава духъ на гладнитѣ и изморени войници, той дава сѫ това бързина на тѣхнитѣ движения и хвърля така добрѣ психически заразена по-голѣмата маса срѣщу най-важния стратегически или тактически пунктъ. Естествено, ефекта не може да бѫде други, освѣнъ поразителни побѣди. За единъ внимателенъ изслѣдватель, Наполеонъ, на когото въ войскитѣ се покланятъ и голѣми и малки, не прѣд-

ставлява нищо друго, освѣнъ една чиста природа, у която всичко е обяснимо и въ която френската срѣда съ всички нейни страсти, умъ, воля и пр. на 18 столѣтие намира своето пълно отражение. Наполеонъ е човѣкъ, той е французинъ (италиянска кръвь) и той изразява енергията на една цѣла епоха, на една особенна нация. Но това не значи, че е недосегаемъ и че е напълно съвършенъ. Като казвамъ това, нѣкой воинъ ще извика съ негодувание: „ей малчуганъ . . ." — но, толкова по злѣ за такъвъ воинъ.

Всѣки, който не отражава епохата и срѣдата въ която живѣе и иска да подражава на Наполеона, той е бивалъ и бива битъ. Нашето командуване, безъ да се зашеметява отъ дивностьта на Наполеоновия гений, черпи винаги вдъхновение отъ неговото глъбоко познавание нацията къмъ която принадлежи, отъ неговитѣ похвати, тактически и стратегически съображения.

Фридрихъ Великий, Суворовъ и цѣла редица други велики полководци, азъ не бихъ могълъ да разгледамъ иначе, освѣнъ като тия до тукъ.

За Молтке ще искамъ да кажа нѣколко думи, защото нѣмската срѣда и епоха, които създадоха тоя великъ полководецъ, повече на математическитѣ, геометрическитѣ и механическитѣ съображения, отъ колкото на психологическитѣ похвати, има нѣкои еднаквости съ нашата днешна срѣда, било въ политическитѣ въжделения, било въ интелектуалнитѣ стрѣмления или економическото развитие.

Тевтонската раса се възражда; Прусия върви въ първитѣ редове. Слѣдъ паданието на Наполеона, цѣлъ половинъ вѣкъ, до 64 год. войната съ Дания, 66 — съ Австрия, 70—71 — съ Франция, идеята, която вълнува тевтонската раса е политическото обединение. Въ тая историческа епоха, доста широко изслѣд нѣмската срѣда кипи завладѣна отъ едни полити

тенденции като у насъ. Тая срѣда въ лицето на Бисмарка ни дава единъ великъ дипломатъ, който таи у себѣ си всички тевтонски страсти, воля и умъ, а въ лицето на Молтке — единъ дивенъ полководецъ, на когото математическата прозорливостъ поразява ума на всѣки човѣкъ.

Войната съ Франция, която нѣмската срѣда счита за неминуема, вдъхновява ѝ едно засилване, едно изучване на всичко френско и една подготовка, която въ 70—71 година прави нѣмскитѣ армии да парадиратъ триумфално до Парижъ, да биятъ френцитѣ навсѣкждѣ, да водятъ войната „по часовникъ" и да наложатъ новото статукво на нѣмскитѣ земи — германската империя.

Въ Бисмаркъ и Молтке, които цѣлъ половинъ вѣкъ братски водиха петь милионна Прусия напрѣдъ, нѣмската срѣда въплотява политическия и воененъ гений на нѣмската раса.

Днешната наша срѣда, която носи въ себѣ си едно политическо въжделение, както нѣмцитѣ, („да се обединимъ"), която се вдъхновява отъ великитѣ идеи на френската срѣда съ нейния девизъ „l'union fait la force" е минала една епоха пълна съ драматични перипетии, главни отъ които сж: черковния въпросъ, възстанията, Руско-Турската война, освобождението, съединението, войната съ Сърбия, появяванието на Стамболова, македонското движение и като логическо слѣдствие на тия исторически събития, една прѣдстояща война съ Турция. Всѣкждѣ триумфално вървейки напрѣдъ, тая срѣда е била подкрѣпяна не толкова отъ провидението, колко отъ политическата и военна мждрость на нашата 6 милионна раса, страститѣ и умътъ на която се проявяватъ или въплотяватъ, въ по-дрѣбна или по-силна доза, въ цѣла плеада борци, като захванемъ отъ Паисий и додемъ най на края до Тодора Саева и Гоце Дѣлчева.

съ всичкитѣ имъ знаменити другари, умрѣли и които умиратъ на полесраженията.

Цѣлата тая редица, изникнала изъ нашата срѣда, отразява: едно стрѣмление, единъ духъ, една психология. Тя дълго още ще създава не таланти на науката или техниката, не апостоли на мирътъ или християнския моралъ, а гранитни духове за борба, таланти за съхранение народното имущество и гении за обединението на нашата раса. Да, състоянието на такава срѣда и нейнитѣ тенденции за сега не биха могли друго да произвеждатъ, освѣнъ херои на полесраженията, даже анархисти въ борбата, тактици въ биткитѣ, стратези въ войнитѣ и дипломати въ полето на отношенията ни съ другитѣ държави. Еднаквитѣ срѣди даватъ и еднакви резултати.

Борци за своята свобода и обединение, ний живѣемъ въ хероичния периодъ на нашата нова история, и като такива, не подобни на другитѣ нации сега, ний смущаваме всички, ний дразнимъ свѣтътъ и сме единъ неговъ тежъкъ товаръ до окончателното разрѣшение нашия въпросъ.

Въ тая трескавость на националния духъ, въ тая кипяща срѣда напита отъ едно единственно политическо стрѣмление — унищожението на Турция — военнитѣ таланти низъ казармитѣ, боевитѣ стрѣлби, маневритѣ, възстанието и въ политическия животъ съзиждатъ своето бѫдаще могѫщество. Тиканъ отъ тоя импулсъ, българския въорѫженъ народъ за минута не се е спиралъ въ своето напрѣгнато боево съвършенствувание.

Революционери по духъ, развързани отъ рутината, мислитѣ у нашата срѣда взиматъ най-широка амплитуда; анархисти въ политиката, ний сме анархисти и въ военната мисъль. Ако такъва една срѣда бихъ могалъ да сравня съ нѣкоя минала историческа, азъ ще си позволя да я сравна съ френската при революцията, рим-

ската при Юлий Цезарь и тевтонската прѣзъ изтеклия вѣкъ. Това като казвамъ, азъ имамъ прѣдъ видъ тогавашнитѣ и съврѣменнитѣ условия на човѣшкия животъ, и еднаквостьта азъ намирамъ въ сѫщностьта, а не въ формата.

Убѣденъ въ вѣчностьта и неизмѣнностьта на историческитѣ закони, убѣденъ, че епохитѣ създаватъ великитѣ люде, азъ си позволявамъ да прозирамъ появяванието на единъ великъ полководецъ изъ българската въорѫжена срѣда, който, ако се опираме само на особенноститѣ на нашата срѣда, би водилъ войната, като не се скова отъ рутината, съ едни анархистични на глѣдъ понятия по военната мисъль, като *Анибалъ*, Юлий Цезарь, *Фридрихъ Великий*, *Наполеонъ*, Молтке и по подобие, само че по-съвършенно, на Сръбско-Българската война, безъ да се отличи съ оня велики математически съображения, които само нѣмската срѣда може да култивира. Че нашата срѣда къмъ такъвъ гений клони, се вижда отъ първообраза въплотенъ повече, може би, въ една анонимна личность отъ колкото у княза Батемберга, въ войната съ Сърбия.

Да ли ще исхвръкне изъ димътъ на борбата тоя великъ полководецъ, това само войната може да покаже. Моята цѣль бѣше исключително, безъ да посочвамъ личности, прѣдъ които азъ ниско се прѣкланямъ, защото виждамъ въплощението на нашата срѣда у тѣхния духъ, да илюстрирамъ, само съ нѣколко щриха, българската срѣда днесь.

Ако не бързахъ да пристигна къмъ края на настоящий трудъ, ако располагахъ въ тия минути съ материалитѣ на моята скромна библиотека, могълъ бихъ да се помѫча по нашироко да прослѣда тоя крайно важенъ въпросъ, защото азъ глъбоко се въодушевлявамъ отъ мисъльта „да се познаваме“ — „познай себѣ си“. А ний, като че ли не се познаваме, като че ли, цѣлата

енергия расходвайки за историческия идеалъ, врѣме не ни остава да се изучимъ.

Но, тоя полководецъ, у когото нашата срѣда би била съвършенно въплотена съ своята страсть, воля, упорство, умъ и пр., за да даде просторъ на своитѣ грандиозни замисли, единственното условие е българския Бисмаркъ, както и българския райхстагъ да не дразватъ да го смущаватъ. Щомъ дипломацията се измѣсти отъ войната, сѫдбата на отечеството необходимо нуждно е да се остави въ рѫцѣтѣ на полководеца, а за това достатъчно е да се има прѣдъ видъ историята на Бисмарка и Молтке, на безотговорнитѣ коронованн полководци, на Суворова (въ отрицателна смисълъ) и пр.

Като направихъ на кратко една характеристика на българската срѣда и като дадохъ достатъчно исторически материяли, подробноститѣ на които сѫ извѣстни на читателитѣ, за да се направи едно съпоставление, азъ ще мина къмъ *турската срѣда*.

Тя по всичко се различава отъ нашата. Скована въ една безсмисленна тирания, при която всичко е съсрѣдоточено въ Султана, тя нѣма оная жизненность, кипучесть и буйность; нея въодушевлява повече едно теологическо мирозрѣние, отъ колко едни политико-социални тенденции; тя се прѣкланя съ една примитивна наивность прѣдъ провидението, като всичко възлага на Бога и Мухамеда („Алаа сандѫкъ“); тя е суевѣрна до фетишизмъ. Въ нея фаворизацията, непотизма, умственната летаргия, липсата на щракание политико-обществеиннитѣ идеи, правятъ лицата да живѣятъ повече като кукли въ държавата, по рутина и инерция, отъ колко съ пламъкъ, съзнание и подвижность. Турската срѣда се възражда тепърва сега и въ нея младотурската група съставлява най-надѣжната часть. Послѣдната може да даде единъ Петръ Великий, който би могълъ
върне силата на Турция, би могла да даде

воровъ, който би могалъ да възстанови славата на старитѣ турски армии, но съ рискъ вмѣсто заточение*), да бжде умъртвенъ както Митхадъ паша, по единъ найбезсъвѣстенъ начинъ.

Идеята, че държавата гине и ще загине, дразни духътъ на турската срѣда; тя го тласка къмъ висшитѣ сфери на мисъльта, но жестоката тирания и грубото диктаторство съсрѣдоточено въ ржцѣтѣ на Султана и дворцовата камарила пълна съ подлеци, вм. търтеи, недъгави хора, лакеи дѣйствува и въздѣйствува за да се унищожи и най-послѣдната самостоятелность, безъ която нѣма полети въ висшитѣ идеини сфери, нѣма гений. Като притуримъ къмъ всичко това, липсата на една щогодѣ военна практика, сѣнка отъ маневри, освѣнъ единъ опитъ отъ 97 година и текущето възстание, и като знаемъ, че въ Турция много по-добрѣ се изучава военната история на 70—71 година, а изучванието на оная отъ 77—78 като че ли е запрѣтено**), можемъ още по-ясно да си прѣдставимъ сжщностьта на турската военна срѣда.

Ако се опирамъ на моитѣ знания, азъ мога да кажа, че турската срѣда въ най-благоприятния случай може да даде полководецъ за една методическа война,

---

*) Суворовъ е билъ заточаванъ.

**) За тая война турцитѣ не сж съставили официална история, а и самостоятелни автори не сж писали почти нищо. На турски сжществуватъ само „Сюбдетъ-юлъ-хакаикъ“ (телеграми отъ Цариградъ до началствата и обратно); „Дѣлата на сжденитѣ паши Сюлейманъ и Рашидъ“; „Защитата на Плѣвенъ и Османъ Паша“ отъ Талаатъ бей и друго почти нищо. Като не могатъ на турски друго да пишатъ интелигентни офицери турци сж писали на френски езикъ нѣколко съчинения, като „Защитата на Цариградъ по суша и море“, „Защитата на Плѣвенъ“, „Испуснати благоприятни случаи“. и пр. Турцитѣ истории за миналитѣ войни нѣматъ почти никакъ, освѣнъ нѣкои мемуари и записки, които трѣбва да се систематизиратъ и анализиратъ. „Историята на Еничеритѣ“ отъ Джеватъ паша, която безспорно щѣше да бжде най-интересна, биде запрѣтено да се довърши. Остава само едно историческо съчинение отъ Кади Омеръ Ефенди върху „Войната въ Босна 1837—39 години“.

но не Анибаловска или Наполеоновска. Но и това, историята ни говори, мжчно може да се постигне, защото полководецътъ въ Турция нѣма развързани ржцѣ. Йлдъза — гроба на империята — винаги се е бъркалъ, само за печални резултати. Въ Руско-Турската война четири пжти смѣняваха главнокомандующитѣ, които отъ Цариградъ искаха да водятъ за носътъ, до като найпослѣ ги завѣдоха въ военния сждъ. Въ Гръцко-Турската война насмалко щѣха да смѣнятъ главнокомандующия, който не бѣше, освѣнъ това, самостоятеленъ и пълновластенъ; даже Османъ-Паша пристигна въ Солунъ, но случаенъ единъ успѣхъ усигори положението на Едхемъ паша.

А въ войната винаги трѣбва да се помни поуката, която римската история ни дава за такива случаи. Слѣдъ пълното унищожение на римлянитѣ въ боя при Канна, спасений съ нѣколко души главнокомандующъ Варонъ е билъ посрѣщнатъ отъ римския сенатъ вмѣсто съ укоръ, съ благодарность. (Въ тоя исторически фактъ вѣе велика психология, на него народитѣ трѣбва да подражаватъ винаги, — побѣденитѣ слѣдъ войната трѣбва да се сждятъ).

Прочее, историята ни доказва, че въ тиранически държави отъ типътъ на Турция, ако геният на нацията не се въплоти въ нѣкой короновань принцъ, нѣщо повече отъ Суворова мжчно е да се очаква*).

Като пиша настоящата глава, мисъльта, че тоя въпросъ мжчно е да се изчерпи, най-паче отъ моитѣ скромни сили, постоянно се мѣрка прѣдъ менъ.

---

*) Фонъ Деръ Голцъ въ своето сьчинение „*Въоржженъ народъ*" за да илюстрира значението на полковедеца, напомня сждбата на Турция отъ вѣкове насамъ. Той отдава тая печална сждба на липса отъ добри полководци. Тия разсжждения на Голца, поучителни за турцитѣ, сж изхвърлени и смутолявени въ турския прѣводъ на горното съчинение. Косвено Голцъ самъ потвърдява неспособностьта на турск[illegible] срѣда да създаде полководецъ.

Азъ ще завърша тия редове (като искамъ позволението на читателя) съ въодушевлението, което ме обладава, колчимъ помисля да си прѣдставя сждбата на родния край, че въ една прѣдстояща война, ний имаме всичкитѣ условия, за да вѣе надъ насъ гения на борбата.

XII.

Геометрико-механически съображения.

Като сядамъ да пиша тая глава, азъ се безпокоя отъ мисъльта, че не ще ми бжде възможно да дамъ просторъ на всички мисли, които се въртятъ въ моето въображение. Прѣдпазвайки се отъ увлечения, съзнавайки важностьта на извѣстни нежни материи, които колкото и слабо да познавамъ, не би било хубаво да се разчепкватъ въ печата, азъ ще се постарая, до колко моя разсждъкъ позволява, да илюстрирамъ часть отъ други още цѣнни прѣимущества, които нашето отечество има надъ Турция. И ако пиша тая глава, макаръ съ страхопочитание, но не безъ смѣлость, моята цѣль ще бжде не толкова да създамъ единъ опитъ за изслѣдвание, основанъ на науката, отъ колко да разсѣя ония глупашки суевѣрия разпръснати даже низъ интелигентната срѣда, че границата ни съ Турция била голѣма (?) и не знамъ още какви не бабини деветини. Тая цѣль азъ ще се помжча да достигна съ моитѣ скромни усилия, колкото се може по очебиюще, по очевидно и заради това нека ми бжде позволено да потърса помощьта на геометрията и механиката.

Съвършенно чудно едно мнѣние царува низъ просвѣтената даже маса, че военната наука не почива на закони, че военщината е единъ занаятъ, а не искуство, съ който другитѣ отрасли на човѣшкитѣ знания нѣматъ,

като че ли, нищо общо. Това е съвършенно невѣрно мнѣние и злѣ говори за лицата, които го поддържатъ. Ако до тука, косвенно, можахме да видимъ великата свръзка на философията и психологията съ военното искуство, сега случай ни се прѣдставя да видимъ друга една свръзка на сжщото искуство съ геометрията и механиката. Разбира се, цѣльта на настоящия трудъ не е да пиша върху военната наука, нито върху военното искуство, и ако, *пжтьомъ*, нѣколко щрихи върху военното дѣло бѣхъ длъженъ да хвърля, то е само, защото читателя съглѣдалъ е, навѣрно, употрѣблението на извѣстни общи научни термини и формули, които той въпросително, може би, е созерцавалъ и върху които сега нито мѣстото, нито разполагаемото врѣме позволяватъ да дамъ едни по-обширни обяснения.

Вънъ отъ географическитѣ прѣимущества, които могатъ да бждатъ прѣдметъ на една специална глава, нашата граница съ Турция прѣдставлява и чисто геометрически—. Двѣтѣ държави дѣли една гранична линия отъ 760 километра, което не е нито за удивление, нито за опасявание. Относително, понеже тя е обща, дължината нѣма значение — тя е толковова дълга за насъ колкото и за турцитѣ; даже, напротивъ, колкото границата е пò-дълга, толкова е пò-свободенъ полководеца въ своитѣ стратегически съображения, защото границата на война нѣма онова значение, както въ мирно врѣме; тя може да се минава на всѣкждѣ, разбира се, не безнаказанно. Ако турцитѣ минатъ на едно мѣсто, вѣроятно ний ще минемъ на друго и ще навлеземъ въ тѣхната територия; това е война и всичко е възможно. Когато се говори, че турцитѣ ще навлезатъ до Балкана, да не се забравя дѣятелностьта на българската войска прѣзъ това сжщо врѣме, или обратно. А това значи, че ако боеве могатъ да станатъ при Петричъ, Щипъ и Скоп[illegible] защо да не могатъ да станатъ такива при Търн[illegible]

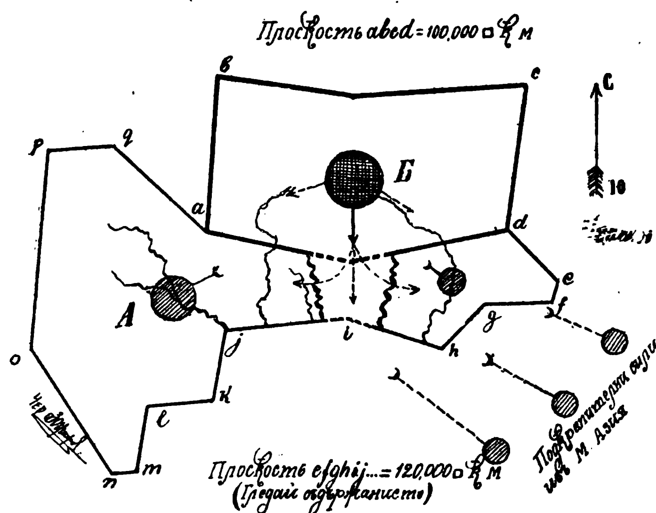
Сейменъ, Хасково, Загора, Шипка, Ихтиманъ или Дубница? Иначе ако мислимъ, бихме разсѫждавали едностранчиво.

По моитѣ размишления, границата никогашъ не трѣбва да ни навожда на фаталното суевѣрие *„да я пазимъ“*, защото въ войната царува принципа: не да се пази границата, а да се търси главната неприятелска армия за да се разбие. Ако кажа, че българското командувание отдавна се е освободило отъ печалната мания да пази границата въ врѣме на война, както едно врѣме то ставаше, даже по извѣстна една система наречена кордонна, къмъ която турцитѣ иматъ една, рѣчи я, физиологическа привързанность, нѣма да сгрѣша. Ако въ войната 77—78 година турцитѣ, вмѣсто да се пръскатъ край Дунава на дребни и голѣми отряди, бѣха сърѣдоточени въ Вратца, *Ловечъ*, *Търново* и Шуменъ съ авангарди къмъ Дунава, гдѣто кавалерията трѣбваше да играе най-голѣма роля, минаванието на руситѣ въ България съ толкова малко сили, щѣше да бѫде дѣло съвършенно трудно, ако не и невъзможно. Но турцитѣ се стрѣмяха да запазатъ границата, тѣ се разпръснаха на всякѫдѣ и бидоха бити отъ противницитѣ си, които тоже направиха не малко грѣшки.

По своето очертание линията a d мяза на фронталната огненна линия на най-модернитѣ укрѣпления; тя благоприятствува за реализиране грандиозни военни замисли; тя ни навежда, по асоциация на идеитѣ, на мисъльта за стратегическото настѫпление въ уступи; съ една рѣчь, по своето очертание — *изходящъ ѫгълъ* къмъ Турция — и фортификацията, и тактиката, и стратегията считатъ като най-благоприятствующа, както за отбрана, така и за атака. Като пиша това, моля читателя, да поглѣжда и съзерцава чертежа и крокито*), защото всичко което може да се каже ще се намѣри тамъ.

*) Вж. стр. 95 и 100.

Въ геометрическо отношение България прѣдставлява единъ правожгълникъ, който и съ своето съдържание и съ своята форма тѣжи, като Демоклевъ мечъ надъ славната нѣкогашъ отоманска империя (гл. чертежа). Плоскостьта на българския правожгълникъ е около 96,000 квадратни километра и има своя геометрически центръ между Карлово и Казанлжкъ. За да си прѣдставя ансамбля на извѣстни прѣимущества, нека ми бжде позволено да направя слѣдующия експериментъ въ областьта на въображението: ако въ геометрическия центръ на

българския правожгълникъ мисленно концентрираме нашия вържженъ народъ, тоя правожгълникъ въ моето *въображение* добива значението на едно физическо тѣло (abcd) съ една динамическа енергия, отбѣлязана на чертежа съ буква Б.

Плоскостьта на турския многожгълникъ, който мяза на чукъ съ дръжка паралелна на България, има 156 000 кв. километра, отъ които като изхвърлимъ: Текир Халкидонъ, Ново-Пазарския санджакъ, Тасосъ.

съ центръ Дубница; линията Ихтиманъ — Самоковъ — Дубница (Царибродъ) — Петроханъ съ центръ София; линията Видинъ — Кула — Гинци — Вратца — Ломъ-Паланка съ центръ, който ще се опрѣдѣли слѣдъ направата на желѣзнопѫт. линия Видинъ — Мездра; линията Русе — Силистра — Добричъ — Варна съ центръ Шуменъ; линията Ямболъ — Казълъ-Агачъ — Харманли (Търново-Сейменъ) — Хасково съ центръ Стара-Загора; линията Пещера — Чепеларе (Станимака) съ центръ Пловдивъ; и линията Плѣвенъ (Ловечъ) — Севлиево — Търново — Казанлъкъ — Карлово като укрѣпенъ центръ на цѣла България. Всички тия центрове трѣбва да се скачатъ съ желѣзници и тогасъ, така укрѣпено, нашето отечество е неуязвимо отъ всички страни и може да води война съ шансове, даже противъ всички наши съсѣди взети наедно. Ако при това тозъ часъ притуримъ: че Балкана до Дунава и Марица прѣдставлява цѣла рѣдица ровове и валове (зидове) — синклинали и антиклинали — непоразими при едно що годѣ свѣстно командуване отъ наша страна; че София е едно, може би единственно въ свѣта, дивно природно укрѣпление; че Родопитѣ много повече благоприятствуватъ на насъ, отъ колко на турцитѣ, ще стане още по-ясна грандиозностьта на нашата *държава-укрѣпление*.

Отъ всичко това слѣдва, че България въ геометрико-механическитѣ съображения има цѣнни прѣимущества, които ни навеждатъ на мисъльта да биймъ Турция въ най-слабото ѝ мѣсто, да я разкъсаме на двѣ и да я чукаме *по части*, ползувайки се отъ великополезнитѣ си желѣзници. За тая брѣша единъ модеренъ Фрицъ или Гурко, въоржженъ съ съзнанието въ стратегическитѣ трижгълници и пентагони, винаги ще се намѣри у насъ отъ главнокомандующия.

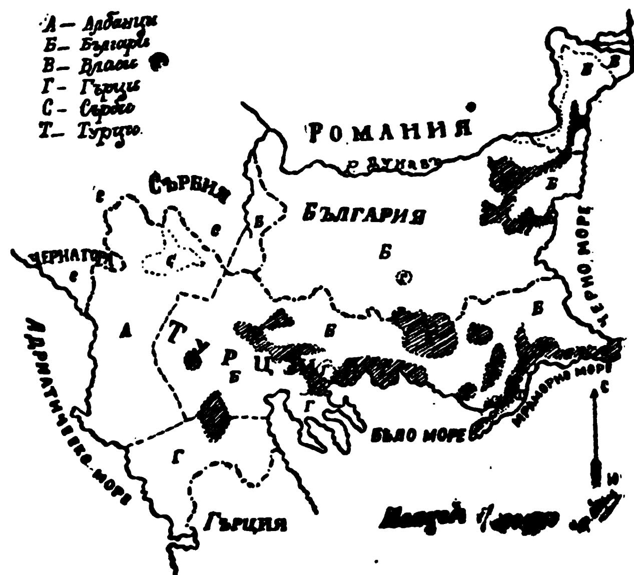
Що повече, за Бога, можемъ да искаме ний? Границата съ желѣзни пармаклъци ли ще трѣбва да заградимъ? Що ли?

синклинали и антиклинали, обикновено, съ кръвопролитни боеве, отъ Осоговъ—Рила до София и по нататъкъ, вънъ отъ това, че въ плоскостьта adefghijkl mnopq ще има едно трение, което може да бѫде твърдѣ сериозно. Това трение ще се прави отъ македонскитѣ четици, които ще станатъ чети и магнитно ще привличатъ голѣма часть отъ турскитѣ сили назадъ. Съобразно свойствата (центръ, дължина, ширина и др.) на плоскостьта adefghijklmnopq силата А неминуемо ще трѣбва да се раздѣли на двѣ мѣста съ центрове около Щипъ—Велесъ и Одринъ—Демотика. Може би, прѣдразсѫдъцитѣ, които владѣятъ въображението на турската срѣда ще причинатъ раздѣлата на силитѣ на повече центрове. Дали турцитѣ трѣбва да се цѣпятъ, като се доближатъ по тоя начипъ до кордонната система, да ли тѣ трѣбва да се съсрѣдоточатъ въ единъ главенъ центръ и други ограничено число второстепенни, кѫдѣ трѣбва да бѫде тоя главенъ пунктъ, кѫдѣ трѣбва да се разлѣятъ турскитѣ маси, това не може да бѫде прѣдметъ за разглѣждание сега.

По геометрическата си форма България прѣдставлява единъ *грандиозенъ фортъ* въ най-съвършенния си типъ, тилътъ на който е обърнатъ къмъ Ромѫния, фланга къкъ Сърбия и лицето къмъ Турция. Въ своето очертание той най-много благоприятствува отъ Югъ.

Ака пунктоветѣ: a, b, c, d, центра А, върха на останалитѣ два ѫгли (изход. къмъ Турция и вход. изъ Ромѫния) се укрѣпятъ или доукрѣпятъ, то геометрическата фигура (a b c d) добива сѫщностьта, тъй да кажемъ, на едно най-модерно *укрѣпление* — държава. Тия съображения диктуватъ необходимостьта за укрѣпяване или доукрѣпяване цѣла рѣдица пунктове — повече съ полски укрѣпления, които въ интереса на секретностьта ще трѣбва да се издигатъ при обявяването на самата война — като: линията Кюстендилъ—

днесь съ турчина и сж организирани по единъ що годѣ здравъ начинъ. Въ тая посока какви размѣри ще вземе борбата между двата народа не може да се прѣдскаже. За да има читателя едно ясно понятие върху пространствата населени съ българи и турци, достатъчно е да погледне на крокито, което слѣдва тука.

Отъ всичко това, което се каза въ настоящата глава азъ мисля, че единъ опитъ десантъ на българскитѣ брѣгове отъ турска страна, ще бжде повече отъ една злополучна мисъль. Но върху военния планъ на турцитѣ азъ ще напиша подробно на своето мѣсто.

Изложението до тука имаше за цѣль да илюстрира, макаръ и накратко, отношенията на двѣтѣ държави въ озаглавената по-горѣ смисъль. Тѣхнитѣ слаби и силни страни се виждатъ и при кжсото освѣтление, което дадохме въ настоящата глава, доста очебиюще. Всичко

друго, което бихъ могълъ да кажа остава да се опише по-нататъкъ.

Лично азъ изъ областьта на геометрико-механическитѣ съображения черпя най-ободрителното въодушевление; тѣ ми вдъхвать най-голѣмата вѣра и тѣ ми позволяватъ да прозирамъ въ неизвѣстностьта на грядущето призракътъ на най-могущитѣ шансове въ нашитѣ бѫдащи побѣди.

XIII.

Какъвъ може да бѫде вѣроятния планъ на турцитѣ.

„Человѣцитѣ добиватъ стойностьта си отъ мѣстото, гдѣто ги поставимъ".

Неполеонъ.

Политическата цѣль на войната срѣщу България за турцитѣ може да бѫде: да замедлятъ въвежданието на реформитѣ, които българското племе въ турско съ героизмъ претендира, да съкрушатъ силата на България, да спечелятъ стратегически териториални компенсации и по тоя начинъ политически и военно да усигорятъ своето сѫществувание въ Европа за дълги години, прѣзъ което врѣме съ една разумна колонизаторска и административна политика да заздравѣятъ и численно, и морално, и материално положението на европейскитѣ турци. Да вразумятъ княжеството, което тѣ мислятъ, че имъ испраща чети, да нанесатъ прѣзъ траението на войната най-жестокия ударъ на българщината, турцитѣ смѣтатъ да достигнатъ съ една разумна политика и съ една многобройна армия.

Съюза съ Гърция, клаузитѣ на който навѣрно прѣдвиждатъ единъ пъленъ неутралитетъ отъ стран^а^ разкапаното елинско царство при една евент^у^ кокетничеството прѣдъ Сърбия и Ромѫн^и^

стжпчивость на стамбулската дипломация и ежедневнитѣ й оплаквания прѣдъ европейския официаленъ свѣтъ противъ България, показватъ колко старателно тя се мжчи, да приготви политически прѣдстоящата война. Вънъ отъ Австрия, Германия, даже официална Италия, тя се стрѣми напраздно да привлече симпатиитѣ и на Русия. Усигурена политически, приготвена военно тя бърже ще се опита да расчисти смѣткитѣ си съ българския народъ, ржководена отъ единъ воененъ планъ, който ще се помжча, до колкото моитѣ усилия позволяватъ, да прѣдугадая и начертая.

Но прѣди да прѣстжпя къмъ тая трудна за мене цѣль, нѣка направя нѣкои разяснения и размишления, тъй като върху военнитѣ планове въ обществото вирѣятъ чудни суевѣрия и невѣжество.

Стратегическата цѣль на всѣка война е, да се разбие неприятелската главна армия. Виситѣ съображения, които ще ржководятъ главнокомандующия при оперирането съ своето орждие (войската), начинътъ, по който ще стане разбиванието или унищожението на неприятелската армия, се нарича *планъ за водение войната*. Колкото повече тоя планъ ще почива на дѣйствителностьта, колкото повече той ще бжде отражение на особеноститѣ и на двата борящи се народи съ всичкитѣ имъ качества, притежания и пр. толкова той ще бжде по-близъкъ до гениалностьта. Въ своята сжщность той прѣдставлява три важни момента, съвършенно тѣсно и интимно свързани единъ съ други. Тѣ сж: мобилизацията, концетрацията и оперирането. И въ тритѣ тия момента математиката играе най-видающа роля. Плана може да бжде писанъ, както обикновено става, или въплотенъ въ цѣлия миръ на гения. Наполеонъ е таилъ винаги въ своя духъ великитѣ свои замисли и само въ видъ на заповѣди до корпуситѣ ги е изказвалъ откъслично. Той не се е съвѣтвалъ за умъ, и ако е свиквалъ военни

събрания това е било, само за да внуши грандиознитѣ свои планове, да фрапира въображението на своитѣ прѣданни генерали и да ги хипнотизира по единъ такъвъ начинъ, щото побѣдата да изглежда сигурна още на масата и върху картата, надъ които Наполеонъ е свѣщенодѣйствувалъ и правилъ своитѣ велики магии. Молтке е писвалъ, допълнялъ и прѣписвалъ своитѣ планове до тѣхното най-голѣмо съвършенство, въ което неговото дивно въображение-прѣдугаждение е достигало до степень на пророчество. Той крои планове, които гони да реализира въ цѣлата имъ сѫщность и трѣбва да се помѣне още сега, че той великолѣпно ги съчинява и прилага *по часовникъ*, както се изразяватъ нѣмцитѣ. Тия двама полководци прѣдставляватъ двата типа планове — единия като че на вдъхновението, другия на подробнитѣ изчисления. При днешното положение на политиката, — на земнитѣ пространства усѣяни съ мрѣжи за съобщение, каквито въ Наполеоново врѣме помѣнъ нѣмаше, — на печата, — на географическитѣ науки, — на психологията на европейскитѣ народи и прочее, планътъ отъ една страна, като почива на вдъхновението, отъ друга, трѣбва да се опира на най-подробнитѣ изслѣдвания военно-географически, математико-механически и психологически.

По своята сѫщность плана, както се изразява Наполеонъ, трѣбва да бѫде най-простъ и, обикновенно, добритѣ планове сѫ били най-кѫситѣ. Той трѣбва да бѫде кратъкъ и съ най-упростени, но възвишени замисли, защото още отъ първия день, неприятелската армия, която безспорно ще се рѫководи отъ своя планъ, ще гледа съ всичкитѣ си дѣйствия да разруши оня на противника. Отъ това слѣдва, че първоначално въ въображението си трѣбва да рисуваме — борбата на двата плана на воюющитѣ армии. Плана на [illegible] страна или по-вѣрно по лошия [illegible] ще [illegible] на-

тивата още този часъ ще засѣдне исключително въ ржцѣтѣ на здравия планъ, който и ще почне да се прилага. Съ други думи казано, надъ куршумитѣ и гранатитѣ витае борбата между двамата главнокомандующи въ войната и между двѣтѣ командувания въ боеветѣ. Слѣдователно, ясна е несмѣняемостьта на главнокомандующия, ясна е нуждата отъ гениалнитѣ му замисли и ясно е, че командуването трѣбва да може да разбира духътъ и идеитѣ на главния полководецъ.

Ако съставителя на плана е най-съвършенно отражение на народътъ и войската, които ще го испълняватъ, тогасъ той е най реаленъ и най-близъкъ въ сжщото врѣме до гения.

Слѣдъ тия общи разсжждения, които написахъ за да бжда ясенъ въ по-нататъшното изложение, прѣдстои ми да прѣдугадая вѣроятнитѣ замисли на единъ турски планъ за водение войната съ България. Колкото и да е непосилна тая роля заради мене, азъ ще си позволя съ страхопочитание да напиша нѣщо като планъ, т. е. като какво биха могли турцитѣ да прѣдприематъ. Естественно е, че компетентниттѣ военни люде съ строга логика и обширни данни, можатъ да направятъ на прахъ и пухъ моитѣ прѣдположения. Естественно е, че тѣ може да не допуснатъ двѣ думи достойни за внимание, обаче, като пиша настоящитѣ рѣдове, азъ се въодушевлявамъ отъ мисъльта, че излагамъ онова, което прѣдполагамъ и нека тия що знаятъ повече, да изложатъ по-добрѣ — „отъ щраканието на мислитѣ, се опрѣдѣля пжтя къмъ истинитѣ.“

Турцитѣ днесь иматъ въ Македония 10 дивизии, — въ Одринско 2, — въ Цариградъ 2, — и всичко 14 дивизии, които по четири полка правятъ 56 такива. Въ Европа иматъ всичко 95 ескадрона, 163 батареи, 12 инжинерни и 10 обозни роти. Въ военно врѣме, освѣнъ тѣхъ се мобилизиратъ по една резервна дивизия

за I и II корпуси и 3 — за III корпусъ, значи всичко 5 резервни дивизии. Всичко става 19 дивизии пѣхота, къмъ които трѣбва да прибавимъ 353 иляве табурларъ. Всѣка дивизия има по 16 дружини, всѣка дружина срѣдньо по 800 човѣка maximum, което прави 243,200 щика. Всѣки илява табуръ има срѣдньо maximum 500, а 353 ще дадѫтъ 176,500 души; слѣдователно, всичко щикове 419,700. Изъ тия 419,700, само 150,000 сѫ, при 10% изъ Европа, останалитѣ 269,700 души сѫ родомъ отъ М. Азия. До сега изъ М. Азия сѫ прѣвозени (8, 7, 10, 11 и 12 див.) и служащитѣ въ европейскитѣ полкове, около 80,000, значи оставатъ още най-малко 189,700 човѣка, които трѣбва да се прѣвозатъ въ Европа, за да се мобилизиратъ всичкитѣ части. Върху прѣвозката, азъ ще се спра да кажа нѣколко думи, връзъ основа на опита отъ 97 година, така както капитанъ Душѝ въ своето съчинение „La Guerre Turco-Grecque de 1897“ p. 59 говори:

„Въ гръцко-турската война сераскерията разполагаше съ около 30 парахода на компанията Махсусе и нѣколко други още. Тѣзи кораби не бѣха достатъчни да вдигатъ баталионитѣ. веднага съ пристиганието имъ въ пристанището и, въ Измиръ особенно, нѣкои части трѣбваше да чакатъ повече дни. Войскитѣ рѣдко биваха амбаркирани въ своитѣ тактически или административни единици.

Морскитѣ реиси траяха:

Отъ Измиръ до Родосто 8—10 часа;

Отъ Трапизунъ до Цариградъ повече отъ 24 часа;

Отъ Самсунъ до Цариградъ повече отъ 16 часа;

Отъ Цариградъ до Родосто 8 часа.

Войскитѣ почнаха да пристигатъ въ Родосто на 24 февруарий (н. с.) и до 15 мартъ (н. с.) 60 дружини бѣха дебаркирани въ това пристанище.“

Значи, за единъ периодъ отъ 20 дена турцитѣ прѣхвърлиха отъ М. Азийскитѣ пристанища за Европейскитѣ — около 42,000 войника съ часть отъ тѣхния административенъ и боенъ обозъ. Къмъ тия 20 дена трѣбва да прибавимъ срѣдньо 5 дена пѣша пѫть, 3 дена товаряние, возение и разстоваряние по европейскитѣ желѣзници, значи става 28 дена.

Ако допустнемъ, че въ врѣмето, когато българската войска ще се мобилизира и концентрира въ операционнитѣ театри, Мало-Азийскитѣ войници ще додатъ до пристанищата, което не е възможно, то на 8-я день слѣдъ това, отъ тѣхъ първитѣ 1,500 души, срѣдньо, ще пристигнатъ въ турскитѣ операционни театри.

Тая особенность на турската мобилизация диктува първото заключение, че тѣ войната прѣзъ първия мѣсецъ и половина, трѣбва да водятъ, бавно или съ демонстративно настѫпление.

Въ първитѣ три седмици на войната, Турция, по моитѣ прости смѣтки, ще располага въ Европа съ 210,000 войника maximum. Отъ тѣхъ 20,000 оставатъ въ Цариградъ и укрѣпленията, 10,000 срѣщу Гърция и крѣпоститѣ тамъ, 40,000 изъ вѫтрѣшностьта на Македония и Одринско (по градоветѣ, селата, станциитѣ, мостоветѣ и планинитѣ), 20,000 къмъ Черна-Гора, Австрия и Сърбия и всичко 90,000, нека въ полза на турцитѣ да намалимъ на 70,000, които разпръснати низъ държавата, не ще могатъ да вематъ участие въ войната. Значи, ако турцитѣ до обявявание на войната не прѣвозатъ още войски изъ М. Азия, максимума на полската турска армия слѣдъ епропейската мобилизация, едва ли ще прѣскочи цифрата 160,000 войника, която най-рано 20 дена слѣдъ обявяването на войната, ще почне ежедневно да се увеличава, както се каза, срѣдньо, съ 1,500 души на день.

Тая малобройность на турската полска армия, въ сравнение съ оная, която българитѣ ще могатъ да искаратъ, както и особеноститѣ на турската мобилизация, ще наведе турцитѣ на мисъльта: да демонстратиратъ съ рѣшителни настѫпателни дѣйствия, за да печелятъ врѣме. Обаче, прѣдъ видъ голѣмата численность на македонскитѣ войски днесь, позволено е да прѣдполагаме, че идеята да настѫпатъ отъ къмъ Македония за София (Ихтиманъ), не е лишена отъ правдоподобность, още повече, че маршируването къмъ София, съпряжено инакъ съ голѣми трудности (тактически и продоволствени) има една политическа цѣль да се обсади столицата, съ което вѣроятно силитѣ ще бѫдатъ прѣдизвикани да се намѣшатъ. Това е една задача твърдѣ примамлива и като че ли логична послѣдица на цѣлъ рѣдъ мѣроприятия, които до сега турцитѣ взеха; обаче, като имаме прѣдъ видъ планинския характеръ на мѣстностьта София—Рила (Осоговъ) — и цѣла рѣдица други още благоприятствия на българска страна, можемъ да считаме тая идея за трудно испълнима. Но, това ни най-малко не исключава вѣроятностьта отъ една такъвя идея, защото въ военното искуство, често невъзможното става съвършенно възможно. Даже цѣла една хипотеза върху „невъзможното" сѫществува, съградена отъ видни военни капацитети, като Драгомирова.

Освѣнъ това, факта, че въ Одринско турцитѣ ще располагатъ въ първитѣ двѣ седмици на войната, само съ три дивизии — сили незначителни за настѫпателни дѣйствия въ Южна България, при които рискуватъ да изгубятъ крѣпостьта Одринъ — показва, че турцитѣ считатъ за възможенъ маршрута къмъ София отъ Югъ слѣдователно и за по-вѣроятенъ. Тая мисъль има още едно прѣимущество, което е съвършенно практическо, а именно: съ настѫплението къмъ София, би се привлекла голѣма часть отъ българската армия и по тоя

начинъ послѣдната би се отклонила отъ мисъльта да раздѣли империята на двѣ, да завладѣва нѣкои приморски градове и да заплашва съ това Цариградъ.

Естественно е, че това заплашвание ще бжде дълго врѣме прѣзъ войната за възможно, до като малоазийскитѣ корпуси не пристигнатъ на помощь въ Европа. Разбира се, въ послѣдния случай, т. е. когато турцитѣ ще концентриратъ достатъчно войски въ Одринско — настжплението къмъ Балкана ще бжде тоже възможно и слѣдователно вѣроятно.

Отъ това слѣдва, поне такъво е моето скромно мнѣние, че при днешното положение, цѣльта на турската армия ще бжде завладяванието на София, която турцитѣ считатъ за изворътъ на тѣхнитѣ нещастия въ Македония и която тѣ мразятъ много повече, отъ колко ний можемъ да си въобразимъ.

За достиганието на тая цѣль, турцитѣ ще се концентриратъ на два операционни театра: Македонски и Одрински. Въ първия ще прѣдприематъ настжпателни дѣйствия, въ втория отбранителни—, до като достигнатъ оня брой, който би могалъ да имъ усигори настжплението.

Концентрирането на македонския театръ, вѣроятно, ще стане, както по долѣ начертаното кроки*) показва, което дали ще успѣятъ да достигнатъ, войната ще покаже.

Главната задача ще бжде възложена на паланечкия отрядъ, който въ что бы то не стало, трѣбва да прѣвземе Кюстендилъ и да се насочи за София и за Дубница, като заплашва съ всичко това настжплението на българската армия къмъ Югъ. Тоя отрядъ, вѣроятно, ще вскача цифрата 40,000 души.

Централната колона, която се концентрира въ Щипъ, Царево село, Драмче, Кара-ташъ, ще има за задача, да настжпва въ уступи по двата си фланга, за да фланкира Кюстендилъ и Кочериново, като се насочи прѣзъ

---

*) Мащаба слѣдъ прѣработванието на клишето е излезълъ около $15^1/_2$ к. м. въ сантиметръ.

с. Четирци за Дубница. Силата на тая колона, вѣроятно, ще бѫде тоже около 40,000.

Дѣсната колона ще се концентрира въ Джумая и околностьта, ще има за цѣль да демонстрира и паралелно съ настѫпванието на централната колона ще потегли къмъ Дубница. Тя вѣроятно ще брои около 30,000 души.

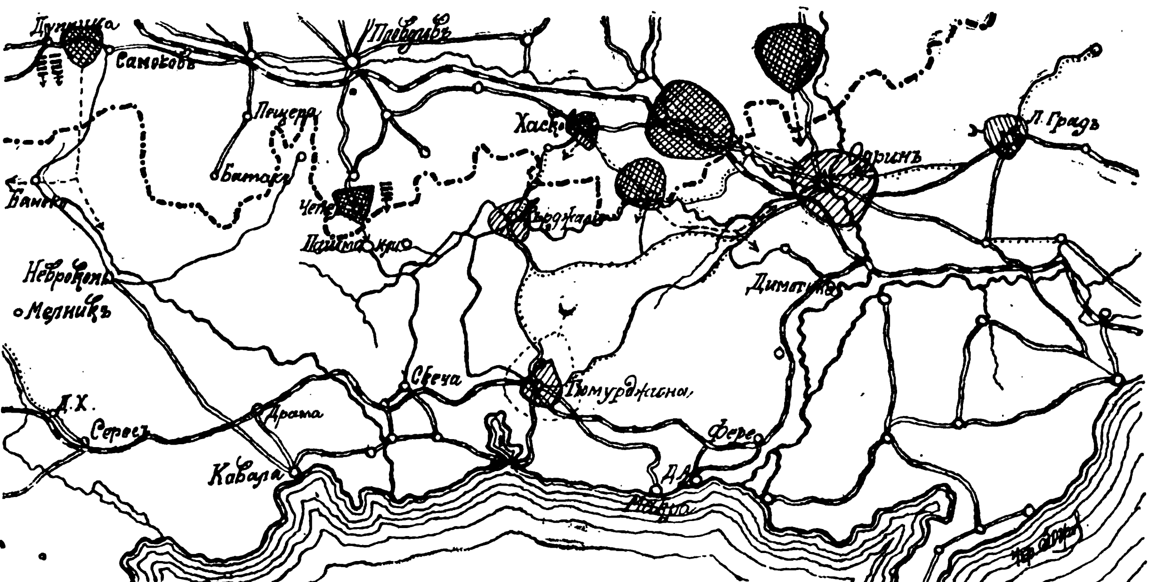
Половината отъ централния отрядъ ще образува до пристиганието на подкрѣпления стратегически резервъ, съ който командующия македонската турска армия ще помага по двѣтѣ посоки къмъ Джумая и Клисели — Крива-Паланка. Развитието на събитията ще покажатъ къмъ коя страна ще трѣбва да клони тоя резервъ.

Задачата на тая армия е съвършенно трудна, защото послѣдната ще бѫде фатално доста распръсната низъ една планинска мѣстность, гдѣто мѫчно е да се поддържа една образцова свързка и подпомагание. Тя може да бѫде бита по части, за това укрѣпяванията на нѣкои мѣстности ще бѫде наложително. Вънъ отъ това, мисъльта да се разбие Кюстендилския български отрядъ, прави проблематиченъ резона на тоя планъ, защото ако Кюстендилъ и блиската му на севѣръ околность не падне, положението на турцитѣ би могло да бѫде критическо.

И така, на Македонския театръ максимума на бройнитѣ сили въ продължение на мѣсецъ, даже и два, ще бѫде около 120,000 войника. По останалата граница до Одринския театръ, вѣроятно, турцитѣ ще държатъ незначителни части, като оставатъ въ Солунъ—Сересъ единъ общъ резервъ отъ около 15—20 х. войника, които ще се озоватъ тамъ, кѫдѣто една евентуална нужда се появи; това поне за първо врѣме.

По чисто мобилизационни причини, на Одринския театръ Турцитѣ дълго врѣме ще бѫдатъ принудени да се отбраняватъ, защото въ военно врѣме Одринския корпусъ се развръща въ три дивизии и цариградската резервна — правятъ 4 дивизии и 51 иляве табурларъ, на които половината отъ войницитѣ живѣятъ въ Мала-Азия. Въ мирно врѣме въ Одринско има около 18,000 войника. Въ военно врѣме първитѣ три седмици броя на Одринскитѣ войски надали може да прѣмине числото 60,000; но нека да ги кажемъ 80,000 maximum. На тая 80,000 армия задачата да настѫпи къмъ Стара-Загора, да заеме балкана ѝ по такъвъ начинъ, усигурена отъ фланга, да настѫпи къмъ София, е съвършенно тежка. Тая задача, отъ друга страна, изглежда доста главоломна и за една двойно по-голѣма армия, защото послѣдната трѣбва да извърши единъ фланговъ маршъ между двѣ крѣпости: Ямболъ и Хасково и слѣдъ това

Мащаба на тая карта е около 23 к. м. въ сантиметръ.

да се сблъска въ третя естественна крѣпость Балкана, който, историческия опитъ ни учи, турцитѣ не сж могли да завладѣятъ, даже и при наличностьта на една Шуменска армия, както бѣше въ 77 година. Такава една идея при тия малко сили, които турцитѣ ще располагатъ първия мѣсецъ въ Одринско, може да бжде фатална за запазвание крѣпостьта Одринъ. Отъ това слѣдва, че турцитѣ въ Южна България биха настжпили само тогава, когато ще располагатъ съ численното прѣвъсходство, разбира се, ако до тоя моментъ не бждатъ разпръснати, разбити и плѣнени.

Отъ всичко казано до тука слѣдва, че концентрирането на Одринския театръ ще носи чисто отбранителенъ характеръ, поне първия м-цъ на войната, както показва крокито. (Вж. стр. 111).

И така:

Вѣроятнитѣ идеи, които можемъ да смѣтаме, че лѣжатъ въ турския планъ днесь, сж слѣдующитѣ:

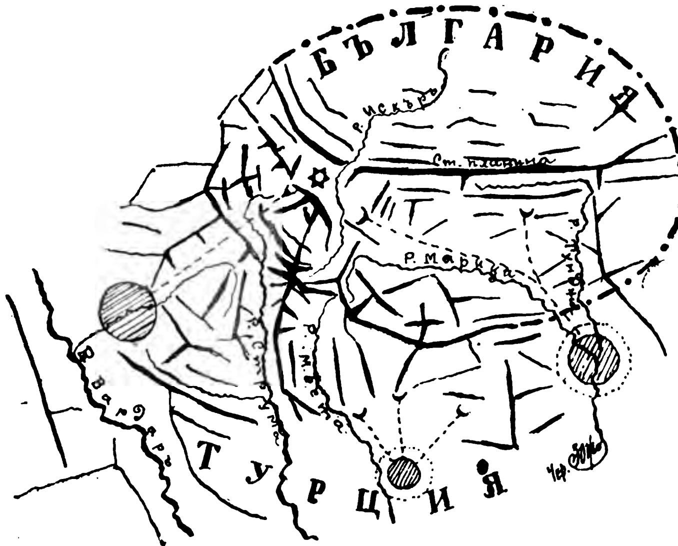
Бойна цѣль: Настжпление къмъ София, заеманието ѝ и разбиванието на българската войска, защото до когато България държи столицата си, тя не е разбита и края на войната още е неизвѣстенъ.

Начинъ: Македонската турска армия ще се ангажира въ демонстративно настжпление, до когато се формира солидна армия въ Одринско, която ще настжпи по долината на Марица, за да разбие главнитѣ български сили, гдѣто ги намѣри (до София и Балкана).

Въ своитѣ сжщности тия идеи проистичатъ отъ скритата основна мисъль: *разбиване българската армия, чрѣзъ натискъ по посоки отъ Югъ и Юго-Истокъ къмъ Сѣверъ и Сѣверо-Западъ т. е. биение отъ кржга къмъ центра по два перпендикулярни радиуса, което за да се облѣгчи, ще трѣбва да се извърши, както показва чертежа въ стр. 113.*

За изпълнението на тоя планъ, трѣбва една добрѣ обучена, снабдена, храбра и най-малко отъ 600 хиляди души армия, защото най-фаталната му слабость е, че българитѣ могатъ да го осуетатъ, като биятъ турскитѣ армии по части.

Забѣлѣжка. Като говоря за Одринъ, минава ми прѣзъ умътъ въпроса: може ли турската кавалерия да

прѣдприеме единъ набѣгъ или реидъ въ Южна-България съ цѣль да деморализира населението и да попрѣчи на мобилизацията или не?

— По тоя въпросъ въ Южна-България се водятъ твърдѣ много спорове, при които суевѣрията играятъ най-голѣма роля въ въображението. Като припомватъ дѣйствията на кавалерията въ Севѣро-Американската война въ 61—65 година, и като допущатъ вѣроятностьта отъ едни подобни дѣйствия въ Южна България, отъ страна на турската кавалерия, авторитѣ на това плашило изпущатъ изъ видъ старитѣ и новитѣ условия

на войната, като забравятъ въ сжщото врѣме, че за подобни кавалерийски дѣйствия трѣбва прѣди всичко: изобилие въ коне, тренировка, опитенъ — смѣлъ началникъ и войници каквито турцитѣ нѣматъ.

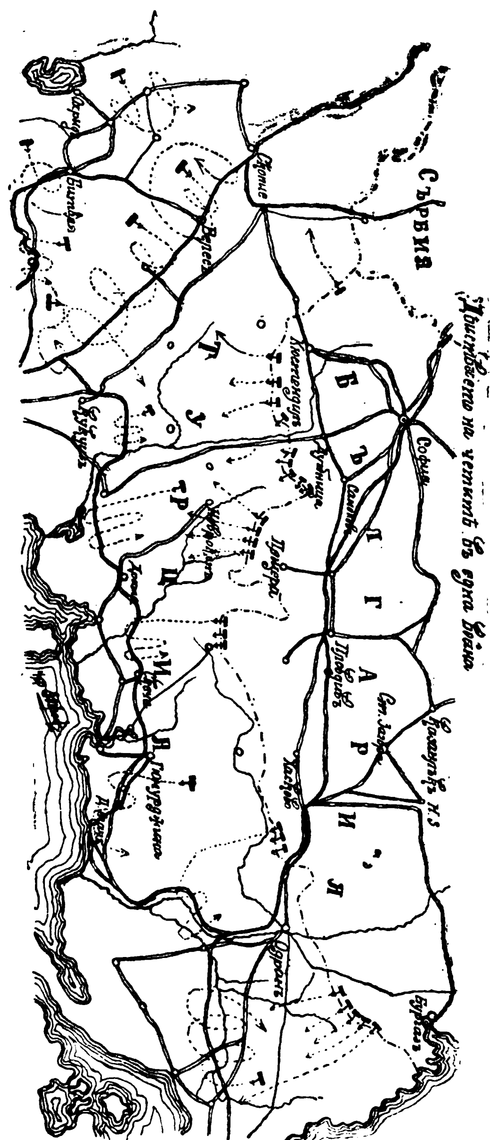
Лично азъ не допущамъ, че турцитѣ ще се рѣшатъ да употрѣбатъ своята кавалерия, за една рискована кавалерийска операция въ Южна България, защото сж убѣдени, че при сжществуванието на тия желѣзници, *чести гарнизони*, мжчно проходима рѣка, телеграфи и пр. влизанието въ долината на Марица е лѣсно, но излизанието съмнително; още повече, че турцитѣ не разполагатъ въ Одринско съ повече отъ 2000 сабли, изгубванието на които ще има огромно влияние върху активностьта на Одринската армия („конницата лѣсно се харчи, но мжчно се създава"). При все това, вѣроятностьта отъ едно настжпление на турската кавалерия въ Южна-България не е лишена съвсѣмъ отъ основание. Въ войната е възможно всичко, защото често пжти и най-невъзможното въ нея става възможно. Като изхождамъ само отъ това глѣдище, азъ мога вече да допусна, че единъ турски кавалерийски отрядъ отъ около 1500 конника може да се опита да навлѣзе въ България. Ако той не бжде подкрѣпенъ отъ облегчена пѣхота, спиранието и разпръсванието му е дѣло на нѣколко прости контръ мѣрки, които се улѣсняватъ твърдѣ много отъ обстоятелството, че пжтьтъ на турскитѣ кавалеристи не ще може да бжде други освѣнъ Мустафа-Паша—Хебибчево—Харманли—Търново-Сейменъ — нататъкъ съмнително. Тия контръ мѣрки ще се изразятъ въ прѣждеврѣменного заемание, поне съ по една дружина, пжтищата Хасково—Търново-Сейменъ—Харманли. Впрочемъ, когато войната стане неизбѣжна всички прѣчки, съ които би могло да се отблъсне слабото турско конно нашествие къмъ Търново-Сейменъ ще бждатъ сигурно взети на врѣме.

XIV.

Вѣроятния военень планъ на българитѣ.

Българския планъ за водението война съ Турция ще се състои: отъ *българското укрѣпление — държава, бързината и биение неприятеля по части*, както показва чертежа.

Естественно е, че азъ не знамъ останалитѣ велики стратегически съображения, шеметни Анибаловски похвати, *Суворовски убѣждения* (Алпитѣ), Молткевски изчисления и Наполеоновски демонстрации, които българския военень умъ е вложилъ, или ще вложи въ основитѣ на плана. Сега азъ мога да кажа, само, че тоя умъ ми вдъхва всичката вѣра, да прозирамъ въ бѫдещето ония главоломни гърмотевични операции, които въ тая минута едва ли азъ имамъ това въображение да си прѣдставя.

Движението на четитѣ въ една война
СЪРБИЯ
София
Пловдивъ

За менъ българския народъ въ цѣлия Балкански полуостровъ не е една слаба величина, неговото могущество не е една празна дума и неговитѣ недосегаеми отъ турцитѣ прѣимущества не сж едно патриотическо мое въжделение. Въ насъ има една грозна енергия, ний сме несъкрушими въ своето укрѣпление, и ний имаме всички условия за да поразимъ по единъ съкрушающъ начинъ и психологията, и масата на нашия вѣковенъ противникъ.

Петстотинъ години нашитѣ майки съ молитви и сълзи сж култивирали у нашия духъ оная злоба, която ще роди *гръмотевицата*, онова отвращение, което ще ни направи *безмилостни* и оная отчаянность въ боя и операциитѣ, които ще увѣнчаятъ побѣдата съ едни удивителни за наблюдателя стратегически съображения.

Въведението на тая духовна култура ний виждаме въ 85 година, а встжплението — въ македонското движение, при което борцитѣ умиратъ по единъ безподобенъ начинъ.

XV.

Вѣроятното развитие на военнитѣ дѣйствия.

Слѣдъ всичкото изложение до тука, ако завърша настоящия трудъ, мнозина биха го намѣрили за непъленъ и, може би, за недовършенъ. Съ първото азъ ще се съгласи, защото още като почнахъ да пиша, моята цѣль бѣше да запозная *накратко* читателитѣ съ прѣимуществата и недостатъцитѣ, които иматъ двата въоржжени народи, безъ да се впущамъ въ голѣми подробности. Съ второто не мога да се съгласи, защото главното върху, което трѣбваше да се каже, азъ казахъ, до колкото ми позволяватъ усилията, кждѣ повече кждѣ по-малко. Ако трѣбваше да напиша нѣщо по-

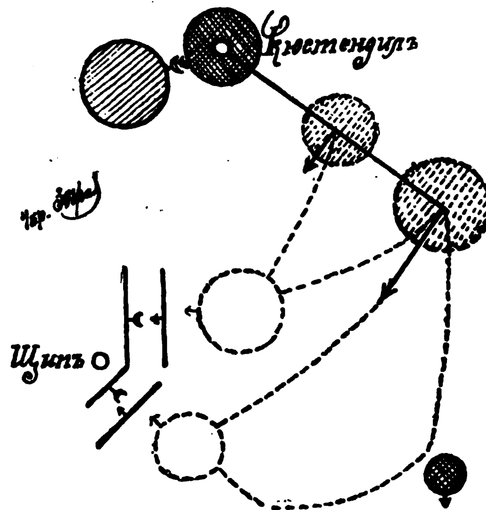
много, то е върху географията, топографията и историята; но азъ рѣшихъ да ги остава за сега, още повече, че тѣ сж доста извѣстни въ насъ.

Като допущамъ, че съмъ разглѣдалъ най-главнитѣ и най-важнитѣ сили, които взиматъ участие съ своя положителенъ и отрицателенъ тонъ въ дѣятелностьта на война, азъ оставамъ читателя самъ да си рѣши формулата на воющий народъ и самъ да види какво тя му показва. Тукъ азъ съмъ длъженъ да повторя, че войната се върти въ една сфера на голѣма неопрѣдѣленность, която ни принуждава да бждемъ скромни въ своитѣ прѣдположения за изхода на всяка война, безъ обаче да падаме въ суевѣрия и идолопоклонство, като въздигнемъ *случая* и неопрѣдѣленностьта въ култъ.

При все това, ако въ настоящата книга не се каже нѣщо върху вѣроятното развитие на войната между България и Турция, като че ли ще липсва нѣщо на труда ми. Ржководимъ отъ това, азъ ще си позволя да завлеза, както азъ схващамъ състоянието на двата народа, въ областьта на бждащето и безъ да имамъ цѣльта да стана единъ пророкъ, ще се помжча да напиша една картина на вѣроятното развитие на воениитѣ дѣйствия. Тая картина е моя идеалъ и моята дълбока вѣра въ бждащето; прѣдъ нея азъ се възхищавамъ и тя ми дава най-жизнения импулсъ да гледамъ съ радость на идущето.

Македонски театръ. На македонския театръ една българска армия отъ 100,000 войника и 20,000 македонски опълченци ще се концентрира още на 9 день слѣдъ обявяванието на войната, която съ едно захождение около Кюстендилъ ще настжпи къмъ Джумая, Кочани, Щипъ, Петричъ и Струмица. Нейния обективъ ще бжде, като попрѣчи на турската концентрация, да привлече по-голѣми турски сили въ Македония и да ги бие, гдѣто ги намѣри.

Едноврѣменно и по-рано на това, Македония ще се наводни съ едно голѣмо количество чети, които като ще тревожатъ турскитѣ войски, ще ги разстройватъ, ще ги деморализирватъ, ще развалятъ желѣзницитѣ, ще заематъ дефилетата и по тоя начинъ ще подготвятъ почвата за пораженията, които българската войска ще се помжчи да нанесе въ едно по-възможность кратко врѣме. (Вж. стр. 116).

(*Линийкитѣ при Щипъ показватъ боя; пунктирнитѣ кръгове задъ тѣхъ показватъ масирането на българската войска прѣдъ боя; останалото е понятно*).

Появяванието на единъ български Гурко съ 5000 войника и 8,000 македонски опълченци съ необходимото количество артилерия, ще възбуди българскитѣ маси още повече, ще разруши комуникационнитѣ турски линии, ще всѣе страхъ въ турската армия, която бидейки слаба ще бжде принудена да отстжпва и да се съсрѣдоточава за отпоръ. При това възбудено състояние — пълна неопрѣдѣлен

ность за турцитѣ — Струмишката колона подпомагана отъ Централната съ едно форсирано настжпление ще прѣгази Джумая, ще се насочи по петитѣ на турцитѣ, като ги подгони къмъ Кочани—Щипъ или ги разсѣе въ Пиринскитѣ и Малешевскитѣ планини, кждѣто Гурковскитѣ команди отъ Югъ ще ги отблъснатъ на Сѣверъ, ще ги принудатъ да капитулиратъ или да се разпръснатъ, за да не могатъ вече да се съберать. При тая комбинация борбата ще бжде ожесточена, но кратка. Тактиката и куршумитѣ, стратегията и гранатитѣ ще поразятъ въображението на Струмишкитѣ турци, които до колкото ще успѣятъ ще отстжпатъ къмъ Щипъ. Въ това сжщо врѣме турцитѣ съ най-голѣмо ожесточение ще водятъ непрѣкъсната борба при Кюстендилъ. Тукъ боеветѣ ще бждатъ кръвопролитни и турцитѣ ще употрѣбятъ всички усилия, за да поразятъ българската войска. Обаче, великолѣпната стрѣлба на българитѣ ще причини такива огромни загуби на турския аскеръ, щото изхода на боя много дни ще се колебае видимо, но въ сжщность той ще бжде прѣдрѣшенъ. Турцитѣ ще бждатъ морално побѣдени и атакитѣ, които съ голѣми загуби тѣ ще прѣдприематъ, ще бждатъ агонията на турското стратегическо настжпление. Свѣденията, които турцитѣ ще получаватъ отъ Одринския театръ, възбуждението на македонцитѣ, което тѣ ще усѣщатъ, ще ги наведе на жестокости, които ще бждатъ съвсѣмъ неоправдани. Много селения ще бждатъ запалени и много българи избесени, което ще прѣдизвика още повече населенията да напущатъ домоветѣ и да образуватъ чети за отмъщение на вѣковния врагъ. Всички тия дѣяния ежеминутно ще възбуждатъ българския войникъ, ще заразяватъ неговия духъ, като ще даватъ на масовата българска психология винаги положителенъ тонъ. Това ще окаже най-голѣмо влияние върху *бързината* на операциитѣ и *ожесточението* въ боя, които и ще увѣнчаятъ побѣдата.

Слѣдъ дрѣбни боеве, въ които турцитѣ ще бѫдатъ разпрьснати или ще се сдаватъ въ плѣнъ, голѣми маси ще се сблъскатъ около Щипъ. Тамъ нѣкѫдѣ ще се развие кръвопролитно сражение, при което турцитѣ обградени отъ югъ ще бѫдатъ отблъснати къмъ Скопие. Това ще позволи да се заеме Демиръ-Капия, да се укрѣпи Петричъ — с. Дольо Спанчево и по петитѣ на турскитѣ отряди, българитѣ ще се насочатъ прѣзъ Св. Николе (Клисели) къмъ Паланка и Скопие.

Слѣдъ тая гръмотевична операция, която ще сломи духътъ на турската войска. османскитѣ сили ще бѫдатъ дръпнати назадъ за общъ отпоръ. Къмъ Скопие около селата Рѫженичено и Студена-Бара ще се даде едно генерално сражение, при което Кюстендилския български отрядъ ще се отличи съ голѣмо упорство. Умаломощени отъ много неуспѣхи, турцитѣ при генералното сражение, унищожавани отъ мѣтката стрѣлба на българската артилерия и ураганнитѣ атаки на българската пѣхота, ще бѫдатъ принудени да отстѫпатъ, ще бѫдатъ плѣнени и разпрьснати чрѣзъ прѣслѣдване. Въ сѫщото врѣме силни възстанически дружини ще добиватъ окончателно деморализиранитѣ турски аскери и ще пристигватъ на маси, на маси къмъ българскитѣ войски.

По тоя начинъ, съ разбиванието на турскитѣ войски въ Македония, съ заеманието главната артерия на пѫтнитѣ съобщения, часть отъ македонската армия бърже ще настѫпи къмъ Одринския театъръ, а другата часть съ гурковски отряди ще добие окончателно турскитѣ войски и не ще позволи образуванието на нови армии. На македонския театръ ще се наложи една отбрана, съ усилено формиране на нови войски изъ цѣлото македонско население, съ въздигание на крѣпости, съ заемание на пристанища и изгонвание турската власть д^г^ кѫдѣто е възможно.

Въ тая отбрана, която ще бжде и хероична, и дълготрайна малоазиятскитѣ войски ще прѣтърпятъ голѣми лишения и поражения.

Свѣтовната политика ще бжде на страната на българитѣ и интервенцията въ смисъль паданието на Цариградъ ще изкочи внезапно на сцената. Една велика Англо-Френска флота ще доде въ помощь на Турция, за да освободи еднажъ за винаги стария градъ.

Одрински театръ. Когато западната българска армия ще поведе своето демонстративно настжпление къмъ Щипъ, което, при все това, ще се увѣнчае съ успѣхъ, една грозна българска въоржжена маса повече отъ 150,000 души ще потегли за Одринъ и Цариградъ. Прѣди тя да пристжпи къмъ дѣйствие, единъ български Суворовъ отъ Пловдивъ ще настжпи къмъ Бѣлото море, ще расцѣпи Турция на двѣ, ще прѣвземе Драма, Ксанти, Кавала, Гомюлджина, ще потегли къмъ Демотика и по тоя начинъ, като привлича по-голѣми турски маси къмъ себѣ си, ще облѣгчи ролята на главната армия, която ще има за цѣль да форсира тракийската равнина. Дѣйствията на тоя Суворовъ, които ще се осжждатъ на първо врѣме, ще дадатъ такъво благоприятствие на кампанията, щото новата анибалщина възродена въ лицето на българското командуване, ще прѣдизвика общото удивление и похвали отъ послѣ на цѣлия образованъ свѣтъ.

Къмъ дванадесетия день на войната, въ една форма, която азъ сега не мога да си прѣдставя, геният на борбата ще насочи българскитѣ маси въ Южна България къмъ Одринъ по единъ такъвъ начинъ, щото като прѣдизвика турскитѣ сили на откритъ бой къмъ Мустафа-паша или между него и Одринъ, ще завърже едно сражение, въ което турската армия ще прѣтърпи голѣми поражения. По петитѣ на отстжпающата турска войска,

българитѣ ще блокиратъ гр. Одринъ въ три колони по течението на рѣкитѣ Марица, Тунджа и Арда. Въ сѫщото врѣме отряда на българския Суворовъ, като разруши комуникационната линия на турцитѣ къмъ Цариградъ, ще се насочи отъ Югъ. Въ тая шеметна операция издръжливостьта и дисциплината на българската войска ще удивятъ общото внимание на цѣлия свѣтъ; блокадата на Одринъ ще привлече духътъ на цѣла България; опълченци на маси ще пристигатъ къмъ обсадния корпусъ; борбата ще бѫде епична по своитѣ размѣри и форма, и Марица на ново потѫнала въ кърви, ще изпрати за послѣденъ пѫть сълзитѣ на нашето плѣме въ обятията на българското Бѣло море.

Потомцитѣ на Калояна, които таятъ въ своя духъ неговитѣ държавнически съображения, неговия полководчески умъ, неговата кръвожадность, неговата храбрость и упорство, ще прѣгазятъ долинитѣ на Марица, ще забиятъ българския трикольоръ надъ брѣговетѣ на Егейско море и ще наложатъ българския законъ и българската свобода.

Одринската велика обсада и атака, която по краткотрайностьта си ще напомня Седанъ, а по своята кръвопролитность — Плѣвенъ, ще се ознаменова въ историята на войнитѣ съ своята дивна артилерийска подготовка, съ своятъ главоломенъ пѣхотенъ щурмъ и съ едни велики тактико-психологически консепции, които ще увѣнчаятъ побѣдата на българската войска, ще прѣдизвикатъ безусловната капитулация на османската армия и ще позволятъ безспирния маршъ къмъ стѣнитѣ на Цариградъ на новитѣ потомци на Симеона Великий.

О! тържественъ день! Петь вѣка на тебъ глѣдатъ съ молитви на устата, съ потенциална динамитна енергия въ душата, съ ядъ и злоба въ сърдцето масситѣ на българския народъ!

При тия бързи успѣхи на българскитѣ армии, европейскитѣ сили ще се намѣшатъ, англо-френската флота ще се насочи къмъ Цариградъ, турцитѣ ще бждатъ изгонени отъ Европа и въ единъ Парижски конгресъ, върхъ основитѣ на турската империя, една нова могжща държава ще се конституира, която усилено ще се заеме съ своята отбрана, за да избегне участьта на толкова много империи погинали на тоя полуостровъ.

XVI.
Заключение.

Другари по идея и оржжие!

Цѣлия народъ на васъ скоро, може би, ще възложи своята сждба на бойнитѣ полета, както днесь ви възлага охраната на своята политическа независимость. Ний, ведно съ него, ще потеглимъ къмъ полето на смъртьта за отечествення идеалъ. Прѣдъ насъ ще се испрѣчи една армия съ традиции и старо минало, достойнствата и недостатъцитѣ на която, азъ се помжчихъ да илюстрирамъ. Старата империя ще се опита да се защити. Тя ще употрѣби неимовѣрни усилия за да запази своето сжществувание въ Европа. Борбата, лесно е да прѣдвидимъ, ще бжде ожесточена и много кръвопролитна. На българското войнство ще падне тежката, но славната роля да прогони турскитѣ сили изъ континента и да възстанови трайния миръ всрѣдъ европейскитѣ народи.

Прѣдъ такъвъ единъ важенъ моментъ, въ заключителнитѣ думи на тая книга, азъ друго не ще мога да кажа, освѣнъ да апелирамъ къмъ боевото съзнание на нашето войнство, за да изостри своя ***окомѣръ***,

да кристализира още по-твърдо своитѣ *психологически похвати*, да се стъкми още побуйно за да бѫде *бързо* въ своитѣ операции и по такъвъ начинъ, като похити тайнитѣ на военното искуство, съ Божията помощь и Народната сила да нанесе най-жестокитѣ поражения на турския аскеръ.

Напрѣдъ въоръжени другари! Вий сте днесь отечественната сила, както утрѣ ще бѫдете неговата слава.

ПРИЛОЖЕНИЕ.

Организация и тактика на четитѣ.

Възъ основитѣ на една организация, въ Македония отъ година насамъ се води една ожесточена борба съ турската тирания. Въ тая борба най голѣма роля играе тайната македонска войска, разпрьсната по цѣла Европейска Турция, въ чети и четици, силата на които варира съобразно мѣстото, врѣмето и нуждата. Да се каже нѣщо върху тая дребна армия, не ще бжде безъ полза сега и тукъ въ края на тоя трудъ, защото тя ще прояви огромно влияние върху ходътъ на операциитѣ въ една турско-българска война и сждбата на самата империя. Ржководимъ отъ това и въодушевенъ отъ пълната вѣра, че македонскитѣ *българи* ще взематъ поголовно участие въ такъва една война, азъ ще си позволя да разглѣдамъ въпроса за организацията и тактиката на възстаническитѣ чети.

Организация на четитѣ. Броятъ на четата варира отъ 5—250 души; съставътъ й е най разнообразенъ; въ нея ще срѣщнете и офицера, и унтеръ-офицера, и учителя, и попа, и търговеца, и земледѣлеца; обикновенно, болшинството сж прости люде съ голѣмо желание да видятъ отечеството часъ по-скоро свободно. Началника на четата е войводата, на когото най близки помагачи сж: единъ помощникъ, единъ секретарь, често единъ знаменосецъ, единъ завѣдующи продоволствието

и единъ ариергарденъ началникъ-надзорникъ. Четата, съобразно възрѣнията на войводата, се подраздѣля на двѣ или повече отдѣления. Възстанницитѣ въ четитѣ сж въоржжени съ най-разнообразни оржжия и пушки: Манлихери, бердани, мартинки, гра, кринки и турски маузери. Най на почитъ сж манлихеровитѣ пушки, при това кжситѣ, особенно ония които сж покрити съ ложа. По-голѣмата часть отъ четитѣ сж въоржжени съ манлихерови пушки, останалата разни. Всѣки борецъ носи по 200—300 патрона въ поясенъ или прѣзраменъ патронташъ. Въ раницитѣ се носятъ една бомба, цървули, разни потрѣби, хлѣбъ, месо, сухари, соль и други. Всѣка чета съобразно условията на мѣстностьта има по нѣколко тенекиики за вода. Облѣклото на възстаника е мѣстно, арнаутско или войнишко (куртка, панталони отъ кафявъ или черенъ шаякъ) съ фуражка, калпакъ или каскетъ. Нощната му покривка е шинела, кепето или синьото небе. Обувката на краката му се състои отъ калцуни, навуща и цървули съ дълги навои. На единия или на двата крака всѣки възстанникъ си носи по една котка, които при минавание стръмнини се връзватъ отъ долѣ на стжпалото и прѣчатъ на паданието.

Подготовката на възстанника въ първитѣ дни на новата му дѣятелность е доста слаба, но съ врѣме чрѣзъ тренировка, ежедневно обучепие и практика той достига до едно горѣ-долѣ добро съвършенствувание. Естествено, това става въ чети, кждѣто вирѣятъ здрави идеи и началника е избавенъ отъ суевѣрието, какво всѣки гръмнатъ крушумъ поваля неприятеля. Понеже на болшинството възстанници липсва военно възпитание и понеже организационната стоиность на четата е слаба, психологията на новитѣ борци е много близка до оная на тълпата; у тѣхъ моралпата енергия се колебае отъ 0 до ∞; тѣ сж способни на най-отчаяната дѣятелность, но по нѣкогашъ и отъ най-нищожни явления се обръщатъ

въ проста неукротима сбиршина, което при неопитенъ военноначалникъ (войвода) може да бѫде гибелно за четата.

Тактика на възстаницитѣ. *Пѫтуване.* Възстанницитѣ вървятъ, обикновено, нощно врѣме единъ задъ другъ на дистанция 1—5 крачки, съобразно голѣмата или малката опасность на пространството, което минаватъ. Тѣ се пазятъ въ опаснитѣ зони съ изпращание отъ врѣме на врѣме 1—2 възстанника напрѣдъ, въ страни или съ испращание на цѣла верига. Испратенитѣ въ страни възстанници, заематъ позиция насрѣщу опасното мѣсто и чакатъ така до отминаванието на четата, слѣдъ което тръгватъ въ опашката на колоната. Движението, обикновено, се извършва съ голѣма бързина, особено, слѣдъ едно сражение или дневно прѣслѣдвание. Пушението на тютюнъ се забранява само въ изключителни случаи, защото възстанницитѣ сѫ голѣми пушачи. Тишината, обикновено, достига до размѣритѣ на единъ съвършено тихъ, трогателенъ и монотоненъ шумъ, който заглушенъ отъ клокочението на нѣкой дребенъ планински ручей или шумтението на горитѣ при тихитѣ нощи, е едвамъ уловимъ. Изглѣда на четата въ походъ — люде движущи се съ бързина къмъ смъртьта — навежда зрителя-българинъ къмъ тѫга, радость и разсѫждения за величието на българската душа, за *силата* на освободителната идея и нищожеството на тоя лъжовенъ свѣтъ. Изложена всѣка минута на унищожение, четата върви, като дифилира често и на 100 крачки отъ страхливитѣ турски засади.

Почивки. Четата прави почивкитѣ за хранение край балканскитѣ изворчета и рѣки, а за денуване, обикновено, въ горитѣ при удобнитѣ на близо за бой мѣстности. Далечното пазение на четата се извършва съ голѣмо старание....., а близкото—отъ единъ или нѣколко часови. Възстанническия лагеръ или бивакъ прѣд-

ставлява най-разнообразна гледка. Тукъ приятния въздухъ, и съблеклия се възстанникъ да се пощи, димътъ на огъня и миризмата на гората, хъркането на дълбоко заспали хора и чуруликането на птичкитѣ, шушуканието на бесѣдующи другари и звънтението на стадото — всичко, всичко това се слива въ една картина и единъ звукъ, които хвърлятъ наблюдателя въ областьта на философията, на живота и смъртьта, борбата и покоя, движението и застоя . . .

Бой. Възстанническия бой се развива при найневигодни условия за нашитѣ борци. Прѣди всичко, той се явява, обикновено, като изненада, която навежда къмъ отбрана или своеврѣменно отстѫпление. Тая отбрана се състои въ разпръснатото заемание нѣкой върхъ или планински хребетъ. Боевата линия, по нужда, става нѣколко пѫти по-дълга отъ колко при единъ регуляренъ бой и по тоя начинъ, тя се лишава отъ необходимата плътность, която историческитѣ изслѣдвания (Лямиро́, Омега, Масловъ) за съврѣмения човѣкъ, орѫжие и условия опрѣдѣлятъ на погоненъ метръ (по линия и въ дълбочина) не по-малко отъ 6 души. Срѣдната плътность на възстаническата боева линия се колебае между $^1/_{12}$—$^1/_4$ т. е. единъ възстанникъ пада на 12—4 крачки, когато въ сѫщитѣ тия случаи турската плътстность достига отъ 1—5 и повече, и по тоя начинъ се явява една разлика въ плътностьта отъ 4—60 въ полза на аскера. Освѣнъ това, турцитѣ въ въстаническитѣ боеве иматъ винаги численното, орѫжейното, продоволственното, строевото и дисциплинарното прѣвъзходства, които *видимо* още повече увеличаватъ надмощието на аскера надъ въстанницитѣ.

При тия условия, да се боришъ, значи да притежавашъ единъ несъкрушимъ съ олово духъ и една храбрость, която поразява противника.

И дѣйствително, силата на освободителната идея е много голѣма, тя плѫтно лежи въ духътъ на борцитѣ и тя ги прави да бѫдатъ храбри въ полесраженията и неимовѣрно издръжливи въ походитѣ.

Накратко, силата на възстанницитѣ се състои изключително въ тѣхния духъ и сраженията напримѣръ при „Чавкитѣ“, „Габрово“ и пр. показватъ до какви максимални размѣри може да достигне той. *А духътъ — това е всичката сѫщность на въстаническата тактика.*

Ако при тоя духъ, всѣка чета бѫде щастлива съ единъ психологъ-войвода, безъ да говоримъ за боевитѣ и техническитѣ познания, които той трѣбва да притежава, тогасъ тѣ би били твърдѣ много силни и боеветѣ, които ще дадатъ, ще бѫдатъ, обикновенно, блѣскави. Защото и до послѣдната стадия на боевитѣ схватки, борбата между нравственнитѣ мирове на началствата, доминуриюще витае и влияе надъ оная на подчиненитѣ, като прѣдрѣшава и изхода. Началникъ — това е фокуса, гдѣто се възприематъ всички борцови прояви, свой или неприятелски, и изворътъ, отъ гдѣто само благоприятствующи хипнотични вълни трѣбва да се разтилатъ. Да унищожишъ всички *морални гръмотевици*, идящи отъ неприятелска или своя атмосфера, да прѣмахвашъ въ корена още всички сѫдбоносни сътресения, да създавашъ такива въ рѣдоветѣ на противника, да бѫдешъ съ една рѣчь и гръмоотводъ и кондезаторъ за това се иска началства съ качества на дълбока психологическа наблюдателность, обширна интелегентность, приятенъ характеръ и гранитна воля.

Ако анализираме боя при Габрово, гдѣто най-много възстанници героично покриха полесражението съ своитѣ трупове, за моралната енергия на четитѣ можемъ да имаме слѣдующата картина:

Турцитѣ въ сили 15—20 пѫти повече отъ възстанницитѣ, се спиратъ на 800—600 крачки и стрѣлятъ отъ тамъ въ продължение на повече отъ 6 часа. Неспособни да настѫпатъ *прямо* на щурмъ и да изтрѣбятъ враговетѣ си съ щикъ, както би постѫпила

една българска дружина въ такъвъ случай, тѣ се клатятъ и се баткатъ прѣдъ позицията, спирани само отъ упорството на 60 души защитници. Настжпва втория фазисъ на боя. Числото на нашитѣ борци е намалѣло; турцитѣ се наближаватъ, безъ да могатъ да минатъ оная дистанция, слѣдъ която борящитѣ се страни се сблъскватъ на ножъ, защото не могатъ да се търпятъ. Боятъ е въ послѣдния фазисъ и въ своя кризисъ. Възстанницитѣ се биятъ не да спечелятъ, а за да умратъ съ най-голѣмо достойнство. Броятъ на борцитѣ бърже се намалява. Пушкитѣ почватъ да гърмятъ съвсѣмъ изрѣдко. Атаката чакъ въ 6-ия часъ се повежда и турцитѣ достигатъ позицията, на която намиратъ само тѣлата на своитѣ врагове — 25 убити. Броятъ на убититѣ е 45%, на раненитѣ пакъ толкова, а плѣнени нито единъ. Това е епично вече, това е недосегаемо.

А такива сражения не сж рѣдкость: Карбинци, Градоборъ, Баница, Гореме и пр. все такива ожесточени сж били.

Възстанницитѣ, както и буритѣ нѣматъ нападателна тактика, защото имъ липсува както брой, така и строй; но при изненади, тѣ се нахвърлятъ съ голѣма бързина въ неприятелскитѣ рѣдове, разпръсватъ ги или ги изтрѣбватъ. Поставени при еднакви условия на брой, стройность и оржжие, възстанницитѣ могатъ стрѣмително да нападатъ и да прогонватъ неприятеля. Въ миналогодишното възстание на двѣ мѣста турцитѣ бѣха измѣстени отъ позициитѣ имъ съ атаки водени отъ смѣли български офицери.

На позицията възстанницитѣ се примѣняватъ добрѣ къмъ мѣстностьта, тѣ не се самоокопватъ, а се ползуватъ, обикновенно, отъ каманитѣ и дърветата.

Отстжплението четата извършва, обикновенно, съ демонстрации, като усили стрѣлбата по една
и бърже се понесе къмъ най-безопасната стр

като се скрие изъ планинскитѣ усои или горитѣ. Често, при отстжплението се оставя ариергардъ подъ прикритието, на който четата отстжпва, или пъкъ се оставятъ една двѣ шинели за плашило на турцитѣ, които обикновено продължаватъ да гърмятъ и тогава даже, когато четата далечъ вече се е оттѣглила. Обикновенно, възстанницитѣ се биятъ до мръкване и подъ прикритието на тъмнината се промъкватъ между турскитѣ войски, които съ настжпване на нощьта се прибиратъ, като се оградатъ съ гъста верига часови. Това промъкване става съ голѣмо внимание, тишина и, по психологически нужди, бавно-равномѣрно.

Възстанницитѣ стрѣлятъ, обикновенно, рѣдко и въ много случаи нанасятъ голѣми загуби въ рѣдоветѣ на аскера. Тѣхната артилерия е бомбата, съ която тѣ се ползуватъ широко въ стълкновенията, защото ако тя не произвежда голѣмъ материаленъ ефектъ, за туй пъкъ тя поразява въображението на турския войникъ.

Отъ казаното въ приложението, читателя ще може, мисля, да си състави едно що годѣ понятие за четитѣ, която бѣше и моята цѣль.

Печатни грѣшки:

Стр. 43, редъ 13, вмѣсто Русия чети: особенно Прусия
„ 64, „ 17, „ Ненаправили чети: Не направи ли

ПАДНАЛИ ОФИЦЕРИ ЗА СВОБОДАТА НА МАКЕДОНИЯ

прѣзъ 1895 и 1903 год.

† Поручикъ Петръ Начевъ

† Поручикъ Василъ Мутафовъ

† Мичманъ Тодоръ Саевъ

† Поручикъ Тома Давидовъ

† Поручикъ Софроний Стояновъ

† **Подпоручикъ Борисъ Сугаревъ**

94

† Подпоручикъ Димитръ Милевъ

